

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
РАДА МОЛОДИХ УЧЕНИХ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО СТУДЕНТІВ ТА АСПІРАНТІВ

Студії з філології та журналістики

Випуск 9

Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції
студентів та аспірантів
«Актуальні проблеми філології та журналістики»
(Ужгород, 7–8 травня 2024 року)

Ужгород
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Юрій Бідзіля	доктор наук із соціальних комунікацій, професор, декан філологічного факультету ДВНЗ «УжНУ»
Галина Шкурко	кандидат філологічних наук, доцент, заступник декана з навчальної роботи філологічного факультету ДВНЗ «УжНУ»
Олеся Харківська	кандидат філологічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків філологічного факультету ДВНЗ «УжНУ»
Марта Демчик	старший викладач, заступник декана з виховної роботи філологічного факультету ДВНЗ «УжНУ»
Наталія Венжинович	доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови ДВНЗ «УжНУ»
Оксана Кузьма	кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури ДВНЗ «УжНУ»
Наталія Петрица	кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри словацької філології ДВНЗ «УжНУ»
Євген Соломін	кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, завідувач кафедри журналістики ДВНЗ «УжНУ»
Наталія Толочко	кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, голова Ради молодих учених та аспірантів філологічного факультету ДВНЗ «УжНУ»
Ірина Місяйло	голова Наукового товариства студентів та аспірантів філологічного факультету ДВНЗ «УжНУ»

Редактори напрямів: д. філол. н., проф. **Тиховська О.М.**, канд. філол. н., доц. **Харківська О.В.**, канд. філол. н., доц. **Баньої В.Ф.**, канд. філол. н., доц. **Шкурко Г.В.**, ст. викл. **Вотьканич М.І.**

Рецензенти: **Барчан В.В.** – д. філол. н., професор кафедри української літератури ДВНЗ «УжНУ».

Сабадош І.В. – д. філол. н., професор кафедри української мови ДВНЗ «УжНУ».

У збірнику вміщено матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів «Актуальні проблеми філології та журналістики» (Ужгород, 7–8 травня 2024 року).

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів і всіх, хто цікавиться проблемами мовознавства, літературознавства та журналістикознавства.

Студії з філології та журналістики: зб. наук. праць / редакційна колегія: Ю. Бідзіля, Г. Шкурко, О. Харківська та ін. Вип. 9. Ужгород, 2024. 183 с.

Рекомендовано до друку
Вченою радою філологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(протокол № 10 від 20 червня 2024 р.)

За мовне оформлення і науковий рівень публікацій відповідають автори

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
------------------------	----------

МОВОЗНАВСТВО

Христина БЕЛЯК. СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНА І СЛОВОТВІРНА СТРУКТУРА ПРИЗВИСК ЖИТЕЛІВ СІЛ КАЛУСЬКОГО РАЙОНУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	8
Вікторія БЕЦА. ШКІЛЬНА МОРФОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В АСПЕКТІ СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ	11
Каріна БОЙЧУК. ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА В РОМАНАХ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ЛИС» ТА «МАФТЕЙ»	14
Ірина БОНДАР. МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО КОЛОРИТУ В РОМАНІ «ДОВБУШ. ГІДНІСТЬ АБО ЗАБУТТЯ» В. КАРП'ЮКА.....	19
Єлизавета ГАРКУША. ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В КОМУНІКАТИВНОМУ РЕГІСТРІ В ГАЛУЗІ ДИЗАЙНУ	24
Вікторія ГОЛОВАЧ. СПЕЦИФІКА СУЧАСНОГО ЕРГОНІМІКОНУ МІСТА УЖГОРОДА КРИЗЬ ПРИЗМУ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНОГО АНАЛІЗУ	28
Василина ГРИЦЮК. ЕМОЦІЙНІСТЬ У ЗАГОЛОВКАХ РЕЄСТРУ МЕДІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	34
Анастасія ДЕЯК. ФРАЗЕМКА РОМАНУ «МІСЯЦІВНА» ДАРИ КОРНІЙ.....	38
Ілона КОСТИШАК. ТРАДИЦІЇ І НОВАЦІЇ В МЕТОДИЦІ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗЗСО: З ІСТОРІЇ ДОСВІДУ	42
Марія КОТОРАГА. ЕЛЕКТРОННІ БАЗИ ДАНИХ ЯК ДЖЕРЕЛО СУЧАСНИХ ОНОМАСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	48
Лілія КОХАН. СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУБСТАНТИВАЦІЇ В МОВІ РОМАНУ «КЛАВКА» МАРИНИ ГРИМИЧ.....	52
Євгенія КУШТИНЕЦЬ. ТИПОЛОГІЯ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ В ЕПІСТОЛЯРІЇ В. СТУСА.....	55
Оксана ЛАВЕР, Тетяна ГРИБ. ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЯ АНТРОПОНІМІЯ В РОМАНІ В. ШКЛЯРА «СПІВ БОЖОЇ ПТАШКИ».....	59
Оксана ЛАВЕР, Алла САВЧУК. МОВОТВОРЧІСТЬ ВАСИЛЯ ПАЧОВСЬКОГО НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ТА ДЛЯ ОДЕЛЮВАННЯ НАСКРІЗНОЇ ЛІНІЇ «ГРОМАДЯНСЬКА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ».....	67
Оксана ЛАВЕР, Каріна ХАНАЙЧУК. ЗАСТАРІЛА ЛЕКСИКА В РОМАНІ ОСИПА НАЗРУКА «РОКСОЛЯНА»	73
Ярослава МАЗЮТИНЕЦЬ. МОВНИЙ ОБРАЗ ЧОЛОВІКА, ЖІНКИ ТА РОДИНИ В СЛОВАЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗАХ.....	81

Ірина МІСЯЙЛО. НАЗВИ СВІЙСЬКИХ ТВАРИН У ГОВІРКАХ СІЛ ЯВОРІВ, НИЖНЯ ЯБЛУНЬКА САМБІРСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	83
Ангеліна МІШКОВСЬКА. ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕМІКИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	87
Діана ПРОТАС. ЕКСПРЕСИВИ НЕГАТИВНОЇ ЕМОЦІЙНОСТІ В ГОВІРЦІ СЕЛА ТУРИЧКИ УЖГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	90
Ярославна СИМКАНИНЕЦЬ. ВИВЧЕННЯ АНТИЧНОЇ, БІБЛІЙНОЇ ТА ВОЄННОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	93
Ганна ФІЛЕЙ. БІБЛІЙНА ФРАЗЕМІКА В СТРУКТУРІ 20-ТОМНОГО «СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» (НА МАТЕРІАЛІ ТРЕТЬОГО ТОМУ)	96
Mariia USNAKOVA. SLOVENSKO-UKRAJINSKÁ MEDZIJAZYKOVÁ HOMONYMIA	100

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Наталія БАНЯС. РОМАН «ІНТЕРНАТ» СЕРГІЯ ЖАДАНА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ МІЛІТАРНОЇ ПРОЗИ	104
Анна ЗУБЕЦЬ. МОТИВ ІНІЦІАЦІЇ У РОМАНІ ДАРИ КОРНІЙ «ЗІРКА ДЛЯ ТЕБЕ».....	107
Марія МУШКА. ТВОРЧІСТЬ ВАСИЛЯ ГРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО У ШКІЛЬНОМУ ВИВЧЕННІ.....	112
Христина ОНШЕЧКО. РЕЦЕПЦІЯ ЦЕНЗУРИ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ ІВАНА ДЕНИСЮКА	116
Олеся ПАЩЕНКО. МІСТИЧНІ ОБРАЗИ І МОТИВИ РОМАНУ МАКСА КІДРУКА «НЕ ОЗИРАЙСЯ І МОВЧИ».....	119
Вікторія РЕБРИК. ТЕМА КОХАННЯ ТА ЖЕРТОВНОСТІ В ПОВІСТІ СЕРГІЯ УХАЧЕВСЬКОГО «КАЗКА СТАРОГО МЕЛЬНИКА»	124
Агнеса-Богдана РУСИН. ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄПІСУ МИТЦІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ БІОГРАФІЇ НЕДИ НЕЖДАНІ)	129
Софія УШАКОВА. АВГУСТИН ВОЛОШИН У ПОЕЗІЇ ЗАКАРПАТТЯ.....	133
Вікторія ЦОГЛА. ТЕМА МИТЦЯ І МИСТЕЦТВА В ОПОВІДАННІ «ДА СВЯТИТЬСЯ ІМ'Я ЙОГО»	136
Дзвенислава ЯСТРЕМСЬКА. МОДЕРНІСТИЧНИЙ ДИСКУРС МЕМУАРНОЇ ПРОЗИ ІВАНА ФРАНКА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	140

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Єлизавета АДЖЕНІЛОК. ВИДИ РЕКЛАМИ У ВИДАННЯХ «THE WASHINGTON POST» ТА «THE NEW YORK TIMES»	143
---	-----

Сніжана БЕЗКРОВНА. РОЛЬ ЖУРНАЛІСТИКИ У ФОРМУВАННІ ТА СПРОСТУВАННІ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ	146
Марія БОНДАРЕНКО. ВИЯВ СТИЛЬОВОЇ КОНТАМІНАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СТУДЕНТСЬКОМУ ВИДАННІ	149
Дмитро ВОРОБІЙОВ. МЕМИ ЧАСІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	152
Михайло КОШТУРА, Нікіта ЛІСОВЕЦЬ. СТВОРЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНОГО НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ТЕЛЕЖУРНАЛІСТИКА»: СПЕЦИФІКА ВИРОБНИЦТВА ТА ПОШИРЕННЯ	156
Анастасія ЛАБИК. ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ЖУРНАЛУ «ПЕРЕЦЬ» ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	159
Мирослав ЛІСОВИЧ. ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ЖУРНАЛУ ДЛЯ МОЛОДІ «SOUNDS»	162
Валерія МАЛЕНТА. ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СИМВОЛІКИ В КОМЕРЦІЙНІЙ РЕКЛАМІ	165
Поліна МОРУГА. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРВ'Ю ЯК МЕДІАЖАНРУ (на прикладі телеканалу «1+1» за січень–березень 2024 року)	168
Анастасія МУДРА. ВИСВІТЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА ТЕМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	171
Наталія ПАПП. НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ СОЦІАЛЬНІЙ РЕКЛАМІ	174
Микита ПЕДЧЕНКО. ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ІСТОРИЧНИХ ФАКТІВ ЯК СКЛАДОВА АНТИУКРАЇНСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ РОСІЙСЬКИМИ ПУТАМИ У МЕРЕЖІ ТЕЛЕГРАМ	177
Віта ЧУЛЕЙ. СВОЄРІДНІСТЬ УЗГОДЖЕННЯ ЛІНГВАЛЬНОГО І ПАРАЛІНГВАЛЬНОГО КОМПОНЕНТІВ ДРУКОВАНОГО ВИДАННЯ ДЛЯ МОЛОДІ	180

ПЕРЕДМОВА

З 1945 року філологічний факультет Ужгородського національного університету став одним із найпотужніших навчально-наукових центрів України, що готує висококваліфікованих фахівців із української, словацької, чеської, польської філології, журналістики, реклами і зв'язків із громадськістю. Тут працюють доктори наук, професори, кандидати наук, доценти, які діляться знаннями й досвідом зі студентами на аудиторних заняттях, у межах засідань студентських наукових гуртків; діють Наукове товариство студентів та аспірантів, Рада молодих учених. Студенти й викладачі факультету стали активними учасниками Всеукраїнського Товариства шанувальників і захисників говорів української мови, створеного з ініціативи члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора В.В. Німчука.

Підрозділ випускає такі періодичні видання: «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія» (фахове, категорія Б), «Studia Slovakistica», студентський науковий збірник «Студії з філології та журналістики».

Цього року на філологічному факультеті проведено Міжнародні наукові конференції: «Проблеми сучасної славістики» (Ужгород, 26–27 вересня 2024 року), «Українські медіа в європейському інформаційно-комунікаційному просторі: історія, стан, перспективи» (Ужгород, 9–10 жовтня 2024 року); Всеукраїнську наукову конференцію «Професор Василь Добош в історії Ужгородської мовознавчої школи» (до 100-річчя з дня народження вченого, Ужгород, 25–26 жовтня 2024 року); VII Міжнародну науково-практичну конференцію студентів та аспірантів «Актуальні проблеми філології та журналістики» (Ужгород, 7–8 травня 2024 року). Наукові заходи організовано завдяки злагожденій роботі професорсько-викладацького складу факультету, які з ентузіазмом ділилися своїми знаннями та досвідом. Важливу роль відіграли також активні й талановиті студенти, які своєю творчістю та енергією додали подіям динамічності та нових ідей. Спільна співпраця викладачів і студентів створила атмосферу натхнення та наукового пошуку, що підкреслює високий рівень академічного життя на факультеті.

Професорсько-викладацький склад забезпечує навчання студентів за кількома освітніми програмами: середня освіта (Українська мова і література; Українська мова і література. Англійська мова і література; Польська мова і література. Зарубіжна література), філологія (Українська мова і література. Літературна творчість. Документознавство та інформаційна діяльність; Польська мова і література. Зарубіжна література; Словацька мова і література; Чеська мова і література), журналістика (Журналістика; Міжнародна

журналістика; Реклама і зв'язки з громадськістю). На факультеті діє сучасний лінгафонний кабінет, студенти вивчають кілька іноземних мов. Студенти-журналісти мають змогу практикуватися без відриву від навчання – при відділенні журналістики діє добре обладнаний телерадіоцентр, редакція газети «Погляд», сайт відділення журналістики (mediadep.uzhnu.edu.ua). Молодь розвиває організаторські здібності, виявляє таланти, бере участь у роботі літературних студій, наукових гуртків, роботі прес-клубу молодого журналіста «Медіаперспективи», літературного клубу «Читаємо разом», у різноманітних конкурсах та олімпіадах, літературних вечорах, традиційних Днях першокурсника і Днях факультету.

Випускники філфаку здебільшого працюють на педагогічній ниві (викладачами закладів вищої освіти, коледжів, технікумів, гімназій, ліцеїв, учителями закладів загальної середньої освіти), у галузі журналістики (на телебаченні, радіо, в онлайн-виданнях і друкованих засобах масової інформації), перекладачами. Отже, філфак нині – це дев'ять спеціальностей, майже тисячний студентсько-викладацький колектив, це тривала історія становлення й розвитку мовознавчих, літературознавчих, журналістикознавчих шкіл, це тисячі випускників, які є інтелектуальною елітою країни. Серед них – лауреати Національної премії України імені Тараса Шевченка Іван Чендей, Петро Скунець, Дмитро Кремінь, Петро Мідянка, члени-кореспонденти НАН України Олекса Мишанич та Василь Німчук, багато інших видатних письменників, науковців, педагогів, перекладачів, журналістів. У нас активна й креативна молодь, насичене студентське дозвілля, часто відбуваються зустрічі з відомими письменниками, журналістами, учителями-практиками, цікавими людьми краю, країни, зарубіжжя.

Отож, ми вдячні кожному учаснику студентського наукового форуму-2024 за активну участь та внесок у розвиток науки! Щиро віримо, що наша співпраця буде лише міцнішати, адже конференція стала чудовою платформою для самореалізації студентів, відкриття нових перспектив і зміцнення наукової спільноти. До нових зустрічей у вільній і незалежній Україні!

Оргкомітет

МОВОЗНАВСТВО

Христина БЕЛЯК

СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНА І СЛОВОТВІРНА СТРУКТУРА ПРІЗВИСЬК ЖИТЕЛІВ СІЛ КАЛУСЬКОГО РАЙОНУ ІВАНО- ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Прізвиська займають особливе місце в антропонімному фонді української мови. Вони відображають емоційно-психологічну та кваліфікативну сферу антропонімної номінації, яка пов'язана з уявленнями мовців про дійсність, їх ставленням до інших осіб, соціальними та індивідуальними оцінками носіїв колоритних імен. Тому тема дослідження є актуальною.

Дослідник української антропонімії П. Чучка наголошував на тому, що прізвиська за час їхнього використання не втрачають своєї семантики: вони зберігають лексичне значення та емоційний відтінок, чим близькі до імен язичницьких наших предків. «Вони можуть виконувати двояку функцію: розрізнявальну та характеристичну» [1, с. 153].

Мета дослідження: визначення закономірностей функційності прізвиськ у структурі ономастикону Калуського району.

Особливості утворення та функціонування прізвиськ були предметом зацікавлення І. Франка, Ю. Редька, П. Чучки, М. Худаша, І. Сухомлина, Д. Бучка, Г. Бучко, Г. Аркушина та ін.

Ми дослідили, що прізвиська, на відміну від інших класів антропонімів, функціонують переважно в розмовному мовленні, тобто сфера їх використання – неофіційна. У прізвиську відображається багатоаспектність номінації: воно характеризує трьох комунікантів – автора, носія імені та інтерпретатора-реципієнта. Прізвисько, як зазначає Н. Шульська, – це неофіційне найменування особи, «яке дає найменувальний, щоб підкреслити особливу домінуючу рису, що вирізняє денотата серед інших, ідентифікує, конкретизує його» [2, с. 293].

Усього до аналізу ми залучили 500 прізвиськ, що побутують у селах Новошин, Старий Мізунь, Новий Мізунь, Лолин, Ангелівка Калуського району Івано-Франківської області.

Найпоширенішим видом прізвиськ є відпрізвищеві: *Шиша від Шишеня, Вдова від Вдович, Кіля від Кільчинський*. Для прикладу наведемо відпрізвищеві прізвиська з мотиваційними текстами: *Череп від Черепняк*, крім того, у цієї людини велика голова; *Лебедь від прізвища Лебеда*, що походить від назви рослини «лобода», – у носія цього прізвиська довга шия; *Турок від Турій* – референт не відразу розуміє, про що йдеться (очевидно, похідне від фразеологізму *як турок*, яким характеризують людину, яка нічого не розуміє; *Шеркунчик-Лускунчик від Шеркуляк* – носійка цього прізвиська маленька на зріст й завжди посміхається; *Вишня від Вишневський* – у людини обличчя кругле та червоне.

Ми з'ясували, що прізвиська завжди емоційно забарвлені (*Живчик, Наливайко, Пампушка, Тушканчик*). Зазначений клас антропонімів має метафоричний та асоціативний семантичний зміст. Найчастіше відпрізвищеві прізвиська мають такі види асоціацій:

- лексичні (*Віник від Мітла, Бджола від Пасічник, Пряник від Сухар*);
- графічні або ініціальні (*ГДР – Галина Дмитрівна Редько*).

Лексичні асоціації викликані семантикою мотивованого для прізвища апелятива, котрий став базою утворення прізвиська. За лексичними асоціаціями виділяємо такі види:

а) прізвиська, утворені за синонімічними відношеннями апелятивів: *Джем*, утворене від прізвища *Варениця*; *Віник* – від *Мітла*; *Брудний* – від *Чорний*; *Сухар* – від *Твердохліб* (дібрано однослівний синонім словосполучення «твердий хліб»);

б) за антонімічними відношеннями апелятивів: прізвисько *Біла*, утворене від прізвища *Чорна*;

в) за асоціацією суміжності понять: прізвисько *Болт*, утворене від прізвища *Гайка*; *Бджола* – від *Пасічник*; *Будильник* – від *Хвилюнок*; *Качка* – від *Качур*; *Безрукий* – від *Безрукавий*;

г) за асоціацією належності апелятивів до одного лексичного поля: прізвисько *Кабачок* утворене від прізвища *Гарбуз*; *Таракан* – від *Прусак*; *Бубир* – від *Карась*; *Пряник* – від *Сухар*; прізвисько *Сандаль* утворене від прізвища *Черевик*; *Маргарин* – від *Маслюк*;

г) за асоціацією родо-видових та видо-родових семантичних відношень апелятивів: прізвисько *Риба*, утворене від прізвища *Оселедько*; *Русак* – від *Заєць*;

д) від стійкого сполучення слів: прізвисько *Бляха* походить від прізвища *Муха* – обидва антропоніми входять до вислову «бляха-муха».

Яскравим прикладом наявності в слова-стимулу стійких зв'язків з асоціатом є те, що однакові відпрізвищеві прізвиська з'явилися одночасно в різних районах області: прізвисько *Кролик*, утворене від прізвища *Зайчук*, яке надане за приналежністю кролика й зайця до класу гризунів; *Совок* – від *Лопата* – за синонімічними відношеннями апелятивів.

Обов'язковою умовою функціонування неофіційного імені є його декодування та інтерпретація адресатом, що сприяє розкриттю сконцентрованого в його семантиці інформаційного потенціалу.

Ми виділили найважливіші мотиви надання прізвиськ:

- за зовнішнім виглядом (*Вампір, Дохлий, Душка, Колесо*);
- за мовленням (*Заїка, Сирена, Шена*);
- за психічними особливостями (*Катастрофа, Матуся, Професор*);
- за подією, що відбулася з носієм (*Жучок, Нептун*);
- за родом занять, професією (*Бактерія, Квочка, Оркестр, Циганка*);
- за уподобаннями (*Генерал, Димар, Пампушка*);
- за місцем проживання (*Набоки, Сепар, Чукча*) та ін.

Родові прізвиська для нашого дослідження цікаві тим, що, вживаючись поряд із індивідуальними прізвиськами, вони відрізняються тривалістю свого існування, залишаючись практично незмінними протягом кількох поколінь, обростаючи легендами (які ми розглядаємо як мотиваційні тексти) та побутуючи на рівні офіційних антропонімів. Такі прізвиська утворені усічено-суфіксальним способом, за типом гіпокористичних форм чоловічих та жіночих особових імен:

- к(а): *Їжачка* від *Їжакевич*, *Стрючка* від *Стрюк*, *Ширка* від *Шириняк*;
- ик(-ік): *Худік* від *Худоб'як*, *Рябчик* від *Рябчук*, *Барік* від *Бардадудь*, *Бобік* від *Бобко*, *Шапік* від *Шапаренко*;
- ок: *Сучок* від *Суковатий*, *Голячок* від *Голяченко*;
- юк: *Романюк* від *Романенко*, *Костюк* від *Костенко*;
- очк(а): *Білочка* від *Білик*;
- ич: *Баранович* від *Баран*;
- их(а): *Морозиха* від *Морозюк*, *Швачиха* від *Швайка*;
- ух(а): *Старуха* від *Старицька*, *Чернуха* від *Черняхівська*;
- ул(я): *Коротуля* від *Коротун*;
- он: *Загідон* від *Загідько*, *Забірон* від *Забірко*;
- ар(ь): *Сухар* від *Сухиня*.

У творенні відпрізвищевих прізвиськ стилістичне використання засобів афіксації дає великі словотворчі можливості: афікси актуалізують експресивну оцінку мотиваційного тексту прізвиська, за їх допомогою виражаються найрізноманітніші відтінки суб'єктивної оцінки.

Слід звернути увагу й на такий спосіб творення прізвиська, як перестановку звуків і складів (метатезу): *Босиряк* від *Борисюк*; *Ширя* від *Яриш* (паліндром – текст, що читається від кінця до початку так само, як від початку до кінця). Таке оформлення відпрізвищевих прізвиськ свідчить про графічну гру, що лежить в основі виникнення певних асоціацій.

Серед прізвиськ новітнього походження виділяються: *Адідас*, *Бонд*, *Гордон в шоколаді*, *Маруся Ейвон*, *Місько Тайд*, *Колян Фанта та ін.*

У ході дослідження було виявлено, що прізвиська Калущини – поширений словотвірний тип пропріативів. Подібно до інших прізвиськ вони наповнені змістом, що розгортається в текст, мають відповідну конотацію, яка характеризує оцінність мотиваційного тексту та відтворюється через асоціативний зв'язок звукового оформлення тексту прізвиська із об'єктами реальної дійсності. Прізвиська Калущини – це певна лексична система з властивими їй ієрархією, взаємозв'язком груп, семантичним зв'язком синонімії, антонімії, омонімії, полісемії.

Аналізуючи прізвиська калушан, ми враховували три важливі аспекти: психологічні і соціолінгвістичні мотиви, семантичне підґрунтя і структурне оформлення. Дослідження прізвиськ, мотивація утворення яких ще зберігає реальну живу історію, може послужити цінним аргументом при етимологізації українського прізвищевих фонду.

Література

1. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття: Монографія. Ужгород, 2008. 671 с.
2. Шульська Н. Прізвисько як об'єкт наукового опису (до дефініції терміна). *Вісник Прикарпатського національного університету*. Серія: Філологія. Випуск XXIX–XXXI. Івано-Франківськ, 2011. С. 292–296.

Христина Беляк, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *А.І. Вегеш*, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Вікторія БЕЦА

ШКІЛЬНА МОРФОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В АСПЕКТІ СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ

Одним із важливих теоретичних питань методики навчання української мови в закладах загальної середньої освіти є значення сучасних лінгвістичних теорій та граматичних концепцій для методики навчання граматики, зокрема морфології. У численних дослідженнях іноземних та вітчизняних лінгвістів кінця ХХ – початку ХХІ ст. склались нові прогресивні лінгвістичні теорії й концепції, а також сформувались нові аспекти вивчення граматичної будови мови, які відіграють принципову роль в українській лінгводидактиці.

На думку багатьох лінгводидактів (Т. Биконь, Н. Білокінь, О. Біляєва, Г. Лещенко, С. Омельчука, М. Плющ, М. Шкільника та ін.), морфологія як розділ науки про мову, повинна посідати ключове місце в шкільному курсі та за своїм обсягом, і за своєю роллю в справі засвоєння учнями найважливіших мовних понять і вдосконалення усного та писемного мовлення. Провідна роль граматики в загальній системі занять з української мови визначається тим, що вивчення фонетики, лексики, словотвору, а також робота з орфографії та пунктуації можуть відбуватися успішно тільки тоді, коли вони перебувають у нерозривному зв'язку з граматиною, адже граматичні категорії та закономірності прямо або побічно здійснюють вплив і на оформлення окремих лексичних та фразеологічних одиниць, і на словотворчі процеси, і на функціонування окремих компонентів звукового ладу мови. Однак цей розділ мовознавства має дуже багато проблемних теоретичних питань, які потребують розв'язання як у суто науковому аспекті, так і щодо викладання курсу української мови в закладах загальної середньої освіти.

Мета роботи полягає у розгляді шкільної морфології української мови в аспекті сучасних лінгвістичних концепцій. Для досягнення мети ми намагалися виконати такі основні завдання:

- охарактеризувати принципи навчання морфології української мови в основній школі;
- здійснити порівняльний аналіз підручників з української мови для 6–7 класів із навчальними посібниками в закладах вищої освіти;
- дослідити головні проблеми шкільної морфології в аспекті сучасних лінгвістичних концепцій та запропонувати шляхи їх розв'язання.

У результаті проведеного дослідження виявлено, що сучасна шкільна морфологія української мови відображає лінгвістичні концепції, головною з яких є ідея діяльності та динамічного підходу до мови. Функційний підхід до вивчення морфології ґрунтується на систематичному освоєнні мовно-граматичних явищ, спрямованих на загальні закономірності, що визначають місце кожної функційної одиниці, у тому числі граматичної категорії, у структурі мови. Це допомагає упорядковувати їх застосування в мовленні. Врахування ключових положень когнітивної лінгвістики, яка розглядає мову як одну з форм когнітивної діяльності людини, сприяє освоєнню морфологічних одиниць не лише як складових мовної системи, але й як особливих сигналів світу та носіїв етнокультурної інформації.

До головних принципів навчання морфології української мови в основній школі відносяться такі: принцип дослідницького спрямування навчання морфології; принцип взаємозв'язку дослідницької діяльності з іншими видами діяльності; принцип проблемності; принцип креативності; принцип свідомості; принцип дослідницької й пошукової активності; принцип індивідуалізації та диференціації; принцип поступовості та систематичності.

Порівняльний аналіз підручників з української мови для 6–7 класів з підручником «Сучасна українська літературна мова» за ред. А.П. Грищенка [4, с. 272–277] з позицій вивчення морфології засвідчив, що шкільна морфологія має певні відмінності від наукової. Такі відмінності полягають не в змісті, а в обсязі теоретичного матеріалу, у способах його подачі та у сфері використання. Виявлено, що шкільна морфологія, на противагу науковій, має зазвичай практичну спрямованість. Деякий матеріал у шкільній морфології вимагає спрощення та окремі теоретичні положення в шкільному курсі морфології не відповідають сучасним вітчизняним лінгвістичним концепціям.

Шкільна морфологія у 6–7 класах зорієнтована на те, щоб учні одержали глибокі знання про значення й граматичні ознаки всіх частин мови, ґрунтовно ознайомилися зі словозміною іменників, числівників, прикметників, дієслів, займенників, засвоїли систему орфографічних правил про правопис закінчень цих частин мови, а також префіксів та суфіксів усіх частин мови [2, с. 194–198; 5]. Проте, як показує наше дослідження, у сучасній шкільній морфології в аспекті сучасних лінгвістичних концепцій існують певні проблеми, які потребують розв'язання. У зв'язку з цим, далі розглянемо головні проблеми шкільної морфології в аспекті сучасних лінгвістичних концепцій та шляхи їх розв'язання.

Перш за все, на наше глибоке переконання, шкільна морфологія не завжди встигає за спірними питаннями та шляхами їх лінгводидактичної інтерпретації, а також за науково доведеними істинами, дотримуючись традиційних поглядів та опираючись на хибні твердження. Саме тому, потрібно оновлювати шкільні програми з урахуванням сучасних лінгвістичних досліджень та наукових відкриттів. Нові методи викладання, сучасні підходи до вивчення морфології та акцент на практичні аспекти мови можуть покращити ефективність навчання. Крім того, залучення молодих дослідників та лінгвістів до розробки навчальних матеріалів та методик викладання морфології може сприяти актуалізації цієї галузі.

Також проблемою є недостатнє висвітлення у підручниках стилістичної роботи з морфологічними засобами лінгвостилістики. Через це вчителі та учні відчують значні труднощі у лінгвостилістичній роботі із стилістичними засобами морфології, що призводить до суттєвих недоліків у формуванні вмінь застосовувати частиномовні засоби стилістики. Вважаємо, що варто включити вивчення частиномовних засобів стилістики у зміст навчальних програм з української мови та літератури. Це може відбуватися як окремими уроками, так і в контексті аналізу художніх текстів на уроках літератури. Це допоможе подолати недоліки у формуванні вмінь використовувати частиномовні засоби стилістики, сприяючи кращому засвоєнню матеріалу та розвитку творчого підходу до мови.

Окрім того, існують проблеми існування станівника та модальника як окремих частин мови, статусу звуконаслідувань та вигуків для прикликання й відгону тварин як різновидів вигуків або інтер'єктивів [1, с. 13–26, 294, 376], що потребують розв'язання в практиці викладання морфології української мови в школі, адже цього вимагають, з одного боку, досягнення лінгвістичної науки, а, з іншого – потреби лінгводидактичної практики Нової української школи. Над цими проблемами потрібно спільно попрацювати як науковцям, так і методистам та педагогам, щоб знайти спільне рішення та зробити процес вивчення морфології більш ефективним та змістовним.

Слід зауважити, що під час навчання морфології української мови в основній школі важливо враховувати принципи проблемно-пошукового навчання. Проблемно-пошукове навчання передбачає створення проблемних ситуацій, а самостійна діяльність учнів зорієнтована на сприйняття, усвідомлення й розв'язання їх, внаслідок чого здобуваються нові знання, формуються практичні навички та вміння. До основних понять цього методу відносяться: проблемна ситуація, навчальна проблема, проблемне питання, проблемне завдання [3, с. 323–324].

Висновкуємо, що головні проблеми шкільної морфології в аспекті сучасних лінгвістичних концепцій полягають у її ігноруванні спірних питань та нових науково доведених істин, недостатньому висвітленні у підручниках стилістичної роботи з морфологічними засобами лінгвостилістики, проблемах класифікації частин мови, існування станівника та модальника тощо. Для

розв'язання наявних проблем варто актуалізувати матеріал традиційної мовознавчої думки, при цьому залучаючи новітні погляди на досліджувані питання, допомогти школярам ґрунтовно засвоїти теоретичний матеріал, оперувати традиційною й модерною науковою морфологічною термінологією та вміло використовувати її на практиці.

Література

1. Вихованець І., Городенська К. Теоретична граматики української мови: академ. граматики укр. Мови / за ред. І. Вихованця. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.

2. Лещенко Г.П. Вивчення морфології в 6–7 класах загальноосвітньої школи за комунікативно-функційним та компетентнісним підходами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 57. С. 194–198.

3. Омельчук С.А. Методика навчання морфології української мови в основній школі на засадах дослідницького підходу: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2014. 537 с.

4. Сучасна українська літературна мова: підручник / за ред. А.П. Грищенка. 3-тє вид., допов. Київ: Вища школа, 2002. 439 с.

5. Українська мова. 5–9 класи: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. URL: mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita (дата звернення: 30.04.2024).

Вікторія Беца, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *О.В. Лавер*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Каріна БОЙЧУК

ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА В РОМАНАХ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ЛИС» ТА «МАФТЕЙ»

Діалектизми постійно поповнюють літературну мову, зокрема, через народну мудрість, яка передавалася від покоління до покоління нашим предкам та відтворює місцевий колорит. Вони викликають особливий інтерес завдяки засобам відображення колоритної мови, історії та культури місцевості. Завдяки діалектній лексиці можемо познайомитись з предметами побуту, традиціями, рослинами та тваринами, професіями краю. Зараз це дуже потужне джерело збагачення нашої мови.

Актуальність нашої теми полягає у потребі ґрунтовних досліджень, присвячених вивченню художньої мови українського прозаїка Мирослава Дочинця, недостатній розробці в українському мовознавстві питань, пов'язаних

із використанням діалектної лексики в художніх творах, подальшому опрацюванні питань діалектної лексики, яка входить до сучасної української мови.

Українські письменники широко застосовують у своїх текстах діалектну лексику. Діалекти викликають у читачів неабияке враження. У художніх текстах діалекти представлені часто у формі епітетів, так вони наповнені виразністю, а також у формі порівняння.

Степан Бевзенко зазначає: «Місцеві, територіальні діалекти мають свої особливості, свої специфічні ознаки в різних мовних рівнях – у фонетиці, граматиці, словотворі, лексиці. Ці особливості не існують як щось цілком окреме, ізольоване від решти мовних явищ, властивих місцевому діалекту в цілому, а виступають у тісному зв'язку з тим спільним, що об'єднує українські діалекти в єдину українську національну мову, становлячи разом із цим спільним єдину, цілісну мовну систему місцевого діалекту, в якій спільне (загальне), властиве певній мові в цілому, і особливе (часткове), характерне для певного діалекту, органічно поєднані» [1, с. 5].

Традиційно діалекти класифікуються за такими ознаками: акцентуаційні, фонетичні, синтаксичні, граматичні, словотвірні та лексичні (власне лексичні, етнографічні та семантичні). Традиційна класифікація подається і в енциклопедії «Українська мова» [8]: 1) акцентуаційні діалекти відрізняються від норм літературної мови наголосом та широко представлені в усному літературному мовленні. Наприклад: *зверху'* – *звѣрху* («Хоч не *зверху'*, то в серці ще Він носить» (І. Франко)); 2) фонетичні відрізняються вимовою певних звуків (*кождий* – *кожний*, *рихметика* – *арифметика*); 3) граматичні діалектизми відрізняються певними граматичними формами та віднесеністю до інших граматичних підкласів, парадигм (*баче* – *бачить*, *їши* – *їси*); 4) синтаксичні відрізняються вживанням слів з прийменниками, які не є властивими для літературної мови (*к*, *ік*, *о*, *об*); 5) словотвірні відрізняються використанням інших афіксів (*поранок* – *ранок*); 6) лексичні є найчисельнішою групою та різняться у літературній мові тим, що позначаються іншими назвами (*перун* – *грім*, *тайстра* – *торба*). Вони, у свою чергу, поділяються на: а) власне лексичні – це загальнонародні діалекти (*легінь* – *парубок*, *вуйко* – *дядько*); б) етнографічні – це діалектизми, які притаманні певній території та називають їх поняття (сюди можна віднести назви страв, одягу, предметів побуту та інші, наприклад: *гаті* – *штани*, *крисаня* – *чоловічий капелюх*); в) лексико-семантичні – це діалекти, які відрізняються від загальнонародних (*чудно* – *незручно*).

О. Дехтярьова подає таку класифікацію діалектизмів: «1) лексичні діалектизми, тобто окремі (не літературні) слова, що потрапляють у художню літературу; 2) морфологічні діалектизми – місцеві форми слів, не унормовані граматично; 3) синтаксичні діалектизми – місцеві особливості будови речення, незвичні й неприйнятні в літературній мові; 4) фонетичні діалектизми – місцеві звукові особливості, різко відмінні від літературних» [2].

Діалектні одиниці мають велике семантичне навантаження, оскільки вони часто не лише передають конкретне значення слова, але й відображають культурні, історичні, соціальні аспекти мови та способу життя певної групи людей.

Закарпаття подарувало нам таку видатну постать як Мирослав Дочинець. Його твори актуальні й нині, фрази завжди наповнені глибоким сенсом колоритною мудростю та духовністю. Багато науковців цікавляться творчістю цієї яскравої постаті, серед них: В. Базилевський, М. Васьків, А. Вегеш, О. Гаврош, О. Капленко, Л. Скорина, М. Яцьків та інші.

Для аналізу діалектної лексики, зафіксованої у художньому тексті, ми використали два словники, а саме: «Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району» [5], «Словник буковинських говірок» [6]. За допомогою цих словників, порівняли значення діалектизмів романів «Лис» та «Мафтей» у різних місцевостях. За сукупністю мовних ознак ми поділили діалектизми на такі групи: лексичні, семантичні, фонетичні, словотвірні та граматичні.

Найбільшою групою за змістовими ознаками є група власне лексичних діалектизмів: *в́арош* – *в́ареш* ‘місто’ [5, с. 44]; *га́зда* ‘господар, хазяїн’; *га́зда* ‘господар, хазяїн; заможний селянин; одружений чоловік; прізвисько’ [5, с. 69]; ‘дбайливий, працьовитий господар; чоловік’ [6, с. 79]; *дітва́к* ‘хлопчик, дитина’ [5, с. 83], *діти́ска* ‘дітвора’ [6, с. 96]; *копо́ня* ‘голова’ [5, с. 201]; *фра́єр* ‘коханець’ [5, с. 562]; ‘чепурун, зазнайко; людина з підступними намірами’ [6, с. 599]; *че́лядь* ‘люди’ [5, с. 577], *че́лідь* ‘члени однієї родини’ [6, с. 638]. Наприклад: «Якщо вже прийшли, прошу на господу, – покликав я. Посадовив їх на лавицю в присінках. – Ану кажіть, що нового у *вароші*» (Мафтей, с. 192); «Він став відмовлятися, але *газда* наче й не чув» (Лис, с. 215); «– Славайсу, честований *газдо!* – поздоровкався я» (Мафтей, с. 31); «Мало що на ній хата висить, город, худоба і птиця, ще й коло цицьки завжди *дітвака* дрібне тулить» (Лис, с. 68); «Хто би казав. Та в твою *копону* стільки лою наливо, що на два Мукачова стане. Сердься не сердься, брате, а тебе, певно, жид правив. Інакше чом би я так до тебе хилився» (Мафтей, с. 141); «– Дозволю собі нагадати, що жадібність *фраєра* згубить» (Лис, с. 227); «Не буду брехати, був один *фраїр* із доброго двору. На ковача вчився. Грів до неї халявки, прилюбився» (Мафтей, с. 82); «Велика *челядь* у нас гостилася. Американський художник Рокуел Кент, поет Рильський. Вино хвалив, але паленка з абрикос йому більше смакувала. Був пізніше і Расул Гамзатов» (Лис, с. 258). Дослідивши романи М. Дочинця, спостерігаємо, що автор видозмінює лексичні діалектизми у кожному своєму творі. Зокрема, у романі «Лис» (2014) автор видозмінив діалектизм, використавши літеру «г» (*газда*), замість поширеної в закарпатських говорах літери «г», а у новішому творі «Мафтей» (2022), ми спостерігаємо загальнопоширений у закарпатському говорі діалектизм «*га́зда*». У творі «Лис» письменник використав діалектизм *фраєр* у значенні – ‘людина, яка багато з себе ставить, любить похизуватися’. Крім того, автор вжив його як

частину фразеологізму «жадібність фраєра згубить», яку зазвичай вживають говорячи про людину, що спокушається на гроші, є жадібною, але потім за це все платиться. У новішому творі «Мафтей» діалектизм «*фраїр*» пишеться через «*ї*» на відміну від попереднього твору і вже має зовсім інше значення ‘коханець, наречений’. Спостерігаємо, що у своїх романах автор часто використовує діалектизми-іменники, що позначають назви людини за ознакою спорідненості або її приналежності до когось / чогось (*челядь, фраєр, любаска, дітвак*). Письменник використовує лексичні діалектизми у своїх романах для характеристики героїв, їхніх особливостей, побуту та передає колорит мовлення.

Також нерідко спостерігаємо використання автором фонетичних діалектизмів: *бурік* ‘буряк’ [5, с. 41]; *вигойкувати* ‘щось викрикувати’; *гойкати* ‘кричати, галасувати’ [5, с. 63]; *горівка* – *зорілка* ‘горілка’ [5, с. 174]; *огень* ‘вогонь’ [5, с. 296]; ‘висока температура’ [Гуйванюк 2005, с. 360]. Наприклад: «Як вивели нас у поле, ожили хлопці – морква, капуста, *бурак*» (Лис, с. 256); «Лише тоді, коли здаля наближався рудий, *вигойкував* свою звичну жалібну пісню» (Лис, с. 53); «В мене, Мошку, палить у голові без *горівки*» (Мафтей, с. 143); «Се коли *огень* з нутра палить і челядник чорніє» (Мафтей, с. 32). Мирослав Дочинець вжив діалектизм «огень» без приставного приголосного для милозвучності слова. Варіантність форми, яка поширена у розмовній мові «*горівка*» і «*горілка*». Фонетичні діалектизми використані автором передають особливості рис закарпатського діалекту.

Семантичні діалектизми: *куча* ‘собача будка; бідненька хатинка’ [5, с. 211], *карнік* ‘приміщення для свиней в індивідуальному господарстві’ [6, с. 191]; *пλάχа* ‘широка й товста дошка’ [5, с. 324], ‘шматок обапола або розколотої навпіл колоди’ [6, с. 426]; *черево* ‘кривавий понос, дизентерія; середня потовщена частина веретена’ [6, с. 639], *черевко*, зменш-пестл. до *черево* ‘живіт’ [5, с. 578]; *шмаїття* ‘одяг’; *шмаїте*, те саме, що *одіж* ‘одяг’ [5, с. 588]. Наприклад: «Се добра дахівка як для *кучі*, так і для храмини. Трудар за день колов п’ять-шість кіп тонтів. По цілім світі розтікаються вони звідси. Одним напрямком до Пешту і Гданжа, другим, через Верецький кряж, – до Дніпра і Чорного моря» (Мафтей, с. 231); «Смерекова *пλάχа* правила коли за сідало, коли за стіл, а бувало й за таблю, на якій писалися вугликом якісь знаки» (Мафтей, с. 211); «*Черевко* магазину було наповнене, як скіфська чаша, таємничим урочистим сяйвом» (Лис, с. 15); «Він забивається, як цуценя, в *шмаїття* і в гіркому безпросвітку скиглить» (Лис, с. 19). У цій групі спостерігаємо, що письменник вдається до вживання діалектних слів у переносному значенні, для надання експресивності твору, зокрема використовує діалектизм «*черево*» у значенні ‘порожниста внутрішня частина приміщення’.

Емоційно увиразнюють твори словотвірні діалектизми: *вліті* – ‘улітку’; *уліті* ‘улітку’ [5, с. 528]; *зайісти* ‘доїдати, доїсти; трохи поїсти’ [5, с. 127]; *сміхар* ‘жартівник’; *сміхарь* ‘сміхун, жартівник’ [5, с. 469]; *уйшло* ‘так

трапилося, що...». Наприклад: «– *А вліті тут благодать, – утішно воркоче дід*» (Лис, с. 255); «*Шкода, що мамка вже пішла. Вона зладила б щось на дорогу заїсти...*» (Мафтей, с. 274); «*Ото був сміхар, фурт комсомолок за гузички щипав*» (Лис, с. 258); «*А уйшло, що перша її цімборка за мене й пішла*» (Лис, с. 257). Здебільшого словотвірні діалектизми утворені префіксальними та суфіксальними способами (*заїсти, вліті, уйшло, д'горі, сміхар*).

Найменшою виявилася група граматичних діалектизмів: *гіби* 'ніби, неначе' [6, с. 69], *гіби* 'ніби; (не)мовби; *сесе'* 'це' [5, с. 460]; 'це' [6, с. 482]; *тото'* 'те' [5, с. 491], 'те' [6, с. 549]. Наприклад: «*І тут гіби спицею щось мене вколело в бік*» (Лис, с. 225); «*Дров нарубати, гній вивезти, сесе-тото*». Автор використовує характерні для закарпатського говору редуplikовані форми займенників у діалектизмі «*сесе-тото*». У закарпатських говірках часто фіксуємо діалектизм *гібы'*, через *ы'*, а у творах М. Дочинця фіксуємо діалектне слово *гіби*, де автор наближає його до літературної мови.

Діалектна лексика є потужним джерелом поповнення літературної мови. Вона передає особливості мови персонажів, місцевий колорит та їхні традиції. Завдяки діалектній лексиці в художніх текстах можна вивчити світосприйняття людей кожного краю. Мирослав Дочинець у своїх творах використовує рідний закарпатський діалект. Саме цей діалект цікавить багатьох дослідників через свою давнину. Сьогодні діалекти активно вживають сучасні українські письменники, і це доречно, бо вони залишаються яскравими та цікавими джерелами, що привертають увагу читачів.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в поглибленому вивченні особливостей вживання діалектизмів у художніх творах Мирослава Дочинця та інших закарпатоукраїнських письменників.

Література

1. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. 246 с.
2. Дехтярьова О.В. Діалектна фразеологія в художньому тексті (на матеріалі творчості письменників покуття і гуцульщини кінця ХІХ – початку ХХ ст.): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського. Сімферополь, 2011.
3. Дочинець М.І. Лис та інші детективні історії. Мукачево: Карпатська вежа, 2014. 356 с.
4. Дочинець М.І. Мафтей. Книга, написана сухим пером. Мукачево: Карпатська вежа, 2022. 352 с.
5. Сабодош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. 2-ге видання, змінене і доповнене. Ужгород, 2021. 598 с.
6. Словник буковинських говірок / За заг.ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці: Рута. 2005. 688 с.

7. Українська мова: Енциклопедія. Київ.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. 752 с. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um204.htm> (дата звернення: 15.03.2024).

Каріна Бойчук, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *М.Ю. Яцьків*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Ірина БОНДАР

МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО КОЛОРИТУ В РОМАНІ «ДОВБУШ. ГІДНІСТЬ АБО ЗАБУТТЯ» В. КАРП'ЮКА

Одним із важливих завдань сучасного мовознавства є дослідження мови творів сучасних письменників, зокрема їхнього прагнення до відображення певної історичної епохи крізь призму сучасності. Серед важливих векторів репрезентації історичної епохи є творення національного колориту – спектру засобів, що показують взаємозв'язок подій і людей із простором та часом. Дослідження такого роду дають можливість виявити низку художніх засобів, за допомогою яких автор характеризує навколишню дійсність, описує події, побут, національні особливості, а також осмислити рівень майстерності ідіостилію письменника.

Актуальність дослідження. Характеристика мовних засобів репрезентації національного колориту в романі «Довбуш. Гідність або забуття» В. Карп'юка становить науковий інтерес, оскільки це новинка сучасної української літератури, яка ще не стала об'єктом дослідження літературознавців та мовознавців. До того ж через позачасовість образу Довбуша роман не тільки відображає національний колорит, а й утверджує важливу на сьогодні ідею незламності українського народу, тому аналіз текстових художніх засобів є актуальним та має наукову новизну. **Метою** дослідження є характеристика художніх засобів як репрезентаторів національного колориту в романі «Довбуш. Гідність або забуття» В. Карп'юка.

Василь Карп'юк – український поет, прозаїк, видавець та аніматор літературного процесу. Особливу увагу Василя Карп'юка привертає постать Олекси Довбуша, що підтверджують три його видані книги із пригодницького циклу для дітей: «Олекса Довбуш. Книга 1. Таємниця Сили» (2020), «Олекса Довбуш. Книга 2. Лігво Аридника» (2021), «Олекса Довбуш. Книга 3. Кров опиря» (2023).

Роман «Довбуш. Гідність або забуття» В. Карп'юка вийшов друком 2023 року, є новелізацією наймасштабнішого українського блокбастера «Довбуш» режисера Олеса Саніна.

У книзі знаходимо короткий опис подій, що описані в романі: «Україна, XVIII століття. Серед польської шляхти ширяться панічні настрої, адже в Карпатах – повстання невдоволених селян. Поляки називають їх розбійниками, а для українців це справжні народні герої. Очолює повстанців невловимий Олекса Довбуш, проголошений самими поляками князем Черногори.

Вже не раз польські пани відряджали в карпатські ліси свої загони, та жодного разу їм не вдалося схопити чи вбити Олексу. Здається, що сама смерть обходить воїна стороною. Але що це – прадавня українська магія чи відчайдушна вдача? Доля неначе випробовує ватажка опришків – цього разу на винищення непокірних українців відправлене ціле військо. Чи зможе Довбуш відстояти свою землю та повернути українцям волю?

Це – українська земля, і у ворога є лише два шляхи – відступити або бути знищеним» [2].

Серед мовних засобів, що репрезентують національний колорит роману, визначаємо фрази, діалектизми, застарілу та військову лексику, зокрема представлено такі фрази:

Куля не бере ‘хтось невразливий’. *Його куля не бере* (с. 9) [тут і далі 2].

Хитати головою ‘виражати певне ставлення (схвалення, осуд, заперечення і т.ін.) до слів чи поведінки кого-небудь’ [ФСУМ, с. 925]. *Підстаркуватий утомлений чоловік хитнув головою* (с. 11).

Стояти ніби на голках ‘у стані надзвичайного нервового збудження, збентеження, хвилювання; неспокійно, тривожно, нетерпляче’ [ФСУМ, с. 180]. *Вони обоє стояли ніби на голках* (с. 11).

З кам’яним обличчям (лицем) ‘дуже серйозно, суворо і т.ін.’ [ФСУМ, с. 430]. *На балкон ратуші з кам’яним обличчям вийшла княжна Теофілія Яблоновська* (с. 11).

Наче кам’яна плита ‘холодний, безжиттєвий’. *Її погляд, наче кам’яна плита, ліг на площу і всіх розчавлював* (с. 12).

Стати стіною ‘виступати одностайно, згуртовано на захист кого-, чого-небудь’ [ФСУМ, с. 866]. *Довкола палі стали стіною кількадесят жовнів* (с. 14).

Зняти кам’яну накидку ‘почуватися вільно’. *Потоцький і Яблоновська вийшли з балкона, й люди видихнули, мовби з них зняли ту кам’яну накидку* (с. 14).

Милувати око ‘викликати відчуття радості, задоволення, захоплення і т.ін.’ [ФСУМ, с. 487]. *Око милували краєвиди, граф раз по раз охав від того, як багато лісу, до якого рукою подати* (с. 19).

Позбутися ярма ‘позбутися непотрібних речей, зайвих ускладнень’. *Я вам посприяю позбутися цього ярма і водночас отримати вигоду* (с. 20).

Очі спалахнули (блиснули) люттю (гнівом) ‘хтось глянув дуже сердито, суворо, зі злістю і т.ін.’ [ФСУМ, с. 598]. *У весільних гостей очі спалахнули люттю* (с. 29).

Стати у роги ‘сваритися, боротися’. *Чи то парубок не захотів іти на війну на чужі землі й гинути за невідомого панського короля, чи то став у роги з орендарем, а чи таки вчинив якийсь злочин перед людьми – то в кожного був один шлях – Чорногора* (с. 32).

Ніби щойно народитися ‘мати добре самопочуття’. – *Ніби щойно народився!* – усміхнувся Пшелуський і хотів хвацько звестися з лежанки, але замість того тільки ойкнув (с. 46).

Виливати лють ‘висловлювати свою злість’. – *Ти чув, як твого сина називають? Різак! Настуня – виливала свою лють чоловікові, коли знову наслухалася пліток* (с. 69).

Підняти руку ‘робити замах на кого-небудь, намагатися убити когось’ [ФСУМ, с. 636]. – *Ви – наше майно. Кожного, хто підніме руку на шляхтича – чекає смерть* (с. 102).

Стояти на смерть ‘захищати когось до кінця, до останнього подиху’. – *Я присягаю на цій бартці тобі, ватаже, і вам, побратими, що буду вірний, стоятиму за кожного на смерть і не викажу нікого, хоч би мене червоним залізом палили, хоч би у воді топили, хоч сокирою четвертували* (с. 116).

Як мурахи ‘згуртовано’. *Смоляки, як мурахи, пустилися шнурочком у вузький прохід, а опришки вже добігли до провалля, де на них чекала рятівна соломинка у вигляді поваленого дерева, перекинутого на інший бік* (с. 140).

Наче весь пагорб посунув ‘земля сильно дрижить’. *Ураз на пагорбі заворушилася не лише трава, а наче весь пагорб посунув. Найманці насторожилися, але це була лиш отара овець* (с. 158).

Пролити дурну кров ‘вбивати когось, воювати з кимось марно, без причини’. *Це вже був не той аркан, де єднаються побратими, а той, де проливається дурна кров* (с. 170).

Як худобу на забій ‘безжально’. – *Мене, як і вас, офіцери гнали, як худобу на забій, – продовжував Олекса* (с. 210).

Як корова плекає теля ‘надмірно; безперервно’. *А Штефан ловив кожне слово і плекав свою злість, як корова плекає теля* (с. 221).

Змити кров’ю ‘власним життям заплатити за безчестя’ [ФСУМ, с. 339]. *Таку ганьбу може змити тільки кров* (с. 221).

До діалектизмів у тексті роману відносимо такі одиниці:

Афини ‘чорниці’, пор. гуц. *яфини, яфири* т.с. [ГГ, с. 18]. *Гуцули привозили з полонин бриндзу й масло, афини і гриби* (с. 5).

Згарда ‘намисто з монет або хрестиків’, пор. гуц. *згáрда (гáрда)* ‘жіноча прикраса шиї з намистин, монет і металевих хрестиків’ [ГГ, с. 81].

Гердан ‘шерстяна стьожка або ажурний комірець з бісеру, якими в Галичині, на Буковині та Закарпатті жінки прикрашають шию або голову, а чоловіки – капелюхи’ [СУМ-11, т. 2, с. 54], гуц. *гердán (тірдán, гьордán)* ‘жіноча прикраса з бісеру у вигляді стрічки, якою прикрашають шию або голову’ [ГГ, с. 52]. *Ті мали більш рідкісний крам – тонкі лляні хустини, м’яке полотно на сорочки, згарди і пацьорки, з яких дівчата робили собі гердани* (с. 5).

Ватра ‘вогнище, багаття’ [СУМ-11, т. 1, с. 297; СУМ-20, <http://surl.li/qwhifo>; ГГ, с. 34]. *У проходах між рядами вже сочився аромат печеного м'яса, а дим із ватри, на якому те м'ясо пеклося, клубочився вгору і розсіювався у ранкових сонячних променях* (с. 7).

Капчурі ‘плетені з вовни шкарпетки в гуцулів’ [СУМ-11, т. 4, с. 98], гуц. *káncúr* ‘шкарпетки вовняні, в'язані різнокольоровими нитками; шкарпетки суконні’ [ГГ, с. 90].

Холошні ‘зимові штани (перев. суконні)’ [СУМ-11, т. 11, с. 123], гуц. *холóшні* ‘чоловічі штани з домотканого сукна різного кольору’, ‘вид жіночих штанів з білої шерсті’ [ГГ, с. 202].

Кептар, пор. гуц. *кептар* (*кіптар*), *кептарик* (*кіптарик*), *кожушіна* ‘хутряна безрукавка (перев. з орнаментом)’ [ГГ, с. 93]. *Князь був у нових шкіряних постолах із тисненням, капчурах із кольоровими візерунками, білих холошнях, вишитій сороці, рясно оздобленому кептарі* (с. 26).

Бартка ‘маленька сокира’ [СУМ-11, т. 1, с. 108], гуц. *бартка* ‘топірець (металевий або дерев'яний) з довгою ручкою, прикрашений орнаментом’ [ГГ, с. 21]. *На поясі мав широкий черес, тримав при собі новеньку бартку, що ясніла, ніби срібна, із блискучою оздобою на топорищі* (с. 26).

Гуґля ‘верхній одяг без рукавів у вигляді накидки з капюшоном, виготовлений з білого домотканого сукна; використовувався переважно як весільний одяг молоді’ [ГГ, с. 55]. *Жовтогарячі запаски, кептар зі щедрою оздобою і гуґля* (с. 26).

Силянка ‘разок намиста’ [СУМ-11, т. 9, с. 172], гуц. *сіленка* ‘жіноча прикраса з різнокольорового бісеру у вигляді стрічки, що облягає ший’ [ГГ, с. 170]. *На ший красувалися незліченні тердани, шелести, силянки і плетінки зі сріблом, смальтою і пацьорками* (с. 26).

Бахур ‘хлопець; дитина’ [СУМ-11, т. 1, с. 114; ГГ, с. 22]. *Про його різак знає кожен бахур* (с. 89).

Гражда ‘садиба’ [СУМ-11, т. 2, т. 154], гуц. *гражда* ‘гуцульська садиба’ [ГГ, с. 54]. *Увечері на подвір'я гражди Василя й Настуні Довбушів увірвалися смоляки зі смолоскипами* (с. 100).

Аркан ‘гуцульський чоловічий танець’ [ГГ, с. 18]. *Опришки стали довкола вогнища й війнули в гуцульський бойовий чоловічий танець аркан* (с. 164).

У тексті роману спостерігаємо й використання застарілої лексики, зокрема:

Паровиця ‘парні воли, запряжені разом’ [СУМ-11, т. 6, с. 72]. *Змістим гірським шляхом котилася карета, запряжена паровицею* (с. 16).

Віно (іст.) ‘плата за наречену в деяких давньоруських племенах’ [СУМ-11, т. 1, с. 677; СУМ-20, <http://surl.li/nppbqc>]. *А далі вже батьки домовилися про віно, заслали старостів і призначили весілля* (с. 23).

Шинквас ‘прилавок’ [СУМ-11, т. 11, с. 453]. – *Гей, хлопці, що ви виробляєте?! – гукнув з-за шинквасу Вартан, але його ніхто не почув* (с. 170).

Управителька ‘жіночий рід до управитель’, пор. *управитель* ‘керівник, голова чого-небудь’ [СУМ-11, т. 10, с. 468].

Княжна (іст.) ‘незаміжня дочка князя’, пор. *князівна* т.с. [СУМ-11, т. 4, с. 199].

Дідич (іст.) ‘поміщик; великий землевласник’ [СУМ-11, т. 2, с. 299].

Посесор ‘власник посесійного підприємства’ [СУМ-11, т. 7, с. 318].

Поспільство ‘взагалі народ, народні маси, простий люд’ [СУМ-11, т. 7, с. 356]. – *Іменем уповноваженої і милостивої управительки всіх Покутських і Галицьких земель великої княжни Теофілії Яблоновської повідомляю тим, кому треба про це знати, особливо ясновельможним панам, дідичам, посесорам, орендарям, які посідають свої маєтки на Покутті і Підгір’ї, також комісарам, економам, губернаторам, адміністраторам і підстаростам, а найбільш усім громадянам і поспільству* (с. 186).

У тексті роману спостерігаємо використання військової лексики, наприклад:

Смоляки ‘збройні формування, що створювалися поляками, угорцями і австрійцями для боротьби з опришками, бескидниками і іншими повстанськими формуваннями українців’ [5]. *Їхній стрій був не той, що у смоляків, які збирали податки для княжни Яблоновської* (с. 7).

Мушкет ‘старовинна гнотова рушниця великого калібру’ [СУМ-11, т. 4, с. 834]. *А що солдати мали шаблі й мушкети, то не було жодних підстав, щоб їх не слухатися* (с. 8).

Плац ‘площа для військових парадів і стройових занять’ [СУМ-11, т. 6, с. 571]. *За пів години торгові ряди тіснилися під стінами околишніх будинків, а вози довелося зовсім прибрати, і ярмаркова площа перетворилася на плац для військових, яких зайшло не менше тисячі* (с. 8).

Мортира ‘артилерійська гармата з коротким дулом для ведення навісного вогню по закритих та горизонтальних цілях’ [СУМ-11, т. 4, с. 806]. *Ресурси поляків вичахали з кожним днем, а Саксонія ще доправляла московитам важкі облогові мортири* (с. 33).

Редут ‘зімкнуте квадратне або багатокутне польове укріплення, здатне до самостійної оборони’ [СУМ-11, т. 8, с. 483]. *А ми можемо здійснити нічну вилазку на редут і знешкодити гармати* (с. 35).

У тексті роману «Довбуш. Гідність або забуття» В. Карп’юка простежуємо й зображення звичаїв, особливостей поведінки гуцулів, їхніх визначальних характеристик.

Проаналізувавши роман-новелізацію фільму «Довбуш. Гідність або забуття», доходимо висновку, що, незважаючи на складне завдання новелізувати новий історичний фільм, В. Карп’юк блискуче впорався із цією роботою, адже він поставив за мету детально описати особливості культури та світобачення гуцулів із переданням лейтмотиву роману – утвердження національної ідеї незламності українського народу на чолі з національним героєм Олексою Довбушем. Набір художніх засобів, використаних у романі,

показав поєднання традиційних та авторських фразем, гуцульських діалектизмів, застарілої та військової лексики з метою детального відтворення зображуваної дійсності та експресивізації історичних подій. Дослідження художніх засобів роману «Довбуш. Гідність або забуття» В. Карп'юка засвідчило про вихід унікального витвору художньої прози, що потребує подальшого ґрунтовного лінгвістичного аналізу.

Література

1. ГГ – Гуцульські говірки. Короткий словник. Відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
2. Карп'юк В. Довбуш. Гідність або забуття. Київ: КСД, 2023. 240 с.
3. СУМ-11 – Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. I–XI. URL: <https://sum.in.ua/>
4. СУМ-20 – Словник української мови: в 20 т. Київ, 2010–2024. Т. I–XIV. URL: <https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0>
5. Смоляки. Вікіпедія. URL: <http://surl.li/vpjb0h>.
6. ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. / АН України, Ін-т укр. мови; [уклад.: В.М. Білоноженко та ін., редкол.: Л.С. Паламарчук (голова) та ін.]. Київ: Наук. думка, 1993.

Ірина Бондар, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Г.В. Шкурко*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Єлизавета ГАРКУША

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В КОМУНІКАТИВНОМУ РЕГІСТРІ В ГАЛУЗІ ДИЗАЙНУ

Словацька мова, як державна мова, обслуговує всі сфери життя і діяльності словацького народу – економічну, політичну, культурну, художнотворчу та ін. Зміни в соціальному, ідеологічному, економічному та культурному житті словацького суспільства зумовили динамічні процеси та зміни в словниковому складі сучасної словацької літературної мови кінця ХХ – початку ХХІ століття. Це, зокрема, активне поповнення словацької мови новими словами й новими значеннями відомих раніше слів, іншомовними запозиченнями, переміщення певної частини лексики до розряду широковживаної, поява нових процесів у сфері словацького словотвору.

Отже, у першій частині нашого наукового дослідження ми звернули увагу на функціонування та розвиток словацької мови в суспільстві, на прояв основних тенденцій та змін в лексичному складі словацької мови на сучасному етапі її розвитку завдяки появі нових слів – неологізмів та іншомовних

запозичень. Ми з'ясували, що цьому питанню присвячена низка досліджень у публікаціях та окремих монографіях словацьких та українських мовознавців. Так, наприклад, проблемами розвитку словацької мови та активному входженню в її склад нових слів, нової термінології, питаннями запозичень слів з англійської мови займалися О. Гуменна, J. Vosak, Kesselova, Jacko, J. Horecky, K. Бузашіова та інші дослідники. Наукові дослідження були присвячені вивченню шляхів розвитку лексичного складу словацької мови та його збагачення за допомогою таких мовних явищ, як: активне засвоєння інтернаціоналізмів та іншомовних слів, різні способи утворення неологізмів в науково-фантастичній літературі, зміна семантики та переосмислення відомих слів, сучасний вплив англійської мови на словацьку, адаптація англіцизмів до словацької мови, використання префікса *e* та різних частин складного слова для утворення неологізмів, виникнення окказіоналізмів (авторських неологізмів) в художніх текстах тощо.

За останнє десятиліття поняття «дизайн» міцно ввійшло в наше життя. З'ясовуємо, що він здатний активно впливати на естетичне почуття і комфортність існування кожної людини. Дизайн є школою творчого та ділового мислення, виконуючи одночасно багато функцій: візуальну, виховну, пізнавальну, комунікативну, гедоністичну. Дизайн синтезує духовне та матеріальне й виступає системою культурно-естетичних зв'язків. Побутові речі, знаряддя праці, організація простору несуть у собі дух і суть людської культури. Як могутній засіб комунікації, він об'єднує людей у суспільні групи за законами стилю, напрямку, моди.

Дизайн (від англ. *design* – проектувати, креслити, задумувати, а також проект, план, рисунок) – художнє конструювання предметів побуту, формування гармонійного предметного середовища, створеного засобами промислового виробництва, для забезпечення найкращих умов праці, побуту та відпочинку людей.

Дизайн говорить своєю мовою, звертаючись до всіх без винятку за допомогою гарного зручного одягу; компактних та естетичних електроприладів; меблів, що стимулюють відпочинок та працю тощо. На всіх впливають візуальні комунікації дизайну: дорожні знаки, вивіски магазинів, піктограми, рекламні плакати, оформлення книг, обкладинки, комп'ютерний дизайн. Дизайн поділяється на три основні види: промисловий, графічний (дизайн книжкових видань, web-дизайн), дизайн середовища (ландшафтний дизайн, дизайн інтер'єру, одягу, фітодизайн).

Кожний вид сучасного дизайну охоплює великий пласт специфічної лексики, яка означає нові явища, предмети, складові, напрямки в дизайні, зокрема, неологізми та іншомовні запозичення. Нас найбільше зацікавила лексика дизайну середовища, а саме ландшафтний дизайн. За нашими спостереженнями формуванню лексики для означення ландшафтного дизайну мовознавцями не приділяється належна увага, незважаючи на те, що ця галузь нині стрімко розвивається і нові слова з'являються в журнальних публікаціях, в

окремих монографіях, підручниках з дизайну, альбомах тощо. Безумовно, назріла необхідність у підготовці словника, який би охопив термінологічну лексику, присвячену розвитку і функціонуванню актуального напрямку людської діяльності – дизайну. Цю тезу підтверджує наше намагання знайти в сучасних тлумачних словниках уже достатньо відомі поняття із цієї лексичної сфери. Так, наприклад, такі слова, як *інтер'єр*, *дизайн*, *інсталяція*, *brend*, логотип, ілюстрація, шрифт, *portfolio dizajnerov*, *alpinka* (nízka trvala rastlina sadena na skalkach), *skalka* (сад або ділянка парку, де декоративні рослини поєднуються з каменем) тощо ми знайшли в тлумачному словнику словацької мови (12). Що ж стосується таких слів, як *арборетум* (від лат. *arbora-дерево* – дендрологічний сад), *буленгрін* (нерівності на місцевості, зокрема, заглиблення, які декоруються плоскими газонами, прикрашеними орнаментом із квітів і трави), *парадиз* (древній «райський» сад в Персії), *pergola* (спеціальна опора у вигляді легкого арочного перекриття доріжки чи частини майданчика, під яким розміщено місце відпочинку), *rabatka* (від нім. *rabate-грядка* – квітник у вигляді смуги завширшки від 0,5 до 3 метрів, який обрамлений бордюрними декоративними квітами), *soliter* (одинокі посадки, поодинокі стояче дерево або квітка) тощо, то виявилось, що вони відсутні у словнику словацької мови, а деякі із термінів у словниках мають різне тлумачення.

Слово *дизайн* є джерельною базою для похідних слів і композитів. Суфіксальним способом утворюються назви чоловічого (*дизайнер*, *дизайнер-любитель*) та жіночого родів (*дизайнер*, *дизайнер-жінка*, *дизайнерок*, *дизайнерки*, *дизайнеркин*), але зі значно меншою частотністю – майже у 8 разів.

Фіксуємо віддієслівний іменник *дизайновка* – назва галузі дизайну, розмовний іменник *дизайновка*, часто вживається в лапках «дизайновка», який вживається після 2015 року, прикметник *дизайнерський*, *дизайнерський*, *розроблений*, прислівник *дизайновка*.

Цікаву та нову групу назв представляють композитний *дизайн-вікенд* (з 2010), *дизайнерський магазин* (з 2010), *дизайн-центр* (з 2001), *дизайнерські прогулянки* (з 2012), *дизайн-пікнік* (з 2011), *посібник з дизайну* (з 2005), *студія дизайну* (з 2015), *біржа дизайну* (з 2010), *форум дизайну* (з 2000).

Dizajnstúdio – вибіркова міжнародна виставка сучасного дизайну меблів, аксесуарів для дому, прикладного мистецтва, освітлення, моди та ювелірних виробів (prim-10.0-public-sane)

Dizajnforum – це фактично громадська асоціація, за якою стоять Владом Волошин та Андрій Гор, методисти центру обізнаності (prim-10.0-public-sane)

А: Неологізми в категорії особових імен

а) однослівні назви

• *urbanista*

значення слова: Урбаніст розробляє концепції та плани просторових і функціональних зв'язків у країні та муніципалітети, відносини між ними та всередині них.

б) *umelecký čalúnnik / dekoratér*

význam slova: Художній оббивник / декоратор виготовляє художні оббивні вироби або реставрує та реконструює історично цінні м'які меблі та інтер'єри.

Б: Неологізми в назві кафедри дизайну інтер'єру / внутрішньої архітектури

а) однослівні назви

• *alpinka*

значення слова: невисока багаторічна ланска, висаджена на скелях

• *izofizmus*

значення слова: (від грец. *isos* – подібний) – уподібнення предметів один одному.

б) viacсловné poimenovania

vegetačná srtecha

значення слова: це дах, який покритий трав'яним покриттям.

Література

1. Андрущенко Т.І., Дробот І.І. Дизайн. 2012. С. 532–691.
2. Гуменна О. Нові напрями досліджень лексичного складу словацької мови. *Studia Slovakistika 12. Rozдіl 1. Mовознавство*. 2012. С. 21–29.
3. Кучерявий В.П. Озеленення населених місць. Львів: Світ, 2005. 456 с.
4. Шпітько І.М. Сучасна словацька мова та проблема англіцизмів у глобалізованому світі. *Проблеми загального і слов'янського мовознавства*. 2019. № 3. С. 144–149.
5. Bosák J. Inovácie v slovanských jazykoch a problematika ich štandardizácie. *Slovenská reč*, 66, 2001, S. 286–291.
6. Horecký J. Neologizmy v súčasnej spisovnej slovenčine. In: *Kultúra slova*, 1986, roč. 20, č. 1. S. 6–13.
7. Jacko J.: Neologizmy a okazionalizmy v súčasnej publicistike. *Slovenská reč*, 57, 1992, S. 19–25.
8. Kesselová J.: Lexikálne neologizmy v literatúre science-fiction. *Slovenská reč*, 53, 1988, S. 93–99.
9. Krátky slovník slovenského jazyka. 2003, 988 s.

Єлизавета Гаркуша, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Я. Кеселова*, PhD, професор кафедри словацької філології Ужгородського національного університету.

СПЕЦИФІКА СУЧАСНОГО ЕРГОНІМІКОНУ МІСТА УЖГОРОДА КРІЗЬ ПРИЗМУ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Ергонімія, або вивчення назв підприємств, установ і організацій, є важливою темою для мовознавства та інших галузей науки, особливо в контексті розвитку економічних відносин в Україні у XXI столітті. Сучасні ергоніми виконують кілька ключових функцій, серед яких є не лише ідентифікація суб'єкта діяльності, але й створення конкурентної переваги за рахунок привернення уваги споживачів назвою.

Тенденції сучасного назвотворення показують, що назви часто мають на меті відображення концепції або цінностей закладу, які стають частиною його бренду. Це дозволяє залучати певну аудиторію, використовуючи асоціації з культурними, політичними або історичними аспектами, важливими для споживачів.

Ергоніми також є важливими маркерами, які не лише відображають мовні явища, але й містять екстралінгвальну інформацію. Вони можуть вказувати на певні соціально-політичні настрої, культурологічні тенденції або історичні обставини, що робить їхнє вивчення актуальним як для лінгвістів, так і для фахівців інших наукових сфер. Ергонімія в Україні не лише показує зміни в мовних уподобаннях суспільства, але й слугує важливим інструментом для розуміння глибших соціокультурних процесів, які впливають на розвиток країни.

Власні назви організацій, установ, закладів дослідники йменують по-різному: *ергонім* (Ф. Алістанова, А. Беспалова, З. Бузинова, М. Голомидова, С. Земскова, Г. Зимовець, О. Мікіна, Н. Подольська, Т. Романова, О. Суперанська, М. Цілина, С. Шестакова, М. Шимкевич), *фірмонім* (О. Белей, В. Коршунова, Т. Ніколаєва), *назва комерційного підприємства* (Д. Яловець-Коновалова), *ергоурбонім* (Р. Козлов, Ю. Вайрах) тощо.

Актуальність дослідження. Ергонімікон м. Ужгорода на сучасному етапі, за винятком досліджень Олега Белея (аналіз назв 1990–1998 рр) [1], Марії Романюк (аналіз назв 1999–2004 рр) [3] та Людмили Нуждак (характеристика крізь призму еколінгвістики) [2], ще не був детально аналізований, тому наше дослідження є актуальним та має наукову новизну. Предметом дослідження є власні назви підприємств, зафіксовані автором самостійно у 2022–2024 рр. Особливий інтерес для дослідження становлять нові назви, але для визначення тенденцій у номінації цінними є спостереження в діахронії.

Метою дослідження є характеристика специфіки ергонімікону міста Ужгорода крізь призму структурно-семантичного аналізу.

На основі аналізу назв закладів розглянемо принципи номінації, що характеризують ергонімікон м. Ужгорода:

1) використання назв відапелятивного походження:

«*ВИШИВАНКА*» – однокомпонентна назва, утворена внаслідок онімізації апелятива *вишиванка* ‘вишита сорочка’ [СУМ, т. 1, с. 540]. Через асоціативні зв’язки з національною ідентичністю ергонім йменує заклад із традиційною українською кухнею.

«*Kapusta*» – однокомпонентне латинографічне найменування, похідне від апелятива *капуста* ‘городня рослина’ [СУМ, т. 4, с. 98]. Назва відповідає специфіці закладу, позаяк йменує кафе.

«*КРАСОЛЯ*» – однокомпонентна назва, утворена внаслідок онімізації апелятива *красоля* ‘однорічна декоративна рослина з розгалуженим стеблом і великими запашними квітками яскравого (переважно жовтогарячого) кольору’ [СУМ, т. 4, с. 328]. Номінація поєднується зі специфікою закладу лише частково: це магазин косметики, тому робимо припущення, що власники або хотіли наголосити на натуральності косметичних засобів, зроблених із рослинної сировини, або передати асоціації краси, природності, символом яких є квітка красоля. Цікаво, що за нашими спостереженнями слово «красоля» асоціюється в мовців зі словом «красуня», що теж працює на користь назви.

«*ІМПЕРІЯ ДВЕРЕЙ*» – двокомпонентне найменування, утворене внаслідок онімізації апелятивів *імперія* та *двері*. Дещо несумісним зі стилістичного використання, на нашу думку, є поєднання слова *імперія* з лексемою *двері*.

2) використання назв відтопонімного походження:

«*Dublin*» – однокомпонентна англomовна назва, утворена внаслідок трансонімізації топоніма *Dublin* (столиця Ірландії). Найменування не вказує на специфіку закладу чи його власника: називає ресторан.

«*RIVERSIDE*» – однокомпонентне найменування, англomовна назва, утворена внаслідок трансонімізації топоніма *Riverside* (так називають багато міст, які розташовані на березі річки). Найменування дає вказівку на розташування закладу: кафе на набережній.

«*LUXOR*» – однокомпонентне найменування, латинографічна назва, утворена внаслідок трансонімізації топоніма *Luxor* (*Луксор* – місто в Єгипті). Цікавим є номінація ергонімом, що первісно означає місто з численними похованнями, торгово-розважального центру.

«*Kosice*» – однокомпонентне найменування, латинографічна назва, утворена внаслідок трансонімізації топоніма *Košice* – міста в Словаччійській Республіці. Найменування не дає вказівки на специфіку закладу: це кафе.

3) використання відапелятивних найменувань, що репрезентують особливості культури Закарпаття:

«*Стариця*» – однокомпонентне найменування, утворене внаслідок онімізації апелятива *стариця* ‘старе русло річки’ [СУМ, т. 9, с. 657]. Назва вказує на місце розташування закладу, де раніше протікала річка Уж.

«*ВЕРХОВИНА*» – однокомпонентне найменування, утворене внаслідок онімізації апелятива *верховина* ‘назва високогірної місцевості в межах

Українських Карпат' [СУМ, т. 1, с. 336]. Через асоціативні зв'язки заклад репрезентує карпатські стародавні рецепти.

«*ЛИПА*» – однокомпонентне найменування, утворене внаслідок онімізації апелюватива *липа* 'дерево з серцеподібним зубчастим листям і жовтим пахучим медоносним цвітом' [СУМ, т. 4, с. 487]. Ресторан розташований на Липовій алеї м. Ужгорода – туристичній локації міста, тому назвою підкреслено його розміщення.

«*Уж-Венеція*» – двокомпонентне найменування, утворене внаслідок трансонімізації гідроніма *Уж* та топоніма *Венеція*. Поєднавшись, створюється асоціація – розміщення закладу на воді (на річці *Уж*).

«*Малий Уж*» – двокомпонентне найменування, утворене від атрибутивного словосполучення, характеризує розміщення закладу, де до 1936 року протікав рукав річки *Уж*.

«*ГАЛАГОВЬ*» – однокомпонентне найменування, що семантично пов'язується з назвою кварталу в Ужгороді *Малий Галагов*, побудованого за часів Чехословаччини. Йменуючи готель, власники вирішили через назву показати автентичність закладу. Цікаво, що назва кварталу є топонімом, що походить від італ. *lago* 'озеро', пов'язаного, ймовірно, з періодом затоплення цього місця в XVI–XVII ст. річкою *Уж* і, відтак, схожою на вигляд до озера територією.

«*Ungvar*» – однокомпонентне найменування, угорськомовна назва, утворена внаслідок трансонімізації топоніма *Ungvar* (колишня назва м. Ужгорода). Назва вказує на місце розташування закладу.

«*CHATEAU CHIZAY*» – двокомпонентне найменування, латинографічна запозичена назва, утворена внаслідок онімізації апелюватива *chateau* 'шато, замок, палац або маєток чи помешкання французького феодала-землевласника, або дача знаменитості чи аристократа, без оборонних укріплень, що здавна, і ще досі, вживається у місцях переважного використання французької мови' та трансонімізації топоніма *Chizay* 'Чизай'. Найменування дає вказівку на специфіку закладу та його засновника.

«*Угорський Двір*» – двокомпонентне найменування, утворене від атрибутивного словосполучення, семантично пов'язане зі специфікою закладу: ресторан угорської кухні.

«*Карпати*» – однокомпонентне найменування, утворене внаслідок трансонімізації топоніма *Карпати* 'гірська система на сході Європи'. Найменування дає вказівку на розташування закладу.

4) використання відапелювативів діалектного походження:

«*Шіфер*» – однокомпонентне найменування, утворене внаслідок онімізації апелюватива *шифер* 'будівельний плитковий матеріал' [СУМ, т. 11, с. 464]. Назва відповідає призначенню підприємства. Фонетична будова вказує на діалектні особливості цього найменування.

«*FIRGANKA*» – однокомпонентне найменування, латинографічна назва, утворена внаслідок онімізації діалектного апелюватива *фіргáнок*, *фіргáнка*

‘фіранок’, пор. чes. *firhaňk*, нім. *Vorhang* т.с. [ССк, с. 399]. Найменування вказує на спеціалізацію магазину.

«*Палачінта*» – однокомпонентне найменування, утворене внаслідок онімізації діалектного апелятива *палачінта* ‘тонкий хлібець, у який загортають начинку з сиру, варення і под.; млинець’ [ССк, с. 216]. Семантика найменування прозора: назва йменує кафе.

«*Файний кавій*» – двокомпонентне найменування, утворене внаслідок онімізації діалектного апелятива *кавій, кавиль* ‘кава’ [ССк, с. 137] із діалектним прикметником *файний, файный* ‘гарний, красивий’ [ССк, с. 397]. Найменування вказує на специфіку закладу: кав’ярня.

«*Сукрик*» – однокомпонентне найменування, латинографічна назва, утворена внаслідок онімізації діалектного апелятива *цукрик, цукор* ‘цукор; цукерка’ [ССк, с. 410]. Цікавим вважаємо вибір такого ергоніма, адже заклад пропонує корисні солодощі без цукру.

«*Фійса Паб*» – двокомпонентне найменування, утворене внаслідок онімізації діалектного апелятива *фійса* ‘сокира’ [ССк, с. 398] та англomовного апелятива *пab*, пор. від англ. *pub* ‘заклад, де продають алкогольні напої з собою та для вживання у самому закладі’. Семантика назви прозора: перший компонент натякає на інтер’єр закладу (прикрашений інструментами для обробки деревини), другий компонент вказує на його специфіку.

«*Шовдарь*» – однокомпонентне найменування, утворене внаслідок онімізації апелятива *шовдарь* ‘страва закарпатської кухні’. Назва вказує на специфіку закладу: кафе традиційної закарпатської кухні.

5) використання назв, що пов’язані із подіями війни в Україні:

«*Javelin*» – однокомпонентне найменування, утворене внаслідок онімізації апелятива іншомовного походження *джавелін* (протитанковий ракетний комплекс). Назва аж ніяк не вказує на особливість закладу, оскільки йменує салон краси.

6) використання відантропонічних утворень:

«*LADY DI*» – двокомпонентна назва, утворена внаслідок транонімізації антропоніма леді Ді, принцеси Діани. Йменууючи салон краси такою назвою, заклад вкладає в семантику назви уявлення мовців щодо цієї людини: шарм, вишуканість, елегантність.

7) використання латинографічних назв:

«*SANDALINO*» – однокомпонентне найменування, латинографічна назва, утворена за допомогою зменшено-пестливого італійського суфікса *-ino* від слова *sandali* шляхом онімізації запозиченого номена. Назва не потребує демінутивної ознаки, тільки стає більш привабливою для споживача через нетиповий для української мови суфікс.

«*FAZA light*» – двокомпонентне найменування, утворене внаслідок онімізації апелятива *фаза* ‘одна з обмоток генератора багатофазного струму, а також один із проводів, по якому йде такий струм’ [СУМ, т. 10, с. 550] та англomовного апелятива *light* ‘світло’.

«*MURKA ZOO*» – двокомпонентне найменування, утворене внаслідок трансонімізації антропоніма *Мурка* та англійського слова *zoo* ‘зоопарк’.

«*Buyer prostir*» – двокомпонентне найменування, утворене внаслідок онімізації апелятива англійського походження *buyer* ‘продавець, продовольчий’ та укр. *prostir* ‘необмежена протяжність (в усіх вимірах, напрямках); тривимірна протяжність над землею’ [СУМ, т. 7, с. 298].

«*VALIZA HOSTEL*» – двокомпонентне найменування, утворене внаслідок онімізації апелятивів *валіза* ‘чемодан’ [СУМ, т. 1, с. 285] та *hostel* ‘гостел’. Мотивація прозора, адже назва йменує місце для відпочинку, гостел.

Таке поєднання українського та іншомовного слова в одній назві останнім часом є досить поширеним явищем у номінації м. Ужгорода. Ймовірно, така латинізація і суміш назв більше приваблює споживачів, привертає їхню увагу.

«*Like Time by Gastro Hooligan*» – багатокомпонентне найменування англійського походження. Семантика не зовсім відповідає специфіці закладу, адже йменує кав’ярню.

«*panda_cosmo.shop*» – трикомпонентне найменування, що називає магазин із косметикою. Назва не відповідає специфіці закладу, проте асоціюється із твариною пандою, що є символом магазину.

8) поєднання латинографічного та кириличного записів:

«*ЇдлоPoint*» – однокомпонентне найменування, поєднує латинографічний та кириличний запис, утворене внаслідок онімізації апелятива *їдло* діал. ‘їжа’ [СУМ, т. 4, с. 59] та англ. *point* ‘точка, місце’. Найменування вказує на специфіку закладу: кафе.

9) порушення норм української літературної мови:

«*РИБА МОЯ*» – двокомпонентне найменування, утворене внаслідок онімізації іменника *риба* та присвійного займенника *моя*. Власники закладу залишили наголос в слові *моя*, хоча відбувається порушення акцентологічної норми. Назва вказує на специфіку закладу, адже йменує рибний магазин.

10) використання назв, що порушують мовне законодавство.

«*Жемчужина*» – однокомпонентне найменування, російськомовна назва, утворена внаслідок онімізації апелятива *жемчуг* (перлина). Словник української мови фіксує застаріле слово *жéмчуг* ‘перлина’, але похідного із формантом *-ина* не простежуємо. Вважаємо, що в разі наявності українського відповідника російськомовна назва є недоречною.

«*Альона*» – однокомпонентне найменування, російськомовна назва, утворена внаслідок трансантропонімізації імені *Альона*, ймовірно, власниці підприємства.

«*Rubashka*» – однокомпонентне латинографічне найменування, російськомовна назва, утворена внаслідок онімізації апелятива *рубашка* ‘сорочка’. Назва має прозору мотивацію, адже йменує магазин одягу.

11) використання гри слів:

«*ЄнотиМО*» – однокомпонентна назва, утворена внаслідок онімізації дієслова *єнотити* у формі 1 особи множини дійсного способу. У назву

вкладено символ тварини єнота, який асоціюється в мовців із працелюбною твариною. Слово номінує пральню-хімчистку, приховано вказує на специфіку закладу. Виділення останніх літер пояснюємо бажанням власників привернути увагу користувачів, адже все, що є незвичним, запам'ятовується.

«*Пан Delicat*» – двомпонентна назва, поєднання кириличного та латинографічного записів, утворена внаслідок онімізації апелютивів. Якщо слово *пан* має прозору мотивацію, то щодо трактування семантики компонента *Delicat* можемо простежити три тенденції в номінації: як похідне від *делікатес*, адже вивіска називає магазин із продуктами; як похідне від *делікатний*, тобто пан, який готовий делікатно поставитися до своїх клієнтів, надати їм відповідні послуги; або ж як натяк на угорську приправу *Delikat*, відому в Ужгороді. Зрозуміло, що при номінації закладу для його успішного функціонування були використані впливові маркери, розраховані на різну аудиторію.

«*hochi.puri*» – двомпонентна, латинографічна назва, яка обігрує слово *хачапури*, адже йменує ресторан грузинської кухні.

«*Лисий мін'йон*» – двокомпонентна назва, утворена внаслідок онімізації атрибутивного словосполучення. Назва йменує м'ясний магазин, тому власники використовують слово *мін'йон* у значенні 'вид м'яса', а на вивісці зображений інший *мін'йон* – істота жовтого кольору з мультфільму. Вважаємо такий спосіб цікавим, адже в цьому випадку яскраво працює візуальна асоціація.

«*ETNAbrok*» – однокомпонентна назва, що утворена шляхом трансонімізації топоніма *Етна* 'вулкан у Сицилії' та скороченого слова від *брокери*. На думку власників, компанія діє так само постійно, як вулкан Етна, до того ж є відомою та впізнаваною, як і об'єкт геології.

«*Я – майка*» – двокомпонентна назва, за будовою просте речення, що йменує магазин білизни. Насправді за допомогою гри слів власники хочуть перенести користувачів в теплу країну *Ямайка*, підсвідомо налаштувавши їх на купівлю білизни.

«*їж двіж*» – двокомпонентна назва, утворена за допомогою онімізації дієслів *їсти* і сленгового *двіжувати* у формі 2 особи однини наказового способу. Таке поєднання імперативів налаштовує на легку ненав'язливу атмосферу закладу, спрямованого на молодь.

Отже, проаналізувавши тенденції в номінації м. Ужгорода, можемо зробити висновок, що кожна із них активно функціонує і поповнює ергонімікон новими назвами. Специфіка сучасного ергонімікону міста Ужгорода полягає в наявності утворень різного типу: кириличних і латинографічних чи змішаних назв. Поєднання назв відапелютивного, відтопонімного, відантропонімного походження, що характеризують особливості Закарпаття, створює унікальний симбіоз в номінації закладів м. Ужгорода. Серед яскравих тенденцій у називанні простежуємо стрімке збільшення латинографічних назв та помірне використання віддіалектних апелютивів. Якщо останнє є природним процесом, зумовленим бажанням власників бізнесу зберегти туристичну привабливість Ужгорода – обласного центру Закарпатської області, то латинографічні вивіски,

на нашу думку, зміщують цей фокус. Трапляються й порушення норм сучасної української літературної мови та випадки русифікації, але таке явище не є частотним. Перспективу дослідження вбачаємо в простеженні впливу назв на психічні процеси реципієнта, дієвості того чи іншого найменування з точки зору маркетингу.

Література

1. Белей О.О. Сучасна українська ергонімія (на матеріалі власних назв підприємств Закарпатської області): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова; Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2000. 17 с.

2. Нуждак Л.В. Український ономастикон посттоталітарної доби крізь призму еколінгвістики: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2011. 17 с.

3. Романюк М.І. Соціально зумовлені інновації в ономастиконі Закарпаття кін. ХХ – поч. ХХІ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова; Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2005. 17 с.

4. ССк – Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. 2-е видання, змінене і доповнене. Ужгород, 2021. 598 с.

5. СУМ – Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. I–XI.

Вікторія Головач, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Г.В. Шкурко*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Василина ГРИЦЮК

ЕМОЦІЙНІСТЬ У ЗАГОЛОВКАХ РЕЄСТРУ МЕДИЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Релевантність полягає в спробі виявити певні специфічні риси, які відрізняють емоційну лексику як особливий шар емоційно-опосередкованої лексики, насамперед від емоційної лексики, яка функціонує в заголовках новин. Емоційність слів поділяють на 3 категорії:

- 1) слова, що виражають почуття;
- 2) словесні оцінки, що кваліфікують річ, предмет, явище як позитивно, так і негативно з усім їхнім лексичним складом;
- 3) слова, в яких емоційне ставлення до названого виражається не лексично, а граматично, т. з. зі спеціальними суфіксами та префіксами.

Це досить поширене запитання, тому що саме слово викликає в нас емоцію, і це не обов'язково. Тому варто дослідити, які емоції викликають у нас слова, які слова краще використовувати, щоб викликати емоцію у читача, і взагалі, як заголовки новин впливають на наш емоційний стан. Цю проблему можна розглядати не лише з лексичної точки зору, а й з точки зору психології, що робить дослідження універсальним і може бути досліджене з різних сфер.

Мета роботи – показати, що таке емоційність у заголовках новин, на які частини їх можна поділити, яке значення мають емоційні слова та, яку емоцію вони викликають у нас. Нам також потрібно з'ясувати, як на нас впливають ЗМІ та, які слова найчастіше використовуються для зацікавлення в читанні новин.

Заголовки в публіцистиці відрізняються від заголовків у літературних творах тим, що вони служать не тільки заголовком матеріалу, а й цікавлять та інформують. Серед усіх видів медіа в друкованій та інтернет-журналістиці роль заголовка є найважливішою. Адже від цього залежать шанси прочитати видання. Заголовки читають 90% тих, хто бере в руки друкований журнал. Автоматично помічаються слова, написані великим шрифтом або кольором (так зазвичай розділяються заголовки на сторінках газет і журналів). Якщо такі лексеми не цікаві реципієнту, то зміст, як правило, ігнорується, хоча він може розповідати про цікаві, корисні, пізнавальні речі. Ще більша роль заголовків в інтернет-виданнях.

У стрічці новин читачі не бачать ні змісту прес-релізу, ні ілюстрацій. Вони походять виключно від назв текстів. Невдало підібраний заголовок може безпосередньо вплинути на кількість переглядів і про читаність новини, знизити її вподобайки, що негативно позначається на загальному рейтингу того чи іншого ЗМІ.

Комплекс заголовків багато в чому визначає дієвість і ефективність матеріалів друкованих ЗМІ. Це важлива особливість газет, журналів і, мабуть, найважливіша тема стрічки новин онлайн-видання. Назва ЗМІ – це не лише засіб вираження, змістовий виклад, певне стилістичне оздоблення журналістського тексту, а й комунікативно-прагматичний аспект висловлювання.

Мета заголовка – зацікавити читача; стисло і зрозуміло донести до нього основну думку публікації (донести основний зміст); привернути увагу до змісту газети (тобто заохотити до читання того, що надруковано під заголовком). Тому головне завдання журналіста – привернути увагу реципієнта до важливого аспекту досліджуваної проблеми. Водночас заголовок ефективний як перший крок комунікації між автором і реципієнтом до відповідної інформації, обговорюваних концептуальних настанов, комунікаційної інтенції.

Успіх назви журналістського матеріалу безпосередньо залежить від уміння автора підібрати доречну, об'ємну та стислу назву, яка «працюватиме» читача. Зробити цю частину цікавою і в міру інтригуючою, точно передати зміст і допомогти розібратися в проблемі, використовуючи якомога менше граматичного матеріалу, непросте завдання, а тому вимагає якомога більше

зусиль, умінь, знань і досвід, наскільки це можливо. [5, с. 234]. Зважаючи на це, ключовою функцією назви ЗМІ є дати уявлення про суть тексту за умов економного використання мовних засобів. Для цього журналісти постійно шукають оригінальні способи вираження, адже новаторство завжди привертає увагу, зацікавлює та створює певну атмосферу.

Функція заголовка полягає в маркуванні тексту, тобто у формуванні його як конкретного продукту. Тому кожна публіцистична назва має одночасно кілька значень, серед яких особливо важливі такі:

1) те, що в заголовку сказано, пов'язане з конкретним змістом попереднього тексту.

2) вказівка на те, що це буде літературна «річ» у майбутнє (яке фактично є продуктом), іншими словами, заголовок завжди виконує подвійну функцію: «оголошення та пропозиції».

Інформаційна функція заголовка полягає в тому, що він повністю або частково відображає зміст згаданого твору чи частини. На агітаційно-пропагандистській поверхні виступає функція апеляції, оскільки за допомогою такої назви редакція та автор природно прагнуть вплинути на читача. Нарешті, заголовок може бути рекламним і служити для залучення читацької аудиторії [2, с. 234]. Заголовки відіграють експресивно-оцінювальну роль [4, с. 70]. Навіть коли читач почав знайомитися з текстом, заголовок залишається в полі його уваги. Тоді можна говорити про цілісну (зв'язуючу) функцію. Заголовок спрощує сприйняття тексту, відіграє велику роль в організації лінгвістики [4, с. 71]. Зокрема, говорять про таку важливу функцію заголовка, як привернення уваги читачів або привабливість [3, с. 114]. Власне, на інформаційному ринку, де існує постійна конкуренція, використання цього важливого елемента можна розглядати як маркетинг видання. Заголовки публіцистичного контенту допомагають аудиторії зрозуміти не лише про що йдеться в тексті, а й чому його варто прочитати; вони служать своєрідним дзвінком, щоб ознайомити вас із змістом повідомлення. Це часто досягається за допомогою ряду мовних засобів.

На думку багатьох учених, емотивність у мові служить для вираження почуттів, а експресивний – для посилення виразності та образності; емоційне протиставляється інтелектуальному, а речення займає між інтелектуальним і емоційно-вольовим [1]. У цьому випадку експресивність ширша за емоційність. Інакше кажучи, емоційно-експресивне забарвлення є саме тим фактором, який може протиставити один позначений спосіб мови іншому, не позначеному в тексті. Як компонент семантики він опосередковано пов'язаний із власним значенням, що дозволяє йому бути умовно-хибним, нестійким контекстуальним, «самостимулюючим» [5] у мові друкованої преси, де він відіграє конструктивну роль.

Інтернет приваблює і несе з собою величезну кількість інформації. Один із прийомів – кричущі заголовки, які обіцяють вам найцікавіші та важливі новини в обмін на клік. І заради кліків сайти готові вдаватися до різних

маніпуляцій, але перш за все – грати на ваших емоціях, базових рефlekсах, підсвідомому бажанні вибирати несерйозну інформацію, щоб не перевантажувати мозок. Емоція (від франц. *é mouvoir* – «у русі», «хвилювання», «хвилювання») – це внутрішнє переживання чи рух настрою, наприклад радість, страх, гнів, смуток, які можуть бути викликані якоюсь ситуацією чи подією. Емоції також можуть виникати спонтанно. Емоції є суб'єктивними переживаннями і пов'язані з фізичними реакціями, виразом обличчя та поведінкою.

Ми проаналізували 4 сайти новин (Pravda, SME, Infovojna та Týžden, особливо заголовки, в яких визначали емоційність. Встановлено, що емоційність поділяється на три основні частини: лексичні одиниці зі стійкою емоційністю, лексичні одиниці з потенційною емоційністю, лексичні одиниці, де емоційність обумовлена семантикою слова, а також є заголовки, що не несуть емоційності. Таким чином, виявляється, що більшість слів мають лексичні одиниці, емоційність яких є результатом семантики слова і переважно мають негативне значення, решта два мають однакову емоційність (лексичні одиниці зі стійкою емоційністю, лексичні одиниці з потенційною емоційністю) і найменшою є кількість заголовків без емоційності. Як бачимо, з найбільшою кількістю слів чи фраз, що викликають емоції, виявилася Infovojna, а найменше емоційних слів – у Týždeň. Але кожен із 4-х щоденників має заголовки, які можуть містити одне чи кілька емоційних слів, а можуть і зовсім їх не містити, тобто є нейтральними. Крім того, 3 із 4 щоденників (SME, Infovojna та Týžden) містять іронію, що також цікавить нас під час читання новин. Що стосується частин, на які ми поділили емоції, то найбагатшою виявилася частина з лексичними одиницями, в яких емоційність є результатом семантики слова. Проаналізувавши всі щоденники, з'ясувалося, що переважає кількість слів, які викликають негативні емоції. Саме негативні емоції виявляють найбільший інтерес до читання новин. Є також слова, які вживаються в кожному щоденнику, наприклад слово *війна*.

Література

1. Дацишин Х. Мовні маніпуляції в заголовках інтернет-версії телевізійних новин (на прикладі інтернет-сторінки програми «ТСН»). *Теле- та радіожурналістика*. 2014. Вип. 13. С. 204–209.
2. Дедушкіна А. До проблеми ефективності заголовків новин в інтернет-ЗМІ. *Обрії друкарства*. 2014. № 1(3). С. 234–242.
3. Крейг Р. Інтернет-журналістика: робота журналіста і редактора у нових ЗМІ / пер. з англ. А. Іщенка. Київ : Києво-Могилянська академія, 2007. 324 с.
4. Мацько Л.І. Стилiстика української мови: підруч для студ. вищ. навч. закл. За ред. Л.І. Мацько. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
5. Різун В.В. Теорія масової комунікації. Київ: Просвіта, 2008. 260 с.
6. Іванов В., Мелещенко О., Різун В. Основи комп'ютерної журналістики. Київ: ВІПОЛ, 1995. 242 с.

Василина Грицюк, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Я. Кесселова*, PhD, професор кафедри словацької філології Ужгородського національного університету.

Анастасія ДЕЯК

ФРАЗЕМІКА РОМАНУ «МІСЯЦІВНА» ДАРИ КОРНІЙ

Одним із найважливіших завдань у галузі сучасної фразеології є дослідження фраземіки сучасних художніх творів. Фраземи не просто описують персонажа чи подію, а показують авторське бачення навколишньої ситуації, надають їй оцінку. Дослідження такого роду дають можливість виявити низку виражальних засобів, за допомогою яких автор характеризує внутрішній та зовнішній світ персонажів, описує події, побут, а також осмислити рівень майстерності ідіостилю письменника.

Питанню функціонування фразеологічних одиниць у художніх творах присвячені праці Л. Авксентьева, М. Алексеєнка, М. Алефіренка, В. Білоноженко, Ю. Кохана, Ю. Прадіда, В. Ужченка, В. Чабаненка. Фраземіка роману «Місяцівна» Дари Корній ще не була об'єктом спеціального дослідження, тому такий аналіз у розрізі лінгвостилістики тексту є актуальним та має наукову новизну. **Метою** дослідження є характеристика фразем у романі «Місяцівна» Дари Корній.

Мирослава Замойська, відома як Дара Корній, – сучасна українська письменниця та журналістка, представниця сучасної фентезійної української літератури. До сфери інтересів належать українська міфологія, вірування, народні казки, що органічно вплітаються у структуру її художніх творів. Елементи міфологізму набувають у творчості Дари Корній нового значення: гра із символами та образами розкриває читачам свідомість людини, її переживання, страхи, самоідентифікацію. У такому зрізі фраземіка стає засобом експресивізації внутрішнього світу персонажів, що є особливо цінним для розкриття авторського ідіостилю.

Роман «Місяцівна» вийшов друком 2019 року і розповідає про дівчину Терезу з незвичайною зовнішністю, бо людей-альбіносів, якою є й головна героїня, називають людьми Місяця. Її мама Василина, прагнучи врятувати доньку після автомобільної аварії, передає старовинний оберіг – лунницю, що багато століть супроводжує жінок із давнього шляхетного роду Коморовських. Однак після цього життя Терези кардинально змінюється: з настанням повні щось лихе наче вселяється в дівчину – і вона опритомнює на старому сокальському цвинтарі з кров'ю під нігтями та присмаком крові в роті. Щоб здолати зло, Терезі доведеться пройти курс реабілітації в психлікарні, розплутати вузлики страшних родинних таємниць, зазирнути в очі власному майбуттю, повернути на місце чорне серце темного янгола та знайти своє

призначення там, де гори підпирають небо [1]. Тож роман є поєднанням міфологічних елементів та сучасної дійсності, зокрема дослідження впливу соціуму на людину.

Услід за фразеологами визначаємо в романі «Місяцівна» Дара Корній загальноновживані (традиційні), що зафіксовані у фразеологічному словнику, трансформовані, що є видозміною традиційних, та авторські художні фраземи [3].

До загальноновживаних (традиційних) належать такі одиниці:

Як кіт наплакав ‘дуже мало, незначна кількість’ [ФСУМ, с. 378]. *На щастя, у Львові тих сонячних днів як кіт наплакав* (с. 20) [тут і далі 1].

Діставати на горіхи ‘хто-небудь буде покараним за якусь провину’ [ФСУМ, с. 248], **бути цапом-відбувайлом** ‘бути людиною, на яку часто звалюють чужі провини’. *Вона приходила туди через Теодора, який тут, здається, був цапом-відбувайлом і діставав на горіхи, як щось ішло не так* (с. 29).

З пелюшок ‘з раннього дитинства’ [ФСУМ, с. 611]. *Спочатку вони пішли в Теодорову кімнату. Хлопчик показав Терезі нові марки з колекції, яку він збирає чи не з пелюшок: «Сестра прислала з Англії». Тереза в цьому нічого не тямляла, але для годиться із вдаванням захватом поцмокала язиком і сказала, що це круто* (с. 35).

Перемивати кісточки ‘розпускати плітки, лихословити про кого-небудь’ [ФСУМ, с. 612]. *Прибігали однокласники, розповідали шкільні новини, перемивали кісточки вчителям та одне одному* (с. 43).

Брати гору ‘виявлятися сильнішим у своєму вияві від кого-, чого-небудь; переважати когось, щось’ [ФСУМ, с. 287]. *Цікавість узяла гору над здоровим глуздом, і пані воеводина, не постукавши, увірвалася в кабінет до чоловіка* (с. 54).

Як чорт від ладану ‘тікати і под., грубо. Дуже активно, інтенсивно’ [ФСУМ, с. 954]. *Він втікати від неї, як чорт від ладану* (с. 64).

Обходити десятою дорогою ‘не бувати десь, не заходити, не заїжджати кудись’ [ФСУМ, с. 572]. *А мама мене насварила й наказала десятою дорогою обходити те місце* (с. 139).

Заткнути пельку ‘примушувати кого-небудь замовкати, не давати змоги висловлюватися’ [ФСУМ, с. 319]. *Мої сусіди накинулися на мене, хотіли зв’язати і заткнути пельку* (с. 147).

Тече блакитна кров ‘хто-небудь відзначається родовитістю, аристократичністю і т.ін’ [ФСУМ, с. 400]. *У жилах усіх його дружин також текла блакитна кров* (с. 159).

Штани просиджувати ‘довго перебувати де-небудь’ [ФСУМ, с. 713]. – *Світозаре Казимировичу, дорогий! Я, звичайно, дарма штани не просиджував, бо це ж сором – перед вами зганьбитися, і доволі багато цікавого матеріалу попередньо простудіював* (с. 163).

Ходяча енциклопедія ‘людина, що має різнобічні знання і може дати довідку з різних питань’ [ФСУМ, с. 287]. *А твоя матінка, мій любий хлопчику, – то ходяча енциклопедія з питань родоводу Потоцьких-Коморовських* (с. 163).

Як на тарілочці ‘дуже детально, не опускаючи дрібниць, нічого не приховуючи’ [ФСУМ, с. 878]. *А так усе як на тарілочці* (с. 187).

Хоч греблю гати ‘дуже багато, велика кількість кого-, чого-небудь’ [ФСУМ, с. 170]. *А тих психів у в’язниці хоч греблю гати* (с. 188).

Як водою змило ‘хто-небудь швидко, раптово зник або щось безслідно пропало’ [ФСУМ, с. 138]. *Родина не знає, чи живий він, бо, як виїхав, то як водою змило* (с. 217).

Наче слимак ‘дуже повільно’. [ФСУМ, с. 825]. *Рухаєшся, наче слимак* (с. 259).

Хома невірний ‘людина, що сумнівається, не вірить у що-небудь’ [ФСУМ, с. 934]. – *Хома невірний, а не дівка* (с. 274).

Бути на сьомому небі ‘дуже задоволений, радісний, безмежно щасливий’ [ФСУМ, с. 539]. *Мама бурчить, а батько на сьомому небі від щастя* (с. 300).

До трансформованих фразем відносимо такі:

Біда наздогнала, пор. **біда присіла (обсіла)**, **біда притисла (притиснула)** ‘хто-небудь перебуває у скрутному становищі’ [ФСУМ, с. 28]. *Має страх Тереза: щойно його із себе скине, наздожене її біда* (с. 60).

Голка в скирті сіна, пор. **голка в соломі** ‘так, що не можна знайти, безслідно’ [ФСУМ, с. 180]. *Пропала дівчина – це ж не голка в скирті сіна* (с. 311).

У романі «Місяцівна» представлено чимало авторських художніх фразем, зокрема:

Як пустий сірий дзбан ‘порожня, із браком емоцій, бажання жити’. *Душа стала порожньою та безликою, як пустий сірий дзбан* (с. 7).

Поривати очі ‘неймовірно вражати’. *Прийшла в кузню Місяцівна в серпанковім покривалі, хлопчик дивиться на неї – краса очі пориває* (с. 11).

Ніби зі снігу ‘невагомий, повітряний’. *Маленький зріст – лишень метр п’ятдесят, – тендітна, чисто тобі Дюймовочка, великі блакитно-срібні очі зі сніжно-білими віями й кучерики, ніби зі снігу, – усе це створювало оману беззахисності* (с. 13).

Творець поцілував у лобик ‘благословити, наділити особливими рисами’. *Сам Творець поцілував цю дівчинку у лобик у час народження* (с. 20).

Лебедина постава ‘граційна, витончена’. *Манера тримати спинку, плавні рухи рук, лебедина постава, завжди піднесена голова... Елегантна краса* (с. 21).

Бачити вухами ‘уявити те, що ніколи не бачила’. *А все тому, що побачити їх може тільки той, хто вмє бачити вухами...* (с. 23).

Малювати серцем ‘зображувати на полотні найпотаємніші куточки душі’. *Місяцівна, яка жила в горі Болю, малювала картини серцем* (с. 47).

Живий вогник ‘надія, сподівання, світло за яким треба іти’. Але несподівано дідусева казка стала для дівчинки отим **живим вогником**, який у майбутньому мав перетворитися на мету її життя (с. 48).

Наче сніг ‘білосніжний’. На голові капелюх, а з-під нього вибивається волосся – біле, **наче сніг** (с. 55).

Чорті-шо-та-збоку-бантик ‘позбавлений смаку, безглуздий’. Як він міг проміняти таку жінку на **чорті-шо-та-збоку-бантик**? (с. 106).

Моторошно холодний айсберг ‘холодний, беземоційний’. Зовні Єленка скидалася на красивий, доглянутий, але **моторошно холодний айсберг** і мала в собі ще більше тихи, аніж пані Кароліна (с.111).

Слоняча доза ‘дуже велика порція, доза’. Усі чекали, що ти от-от відключишися від **слонячої дози** ліків (с. 124).

Як собака ланцюг ‘дуже сильно’. Він його ненавидить, **як собака ланцюг** (с. 132).

Як Алладінова лампа для джина ‘комфортне, зручне місце’. Можливо, та скринька для нього, **як Алладінова лампа для джина** (с. 133).

Сатанинська насолода ‘неймовірне задоволення’. Я ж повернувся і відчув якусь **сатанинську насолоду** від того, що мене бояться приречені до страти (с. 140).

Наче однакові листочки на дубі ‘дуже схожі’. Дні, **наче однакові листочки на дубі** (с. 151).

«Шматок пирога» ‘винагорода’. Вони з донькою прибирали у квартирі, робили закупи, напевне розраховуючи в майбутньому на **«шматочок пирога»** від Чорторийського (с. 160).

Наче вампір ‘живитися за рахунок кого-, чого-небудь’. Час не береже очей: він, **наче вампір**, висмоктує колір (с. 204).

Як потопельник за соломинку ‘остання надія’. – Стара хапалася, за слова хлопця, **як потопельник за соломинку**. – Точно помню: «Віддай донечку!» – казала (с. 229).

Пан Біг вівці на небі пасе ‘працювати’. – Слава Йсу! Довго спите, паненко! **Пан Біг вівці на небі пасе**, а ви лайдакуєте (с. 257).

Як динозаври ‘безповоротно’. Чарівники, що вимерли, **як динозаври** (с. 272).

Наче вода змила ‘зникнути’. Галина кинула слухавку й **наче вода її змила** (с. 281).

Одвічний змії-спокусник ‘той, хто провокує на гріх’. Се він той **одвічний змії-спокусник**, що роздає яблука, обіцяючи золоті гори (с. 308).

Агнець безвинний ‘невинний’. Я там такого наслухався, що наш дводушник може здатися **агнцем безвинним** поряд із тими душогубами (с. 312).

Проаналізувавши роман Дари Корній «Місяцівна», ми визначили, що авторка надає перевагу авторським художнім фраземам, які створила за аналогією до вже наявних або як унікальні конструкції. Дара Корній

використовує фраземи з метою зобразити характер та визначальні характеристики (*лебедина постава, тече блакитна кров, Хома невірний, моторошно холодний айсберг, агнець безвинний*), дати емоційну оцінку (*як пустий сірий дзбан, творець поцілував у лобик, сатанинська насолода, наче вампір, одвічний змії-спокусник*), показати кількість (*як кіт наплакав, хоч греблю гати, слоняча доза*) та здійснити емоційно-експресивну характеристику ситуації (*діставати на горіхи, перемивати кісточки, як чорт від ладану, заткнути пельку, бути на сьомому небі, біда наздогнала, поривати очі*).

Отже, фраземіка Дари Корній сприяє експресивізації художнього мовлення, увиразненню авторського задуму, фокусуванню читача на важливих змістових елементах. Функційний потенціал фраземного корпусу безперечний, оскільки Дара Корній поєднує традиційні, трансформовані та авторські художні фраземи, доповнює їх традиційними, біблійними символами, міфологемами. Все це формує неповторний стиль мовотворчості Дари Корній.

Література

1. Корній Дара. Місяцівна. Харків: Vivat, 2019. 352 с.
2. ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. / АН України, Ін-т укр. мови; [уклад.: В.М. Білоноженко та ін., редкол.: Л.С. Паламарчук (голова) та ін.]. Київ: Наук. думка, 1993.
3. Яцьків М.Ю. Фразеологія художньої прози закарпатоукраїнських письменників Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі: лінгвокультурологічний аспект: дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 2021. 244 с.

Анастасія Деяк, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Г.В. Шкурко*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Ілона КОСТИШАК

ТРАДИЦІЇ І НОВАЦІЇ В МЕТОДИЦІ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗЗСО: З ІСТОРІЇ ДОСВІДУ

В умовах реформування системи освіти важливим є удосконалення традиційних та введення нових методик викладання української мови в середній школі. Істотними напрямками в сучасній лінгводидактиці є лексико-фразеологічний та лінгвокультурологічний аспекти, а також формування компетентності в галузі українського національного менталітету та культури. Водночас у сучасній методиці немає єдиного погляду на процес вивчення фразеології, а тому нові дослідження з цієї теми є необхідними та актуальними.

Фразеологія як навчальна дисципліна продовжує розвиватися. Протягом останніх років активність наукової спільноти в галузі вивчення фраземіки в

школі зростає. З одного боку, спостерігаємо поглиблення чи переосмислення традиційних концепцій шкільної лінгводидактики (праці М. Пентилюк, С. Караман, О. Караман, О. Горошкіна, З. Бакум, М. Барахтян, І. Гайдаєнко, А. Галетова, Т. Коршун, А. Нікітіна, Т. Окуневич, О. Решетилова та ін.), а з другого – відзначаємо зосередження уваги дослідників на проблемі використання новітніх методів та технологій вивчення фразеології. Це, зокрема, праці Т. Вільчинської [1], яка описала новітні підходи до вивчення фразеології; О. Захарчук-Дуке [4], яка визначила роль інформаційно-комунікаційних технологій у вивченні фразеології; Т. Денищич [3], яка окреслила лінгводидактичні основи формування фразеологічної компетентності учнів із застосуванням технології «перевернутого навчання» та ін. Незважаючи на наявність чималої кількості праць, проблема вивчення фразеології у ЗЗСО залишається вирішеною не до кінця через складність ФО як мовного феномена та потребу формування в учнів не лише мовних знань про ці одиниці, але й розуміння їх лінгвокультурологічної цінності.

Мета статті – систематизувати підходи до вивчення фразеології в сучасних закладах загальної середньої освіти. Основним завданням є проаналізувати досвід провідних науковців-методистів, відібрати найбільш ефективні методики для роботи з фразеологізмами в школі.

У пояснювальній записці до навчальної програми з української мови для 5–9 класів зазначено, що головними завданнями навчання української мови в основній школі є: 1) виховання стійкої мотивації й свідомого прагнення до вивчення української мови; 2) формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, тобто прилучення через мову до культурних надбань українського народу й людства загалом; 3) формування у школярів компетентностей комунікативно доцільно й виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях і сферах спілкування з дотриманням норм українського етикету; 4) ознайомлення з мовною системою й формування на цій основі базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних і правописних умінь і навичок; здатності учня до аналізу й оцінки мовних явищ і фактів; 5) формування вмінь розрізняти, аналізувати, класифікувати мовні факти, оцінювати їх з погляду нормативності, відповідності ситуації та сфери спілкування; працювати з текстом, здійснювати пошук інформації в різноманітних джерелах, використовувати її у висловлюваннях різних типів, стилів і жанрів [7, с. 1].

Як бачимо, лексико-фразеологічні знання, уміння і навички є важливою складовою компетентного мовця, формування якого є основною метою у процесі вивчення української мови.

У шкільному курсі української мови основна увага вивченню фразеології приділяється у 6 класі. Відповідно до чинної програми з української мови, у процесі вивчення теми «Фразеологія» виділено такі компоненти:

1. знаннева складова: учень знає, що вивчає фразеологію; наводить приклади фразеологізмів; розуміє та пояснює значення фразеологізмів;

2. діяльнісна складова: учень визначає фразеологізми в реченнях і текстах; використовує доречно фразеологізми в мовленні; добирає фразеологічні синоніми та антоніми; користується фразеологічним словником та фразеологічними довідниками; визначає синтаксичну роль фразеологізмів у реченнях; редагує речення й тексти, у яких фразеологізми вжито неправильно;

3. ціннісна складова: учень усвідомлює роль фразеологізмів у мовленні; робить висновки про виявлену у фразеологізмах спостережливість і мудрість народу; оцінює здібності, вміння, риси вдачі людей, уміє схарактеризувати їх відповідними фразеологізмами [7, с. 33].

Програмою рекомендовано такі види робіт:

- аудіювання текстів художнього та розмовного стилів, які містять фразеологізми, тлумачення значення стійких словосполучень;
- пояснення значення прислів'їв, приказок, крилатих висловів;
- тлумачення зі словником та використання в реченнях багатозначних фразеологізмів (наприклад: *колоти очі; розправляти крила; роззявляти рота*), синонімічних (наприклад: *загнати в тісний кут загнати на слизьке*), антонімічних (наприклад: *хоч греблю гати – як кіт наплакав*);
- колективне укладання словничка фразеологізмів на позначення певних якостей (наприклад: *золоті уста – красномовність; гострий на язик – дотепність*) або рис характеру особистості (*лицар без страху і догани, держить хвіст бубликом, підшитий лисом* і т. ін.);
- редагування речень і текстів, у яких неправильно вжито фразеологізми [7, с. 32].

В основі навчання фразеології лежать лінгводидактичні підходи, закономірності, принципи, що зумовлюють доцільний вибір методів, прийомів і засобів навчання, забезпечують належний рівень засвоєння змісту шкільного курсу фразеології та формування відповідних умінь і навичок учнів.

Спираючись на дослідження М. Пентилюк, до закономірностей навчання відносимо: постійну увагу до матерії мови, її звукової системи; розуміння семантики мовних одиниць; здатність засвоювати норми літературної мови; оцінку виражальних можливостей рідної мови; розвиток мовного чуття, дару слова; випереджальний розвиток усного мовлення; залежність мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики і словникового складу мови [5, с. 262]. Ці загальні закономірності слід спроектувати на вивчення фразеології, зацентрувавши увагу на таких аспектах: розуміння семантики мовних одиниць; оцінка виражальних можливостей рідної мови; розвиток мовного чуття, дару слова [5, с. 265]. Це дає змогу розглядати фразеологізм як цілісну одиницю, що має власне значення, є стилістично забарвленою й може використовуватися не у всіх стилях мовлення.

Т. Денищич підкреслює, що найбільш важливим є врахування специфічних принципів, зокрема: увага до фразеологічного багатства мови; добір якісного фразеологічного матеріалу; формування чуття стилю, дару слова; розвиток естетичних почуттів, творчих здібностей; зв'язок вивчення

мови з мовленнєвою діяльністю; взаємозв'язок у вивченні всіх розділів шкільної програми; зв'язок вивчення мови з розвитком зв'язного мовлення [2, с. 120]. Дослідниця зазначає, що доцільно одночасно використовувати й принципи, які «ґрунтуються на зіставленні слова і реалії, позначеної даним словом, – лексичного й граматичного значень слова, одиниць лексичної парадигми одна з одною, слів і фразеологізмів за сферами їх вживання, історії слова чи фразеології з історією» [2, с. 121].

Важливим є вибір ефективних методів і прийомів навчання, серед яких переважно використовуються методи формування фразеологічних умінь і навичок у мові та мовленні (групування за тематичними та семантичними ознаками, аналіз функційних властивостей фразеологізмів у художніх творах, стилістичний експеримент, відтворення тексту з фразеологізмом, побудова речень з одиничними фразеологізмами, класифікація фразеологізмів, визначення синтаксичних функцій фразеологізмів, які виступають як ціле поняття [5, с. 35]. Одним із найефективніших є метод порівняння, який широко впроваджується в школі й стосується багатьох видів роботи. Він використовується для семантичного аналізу фразеологізмів, що здійснюється шляхом порівняння значення фразеологізму з лексичним значенням слів однойменної вільної фрази.

Ефективність семантизації фразеологізмів, невідомих (а також відомих) учням, досягається за допомогою методу порівняння. Для фразеологізму вибирається загальний ідентифікатор слова, який дозволяє зіставити фразеологізми (протиставляти деякі ознаки, властивості, основні ознаки) та розкривати їх специфіку та особливості вживання [5, с. 36].

Оскільки сучасна гуманітарна освіта передбачає формування здатності бачити мовний факт у ширшому контексті, більшість дослідницьких завдань повинна ґрунтуватися на текстових матеріалах, що забезпечують ефективно засвоєння мовних одиниць та чітко демонструють їх функціонування в мовному потоці, необхідному для розвитку мовлення.

Застосування методу спостереження та аналізу мовних явищ сприяє активізації пізнавальної діяльності кожного учня в сприйнятті та розумінні нового теоретичного матеріалу. У процесі спостереження учням також прищеплюється здатність самостійно знаходити основні ознаки, які в результаті пошуку формулюють поняття, правило, висновок та обґрунтовують практичні дії. Цей метод слід використовувати для вивчення системних відношень та взаємозв'язків між фразеологічними одиницями під час аналізу їх ролі, функцій та сфери застосування [3, с. 22].

Ефективним методом формування фразеологічних умінь і навичок є тренувальні вправи. М. Пентилюк виокремлює дві групи вправ:

1) власне фразеологічні (значення фразеологічної одиниці, її властивості, структура; явища полісемії, синонімії, антонімії тощо);

2) комбіновані – фразеологічно-стилістичні, фразеологічно-граматичні та фразеологічно-лексичні (фразеологічні явища пізнаються на основі відношення до теми лексичного, граматичного чи іншого характеру) [5, с. 80].

Отже, вчитель повинен переконати учнів у тому, що знання фразеології є важливим, адже правильне й точне використання фразеологічних виразів дозволяє проявити свій розум, вміння говорити з гумором і точно, уникати кліше та вибирати найбільш доцільну одиницю з ряду фразеологізмів [3, с. 122].

Вважаємо за необхідне зацентувати увагу на характеристиці специфічних прийомів засвоєння фразеологізмів, до яких вчені віднесли: прийоми фразеологічної семантизації (зіставлення, порівняння, детальний опис фразеологізмів, вибір варіантів синонімічних фразеологізмів, використання контексту, етимологізація фразеологізмів, робота з фразеологічними словниками та збірками прислів'їв і приказок) [5, с. 35].

Окрім традиційного методу вправ, при вивченні фразеології необхідно застосовувати новітні методи. Серед них найбільш доцільними є: 1) *метод проєктів*: учні можуть працювати над проєктами, що пов'язані з фразеологією. Наприклад, створення фразеологічного словника або збірки висловів різних мов, підготовка презентацій про походження або вживання фразеологізмів у різних культурах. Цей метод сприяє активній участі учнів, розвитку дослідницьких навичок та поглибленню їх розуміння матеріалу; 2) *«дерево рішень»*: цей метод може використовуватися для аналізу та класифікації фразеологізмів за різними критеріями, такими як їх значення, походження, сфера вживання тощо. Учні можуть працювати в групах, обговорюючи та вирішуючи, як краще класифікувати дані фразеологізми; 3) інтерактивні вправи та ігри, такі як кросворди, гра «Хто більше знає», панорамні ігри тощо, які можуть створити захоплююче та ефективне навчання. Ці методи допомагають учням запам'ятовувати фразеологізми та їх значення шляхом активної участі та забезпечують інтерактивний елемент в процесі навчання.

Виправдане використання засобів навчання впливає на ефективність кожного з методів і прийомів навчання. Це різноманітні наочні посібники (таблиці, довідкові, порівняльні, функційні, демонстраційні, тематичні, синонімічні ряди фраз, протилежності), схеми, малюнки, тематичні словники (технічний, фільм, відеомагнітофон, відеограма) [6]. Важливими є ІКТ, використання яких дозволяє оптимізувати навчальний процес загалом та під час контролю знань зокрема. Наприклад, багато освітніх сайтів, розміщених в Інтернеті, супроводжуються онлайн-тестами. Відповіді в режимі реального часу, відсутність необхідності запису відповіді, моментальний результат проходження тесту у вигляді коментаря, оцінки, рекомендації тощо забезпечують безперечні переваги такого виду контролю.

Залучення відео, аудіо та інших мультимедійних ресурсів може полегшити засвоєння матеріалу про фразеологію. Візуальні та аудіальні презентації можуть допомогти учням краще розуміти значення та контекст

вживання фразеологізмів. Використання онлайн-ресурсів, додатків для смартфонів або вебсайтів, присвячених фразеології, може зробити навчання цікавішим та ефективнішим. Такі ресурси можуть містити інтерактивні вправи, тестування та інші засоби для самостійного вивчення.

Отже, аналіз наукових джерел засвідчив важливість фразеологічного матеріалу в процесі вивчення української мови. Дидактичні основи навчання охоплюють провідні закони під час вивчення фразеології, розуміння семантики мовних одиниць та оцінку виражальних можливостей рідної мови. Основними підходами в процесі навчання фразеології є комунікативно-діяльнісний і компетентнісний, а специфічними закономірностями є: розуміння семантики мовних одиниць; оцінка виражальних можливостей рідної мови; розвиток мовного чуття. До специфічних принципів навчання фразеології належать: увага до фразеологічного багатства мови; добір якісного фразеологічного матеріалу; формування чуття стилю, дару слова; розвиток естетичних почуттів, творчих здібностей; зв'язок вивчення мови з мовленнєвою діяльністю; взаємозв'язок у вивченні всіх розділів шкільної програми; зв'язок вивчення мови з розвитком зв'язного мовлення.

Основним методом вивчення фразеології в ЗЗСО залишається метод вправ, однак вчителю не варто забувати про використання новітніх методів навчання, які спрямовані на активне залучення учнів до процесу навчання, створення захоплюючого середовища, сприяння розвитку дослідницьких навичок та поглибленню розуміння матеріалу. Використання методу проєктів, «дерева рішень», інтерактивних вправ та ігор, мультимедійних засобів та технологій дозволяє зробити навчання цікавим та ефективним для учнів. Ці методи та засоби можуть бути успішно поєднані та адаптовані вчителями для використання в шкільному навчальному процесі з урахуванням потреб та можливостей конкретної аудиторії. Використання різноманітних підходів допомагає забезпечити більш повне та змістовне засвоєння фразеології учнями.

Література

1. Вільчинська Т. П. Новітні підходи до вивчення фразеології на філологічних факультетах ЗВО. URL: dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16508/1/vilchynska_t.pdf
2. Денищич Т. А. Лінгводидактичні засади формування культури мовлення учнів засобами фразеології. *Наукова праця. Педагогіка*. Випуск 279. Том 291. 2017. С. 119–124.
3. Денищич Т. Лінгводидактичні основи формування фразеологічної компетентності учнів із застосуванням технології «перевернутого навчання». *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 62, том 1, 2023. С. 301–307.
4. Захарчук-Дуке О. О. Розвиток культури мовлення майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій школі: «Теорія та методика навчання (українська мова)». Київ, 2015. 20 с.

5. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах [М. Пентилюк, С. Караман, О. Караман, О. Горошкіна, З. Бакум, М. Барахтян, І. Гайдаєнко, А. Галетова, Т. Коршун, А. Нікітіна, Т. Окуневич, О. Решетилова]; за ред. М. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2013. 400 с.

6. Словник-довідник з української лінгводидактики: навчальний посібник кол. авторів за ред. М. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2015. 320 с.

7. Українська мова: Програма для 5–9 класів.
URL:<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

Ілона Костишак – студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *В.А. Папіш*, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Марія КОТОРАГА

ЕЛЕКТРОННІ БАЗИ ДАНИХ ЯК ДЖЕРЕЛО СУЧАСНИХ ОНОМАСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Застосування різного виду електронних джерел стало необхідною частиною сучасного наукового процесу. Зараз мовознавці не тільки активно додають електронні словники, монографії та інші цифрові матеріали до своїх досліджень, а й використовують їх як джерельну базу. Такий підхід до осучаснення мовознавчої сфери дає змогу також розглянути нові перспективи аналізу та накопичення джерел для ономастичних досліджень.

Актуальність дослідження полягає у необхідності залучення новітніх підходів до вибору та дослідження онімного матеріалу.

Мета статті – дослідження відносно нового типу фіксації та зберігання власних назв, що містяться в електронних базах даних різного спрямування, а саме сучасних баз даних, що складаються з оцифрованих архівних документів, у яких містяться оніми.

Учені все частіше звертають увагу на постійне оновлення методів вивчення пропріальної лексики, появу нових напрямів дослідження власних назв. Так, зокрема, М. Торчинський зазначає: «Останнім часом з'являються нові напрями ономастичних досліджень. Зокрема, О. Ю. Карпенко започаткувала когнітивну лінгвістику, у якій з'ясовується буття в ментальному лексиконі власних назв і на основі диференційних властивостей пропріальних одиниць розв'язуються питання, як ментальний лексикон справляється з величезними кількостями онімів, як кодується і трансформується в мові мозку концепт з одним-єдиним референтом і як власні назви взаємодіють, пов'язуються в межах ментального лексикону з іншими його складниками» [5, с. 220].

На думку мовознавців, осучаснення методів дослідження є важливим етапом розвитку наукової діяльності, тому їх дослідження є важливим процесом розвитку та удосконалення нових прийомів та методів дослідження. У свій час бази даних стали новим словом у світі програмування, адже їх створення дало змогу упорядковувати системне зберігання великої кількості даних, які лише прогресували у зрості з моменту появи комп'ютерних технологій як таких. Як зазначає В. Резніченко «З поступовим ускладненням структури даних і зростанням їхнього об'єму, збільшенням кількості користувачів, а також – інтенсивності використання даних, подібний підхід призводив до краху систем. Це викликало усвідомлення того, що необхідно розірвати такий зв'язок і уможливити незалежне існування даних і програм, що й стало основою появи в інформатиці напрямку, який згодом отримав назву «бази даних» [3, с. 40]

Саме тому предметом нашого дослідження стали нові електронні джерела, які є значним доповненням до широкого методологічного підґрунтя ономастики.

1. «Рідні»

Одним з передових електронних джерел пошуку українських імен та прізвищ, можна вважати проєкт, створений товариством українських родовідників – «Рідні». Сайт є функційно розширеною базою даних імен та прізвищ, поширених на території України. У відкритому індексі зібрані генеалогічні дані з оприлюднених джерел, сортовані за роками, історичними подіями та типами архівного запису. Індекс перебуває у стані постійного оновлення. Користувачі за бажанням можуть його доповнювати, адже сайт надає послугу транскрибування архівних джерел. Наразі у базу імпортовано широку вибірку даних:

- 1) Загальний індекс метричних книг державного архіву Донецької області обсягом 1.400.000 осіб;
- 2) База актових записів про народження м. Київ за 1919–1936 рр. державного архіву м. Київ обсягом 179.000 записів;
- 3) Іменний покажчик за 1974–1981 рр. державного архіву Чернігівської області обсягом 74.000 записів [4].

На сайті також міститься каталог метричних книг, поділений за категоріями: 1) Зведений каталог метричних книг; 2) Генеральний опис Гетьманщини 1765–1769; 3) Йосифинська метрика 1785–1788; 4) Францисканська метрика 1819–1820 [4].

Розробники електронного ресурсу створили сучасну модель демонстрації даних – візуалізовану карту регіональної України, де секторно відображаються прізвища за запитом. Сайт надає інформацію про території поширення прізвища та про кількість носіїв разом із задокументованими згадками про них. За запитом відкриваються етимологічні, етнографічні та історичні відомості про прізвище.

Надані «Рідними» етимологічні відомості про прізвища безперечно є важливою допоміжною інформацією для ономастичного дослідження. У контексті літературно-художньої ономастики, до прикладу, враховуючи дані про територію, де поширено прізвище, його етимологію та елементи із біографії деяких представників, включно із суспільним станом, легше проаналізувати образ персонажа та зробити припущення про його характер, спираючись лише на антропонім, обраний для нього автором.

2. Імена самостійної України

База даних розміщена на сайті «Імена самостійної України», має більше вузьке спрямування пошуку та оновлення даних. Імена та прізвища, зібрані у цій базі, об'єднані історичним періодом Першої світової війни. Мотив створення проекту автори пояснюють так: *«Історія України періоду 1917–1924 рр. залишається однією з найменш розвіданих сторінок не лише України загалом, але й мільйонів українських сімей зокрема. Досить часто українці знають, що їх дід чи прадід брав участь у Першій світовій війні або служив у земській управі за часів Російської імперії, чи був парафіяльним священиком у невеликому селі, проте абсолютно нічого не знають про долю рідних і близьких в період з 1917 по 1924 рік...»* [2].

Ініціатором створення бази став благодійний фонд Героїка, що спрямовує свою діяльність на спорудження пам'ятників борцям за свободу України. За підтримки Державної архівної служби України, а також Національного військово-історичного музею України, фонду вдалося знайти та відновити значну частину архівних документів, які містять дані про українських воїнів за період 1917–1924 рр.

Категорія пошуку на сайті налічує 18 110 імен воїнів, що підтверджені архівними документами зі списків військовослужбовців Центральної Ради, Армії Української Держави, військ Директорії, Армії УНР та Галицької армії, а також закордонних документів, які вдалося отримати фонду.

На сайті знаходиться основна база даних імен та прізвищ зі зручною функцією пошуку. Окремо зазначено, що у базу внесено лише ті імена, дійсність яких підкріплена архівними документами. Такий добросовісний підхід фонду до наповнення бази даних дає змогу стверджувати, що зібрана ними інформація цілком може бути використана у наукових дослідженнях.

Безперечно, база даних Героїки стане у пригоді мовознавцям, що зосереджують свої ономастичні дослідження у рамках періоду Першої світової війни.

3. Behind the name

Говорячи про глобальні, англомовні бази даних, Behind the name є одною з найстарших та найпоширеніших баз імен у мережі Інтернет.

Започаткована вона у 1996 році ентузіастом лінгвістики Майком Кемпбелом. За його словами, база даних була створена як унікальний сайт, де зібрані ономастичні та етимологічні відомості про імена, адже на той час нічого подібного у глобальній мережі він не зустрічав [1].

Сайт налічує 6 категорій географічного поділу імен (африканські, американські, азійські, європейські, австралійські та тихоокеанські). Опис імен супроводжується висвітленням значення імені, його географічного походження та історичних згадок [1].

Додатково присутні міфологічні, біблійні та середньовічні категорії для сортування імен, що є цікавим та корисним елементом категоризації, особливо для антропонімного дослідження.

Також слід зазначити актуальну категорію літературно-художніх антропонімів, що містить у собі імена, згадані у артуріанських міфах, каролінзькому відродженні, імена пов'язані з астрологією, а також імена художніх персонажів. До прикладу, у категорії «література» міститься багато літературно-художніх антропонімів, створених Шекспіром для його творів.

Або ж на сайті навіть можна знайти значення і етимологію поетонімів, що належать до створеної письменником штучної мови. Імена відомих ельфійських персонажів Дж. Р. Р. Толкіна відомі своїми потаємними значеннями, які можна розшифрувати, звернувшись до етимології створених автором ельфійських мов Квенья, Нолдорін та Синдарин: «*Galadriel / Pronounced/gə. 'læd..li.əl/(English)/Meaning & History/Means "maiden crowned with a radiant garland" in the fictional language Sindarin. Galadriel was a Noldorin elf princess renowned for her beauty and wisdom in J. R. R. Tolkien's novels. The elements are galad "radiant" and riel "garlanded maiden". Alatóriel is the Quenya form of her name*» [1].

Для дослідників антропонімів зарубіжної літератури, в тому числі і англійської, ця база даних може надати ґрунтовну інформацію стосовно походження антропоніма та його етимологічного змісту.

Висновки та перспективи дослідження. Бази даних, як і загальному розумінні, так і у виключно мовознавчому, дали змогу зібрати та упорядкувати велику кількість науково цікавої інформації. На сучасному етапі інтеграції цифрових технологій в ономастику бази даних втілюють сучасне рішення зберігання інформації, яка зможе слугувати надійним джерелом для ономастичних досліджень.

Перспективу подальшого розвитку баз даних у контексті ономастичного дослідження бачимо у створенні та упорядкуванні більшої кількості надійних електронних баз даних.

Література

1. Behind the Name [Електронний ресурс]: <https://www.behindthename.com/>
2. Імена самостійної України [Електронний ресурс]: <https://www.db.geroika.org.ua/ua/home.html>
3. Резніченко В. 60 років базам даних. *Проблеми програмування*. 2021. № 3. С. 40–71.
4. Рідні [Електронний ресурс]: <https://ridni.org/>

5. Торчинський М. М. Українська ономастика: історія, сьогодення, перспективи. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. пр. Хмельницький : ХмЦНШ, 2013. Вип. 6, ч. 1. С. 217–238.

Марія Которага, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *О.Б. Негер*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Лілія КОХАН

СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУБСТАНТИВАЦІЇ В МОВІ РОМАНУ «КЛАВКА» МАРИНИ ГРИМИЧ

Система частин мови як у цілому сформованих на певному етапі класів слів із характерними для них загальнокатегорійними значеннями, специфічними рисами в морфемному складі, морфологічними особливостями має динамічний характер. Зміни в цій системі відбуваються безперервно та експлікуються в різних виявах, вони підпорядковані внутрішнім законам мовного розвитку, одним із яких є частиномовна транспозиція – явище переходу з однієї частини мови в іншу. Широко репрезентованим видом транспозиції виступає субстантивація, тобто перехід слів або словоформ із інших частин мови до класу іменників [3, с. 91].

Субстантивація – поширене і продуктивне мовне явище, що сприяє розширенню й поповненню категорії іменників новими словами та відтінками їх значень, новими семантичними і стилістичними можливостями і є одним із способів вираження в мові живої й активної семантичної категорії – категорії предметності.

За ступенем завершення розмежовують повну, або лексичну, субстантивацію та неповну, або синтаксичну. Лексична субстантивація – коли слово вживається лише як іменник, а синтаксична передбачає, що слово може вживатися як у своєму основному значенні, так і в значенні іменника. На переконання вчених, до другої групи належить значно більше слів, адже повна субстантивація відбулася внаслідок історичного розвитку мови, коли слово, часто вживаючись у ролі субстантива, закріпилося в мовленні як іменник, набуло значення предметності, постійного значення роду, синтаксичних функцій іменника та не потребує залежних слів.

На думку О. Тараненка, за способом утворення субстантивація прикметників буває еліптична, яка відбувається внаслідок еліпсиса означуваного іменника, та власне семантична, що утворюється внаслідок безпосереднього переосмислення іменника, без еліпсиса [4, с. 662]. І. Вихованець виділяє три види субстантивації: віддієслівну, відприкметникову і відприслівникову [1, с. 76].

Актуальність дослідження визначається інтересом мовознавців до проблеми частиномовної транспозиції загалом та субстантивації зокрема. Субстантивація в різноманітних її проявах стала об'єктом уваги багатьох українських мовознавців, серед яких: І. Вихованець, К. Городенська, Г. Гнатюк, В. Горпинич, Д. Гринчишин, І. Кучеренко, О. Тараненко, Н. Лихошерстова, О. Каріда, У. Добосевич та ін. Попри наявність великої кількості праць та значну вивченість цього явища, практична необхідність аналізу семантико-граматичних особливостей субстантивації на матеріалі художнього тексту дуже відчутна.

Мета дослідження – аналіз семантико-граматичних особливостей субстантивації на матеріалі роману «Клавка» М. Гримич.

Окреслена мета дослідження зумовила виконання таких **завдань**:

- розглянути загальнотеоретичні питання субстантивації;
- дослідити причини виникнення субстантивованих утворень у художньому тексті;
- виокремити лексико-семантичні групи субстантивованих прикметників і дієприкметників у романі М. Гримич «Клавка».

Відповідно до визначених завдань дослідження головним у роботі є метод лінгвістичного спостереження та опису із залученням методів морфемного, порівняльного, семантичного аналізу, а також систематизація й узагальнення даних на основі вивчення наукової літератури.

Під час дослідження виявлено, що субстантивація є продуктивним способом словотворення та посідає ключове місце в збагаченні лексичного складу української мови. За допомогою субстантивації в іменники переходять переважно прикметники та дієприкметники, зрідка займенники та числівники. Процеси субстантивації різних частин мови мають низку спільних ознак, зокрема: певну синтаксичну позицію, морфологічні категорії роду, відмінка й числа, яких набувають транспозити, а також появу загальнокатегорійного значення предметності. Разом з тим умови, за яких відбувається субстантивація, для кожної частини мови розкриваються по-різному.

Також було здійснено аналіз лексико-семантичних груп субстантивованих прикметників та дієприкметників у романі М. Гримич «Клавка». У тексті твору виокремлено лексико-семантичні ознаки субстантивованих прикметників, дієприкметників, займенників та числівників на позначення осіб, міфічних істот, тварин, абстрактних понять та ін.

Дослідження засвідчило, що субстантивація прикметників прямо пов'язана з процесом опредметнення ознаки, коли прикметник набуває лексико-семантичних та граматичних ознак іменника, тобто самостійних категорій числа, роду та відмінка. У реченнєвих конструкціях, дібраних із роману М. Гримич «Клавка», представлені прикметники, які зазнали морфологічного, синтаксичного та семантичного переходу в іменник. Високу продуктивність виявляють лексеми синтаксичного та морфологічного ступенів субстантивації.

Як правило, субстантивовані прикметники втрачають здатність змінюватися за родами, зберігаючи при цьому прикметникову систему відмінювання. Граматичне значення числа у субстантивованих прикметниках також розкриває деякі особливості: переважна більшість таких слів фіксується у формі однини, хоча вони можуть уживатися також і в множині. Аналізований матеріал свідчить, що субстантивуються здебільшого якісні прикметники, значно рідше – відносні, а випадків субстантивації присвійних прикметників не виявлено.

Аналіз лексико-семантичних груп субстантивованих прикметників, дієприкметників та зрідка займенників і числівників у аналізованому романі виявив, що найчисельнішими серед них є назви осіб та абстрактних понять. Лексико-семантичну групу назв осіб репрезентують субстантиви, які набули синтаксичного ступеня переходу та головним чином позначають осіб за віком, родом діяльності, соціальним статусом та ін.: *молодий, старий, суджений, дорогий, інший, четвертий, військові, перехожі, присутні, військовополонені, сторонні* та ін. Наприклад: «– *Нас так учили в дитячому будинку, все має бути порівну. І поки **старші** не наїдяться, **менші** не можуть брати добавки*» [2, с. 78]. Виявлено також кілька субстантивів-антропонімів: *Глухенький, Рижий, Баратинський, Прохорова*. Наприклад: «*Це була Мотя – племінниця письменника Глухенького, сусіда Прохорової*» [2, с. 5].

Лексико-семантична група субстантивів на позначення абстрактних понять представлена в зазначеному романі такими лексемами, як: *майбутнє, минуле, належне, бажане, дійсне, своє, чуже, перше, друге* та ін. Закріпивши за собою переважно форму середнього роду, вони втрачають граматичні категорії прикметника, займенника чи числівника й набувають ознак іменника, а тому в реченні виконують різні синтаксичні функції, зокрема підмета, додатка, неузгодженого означення та зрідка складеного іменного присудка: «*Вона, здається, навіть зітхнула з полегшенням, адже тепер не треба буде ворушити фронтове **минуле***» [2, с. 84]; «*Може, це і є **майбутнє** нашої прози?*» [2, с. 185].

Серед інших тематичних груп субстантивів, уживаних у романі «Клавка», можна виділити такі: 1) назви приміщень: *приймальна, рюмочна, ванна*; 2) назви мов: *українська, російська*; 3) інші назви: *гаряче* (страва), *улюблена, фронтова* (пісня), *казане, зайве* тощо.

Спостерігаємо використання субстантивів у складі кількох фразем (*взяти за живе, віддати належне, сприймати бажане за дійсне, впіймати на гарячому, знати як облупленого*) та антитез, що увиразнює їх семантико-стилістичні функції: «*Але все-таки разів зо два-три (два – це точно) вона бовкнула **зайве***» [2, с. 39]; «*Дивися – у всіх нестерпні умови праці! І у **великих, і у графоманів!***» [2, с. 14]; «*Але спробуй відрізни **перших** від **других!***» [2, с. 82].

Загалом уживання помітної кількості субстантивів у тексті роману М. Гримич «Кавка» можна пояснити бажанням письменниці поглибити емоційно-експресивну виразність твору, розкрити та підсилити не лише зорові, а й слухові образи, пробудити уяву читачів та зекономити мовні засоби.

Перспективи дослідження вбачаємо в поглибленні уваги до аналізу ідіостилю Марини Гримич та розкритті різних виявів субстантивації в мові художнього тексту.

Література

1. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наукова думка, 1988. 255 с.
2. Гримич М. Клавка. Київ: Нора-Друк, 2019. 336 с.
3. Добосевич У. Субстантивація як вияв транспозитних можливостей різних частин мови. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. Донецьк: Дон НУ, 2011. Вип. 22. С. 91–96.
4. Тараненко О. Субстантивація. *Українська мова: Енциклопедія* / редкол. В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 661–662.

Лілія Кохан, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *О.Д. Пискач*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Євгенія КУШТИНЕЦЬ

ТИПОЛОГІЯ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ В ЕПІСТОЛЯРІІ В. СТУСА

Епістолярна спадщина кожного письменника – прозаїка, поета, драматурга – завжди постає важливим та оригінальним елементом його творчості. Вона є тим самим першоджерелом, яке дає змогу ознайомитися з особливим індивідуальним стилем митця та його майстерністю. З цієї причини в останні десятиліття характер епістолярної спадщини активно досліджується багатьма лінгвістами та літературознавцями.

Мову епістолярних листів Василя Стуса розглядали з різних ракурсів, досліджували її лексико-семантичну, стилістичну, інтертекстуальну, ритміко-інтонаційну, композиційну складові тощо. Листування В. Стуса настільки різнопланове, містить таке колосальне тематичне багатство та відрізняється такою сильною емоційною напругою, що викликає увагу не тільки вчених-лінгвістів, але й фахівців багатьох інших галузей: істориків, філософів, психологів тощо.

Значний внесок в аналіз епістолярію В. Стуса внесли такі лінгвісти, як В. Біляцька, С. Богдан, Л. Вашків, О. Галич, Н. Глушковецька, А. Зіновська, М. Коцюбинська, В. Кузьменко, Ж. Ляхова, Г. Мазоха та ін., які досить плідно розробили цю тему. Ними була створена низка наукових досліджень, де були окреслені світоглядні та естетичні орієнтири поета, автобіографічна значущість його епістол, історія написання кореспонденції, мовноповедінкова система з адресатами та жанрова своєрідність листування.

У межах нашої роботи основну увагу зосереджено на аналізі типології односкладних речень в епістолярії В. Стуса. Актуальність теми спричинена потребою ґрунтовних та різноаспектних досліджень, які б надавали можливість детального вивчення синтаксису епістолярної спадщини митця. Саме тому цей фактор став вирішальним при виборі теми.

Особистість Василя Стуса, українського поета, перекладача, літературознавця, прозаїка, правозахисника – знакова постать у суспільно-політичному житті другої половини ХХ століття. Згідно з Указом Президента України, за свої високі моральні якості – незламність волі, готовність до жертвовного служіння Україні, високі гуманістичні ідеали та національні ідеї, що були яскраво окреслені у творчості митця, Василь Семенович Стус отримав звання Героя України та був посмертно нагороджений орденом Держави, нагородою найвищого ступеня, яку отримують громадяни за визначні героїчні вчинки або особливі трудові досягнення.

Його життя важко назвати світлим та життєрадісним. Проте він неодноразово казав, що сам зробив свій вибір та дуже рано відчув свою приреченість. Василь Стус створив особливу ієрархію цінностей, якій ніколи не зраджував. Він ладен був сам потрапити в неволю, ніж поступитися гідністю та писати на догоду існуючій цензурі. Його не влаштовували чужі істини та ідеали, тому увесь час він шукав свої, виношені та виважені [1, с. 5].

Епістолярна спадщина В. Стуса характеризується загалом декількома видами листів: відкритими, де поет розмірковує над актуальними культурними та громадянськими проблемами, листуванням до друзів та рідних. Оскільки ці листи відрізняються тематикою, це вплинуло на характер та мовні характеристики епістол. Кореспонденція поета спрямована на відтворення внутрішнього світу автора, тому речення в листуванні часто зустрічаються незавершені, односкладні, а також неповні еліптичні.

Серед односкладних речень епістолярію Василя Стуса слід відокремити односкладні конструкції іменного та дієслівного типу.

У листуванні В. Стуса здебільшого зустрічаються односкладні речення, де в якості головного члена переважають дієслова. У полотні епістолярного тексту можна зустріти означено-особові, неозначено-особові, безособові, а також інфінітивні односкладні конструкції. Використання означено-особових конструкцій найчастіше пов'язане зі станом сум'яття самого автора. Неодноразово трапляються такі конструкції в якості частини складного речення, де підсилюють відтінки, що передають стан душі героя: *«Не знаю, чи зможу дістати Твого листа: кожен день обіцяє сюрпризи найнесподіваніші»* [4, с. 508]

Окремо слід виділити конструкції, де головний член – дієслово другої особи однини дійсного способу теперішнього часу: *«Як гадаєш? Із комами в Тебе великої дружби нема: часом ставиш зайві»* [4, с. 287].

Неозначено-особові односкладні конструкції представляють собою граматичні моделі зі структурно можливими, але семантично усуненими

суб'єктами: «З другого боку – раз **не віддають, то знають** самі, наскільки розправа наді мною була несправедлива» [4, с. 264].

Варто зауважити, що в неозначено-особових конструкціях може вказуватися дія, що відноситься до багатьох осіб, але перелік їх неможливий або зайвий: «**Не знаю, що писатимуть** у звіті, але це смішно: 5–6 студентів КДУ возводили Миколу в генії» [4, с. 381].

Неозначено-особові конструкції характеризуються варіантністю у контексті та дуже високим багатством інтонаційного забарвлення. Вони можуть бути як самостійними одиницями, так і виступати складовою частиною складного речення [3, с. 380] : «**Все ж – наскільки я помітив – як то кажуть, бандура є, та кому ж грати?**» [4, с. 362].

Безособові односкладні речення в кореспонденції поета досить структурно, семантично й стилістично неоднотипні. Серед таких конструкцій потрібно відокремити речення, що транслюють інформацію про психічний або фізичний стан людини, який від неї не залежить. Автор нерідко передає свої почуття, емоції, свій душевний смуток, тривогу завдяки саме безособовим конструкціям: «**Од цієї звістки мені ставало соромно за себе і приємно – за цей інтересний і свідомий народ**» [4, с. 372].

Також у безособових реченнях іноді йдеться про наявність або відсутність чого-небудь у автора листа, причому це також від нього не залежить: «**Очей нема і духу нема**» [4, с. 363]; «**«Оточення, оточення нема**» [4, с. 361].

Трапляються групи речень з так званим зворотним дієсловом, що вживається при логічному пасивному суб'єкті: «**Спати не хочеться. Маю страшні борги – на листи**» [4, с. 243]; «**А ляяться – не хочеться**» [4, с. 241];

Значне місце в листуванні В. Стуса посідають інфінітивні односкладні конструкції: «**Боротись і боротись!**» [4, с. 144].

Питальні інфінітивні речення автор використовує задля передачі роздумів, сумнівів, вагань щодо необхідності тієї чи іншої дії: «**Хоч суть не в цьому; надто природнім голосом вона заговорила – що тепер робити каліфам на мить?**» [4, с. 262].

Інфінітивні конструкції, у складі яких присутня частка **би / б**, зазвичай передають певні умовні модальності – поради чи бажання знаходитись в певному стані, необхідність окремої дії: «**Просити би Тебе довідатися й дати знати, як мені ферроскорбін у цих змінених поопераційних умовах**» [4, с. 157].

Номінативні односкладні конструкції в листуванні В. Стуса характеризуються багатими емоційними можливостями, хоч їх помітно менше. Вони здатні відображати безліч видимих картин з потоку образів автора листа та бувають досить різкими та експресивними: «**Урвище? Залом? Ачи зигзаг? Ось він, довгожданий дощ! Як з решета! Розмиває душу, всю в сльозах**» [4, с. 407].

Дуже часто номінативні односкладні конструкції можуть переривати розповідь автора, щоб сповільнити її, зупинитися на конкретних деталях,

привернути увагу до певного оточення, що зумовило те чи інше відображення подій або авторських зауважень: «*Велике вітання — пані Льолі з усім сімейством славним, Михасі*» [4, с. 182]; «*Уклін Льолі з родиною, Михасі, Риті, Бадзям. Надішли адресу Віри Лісової (уклін їй!), вітання Олегові (відписав йому)*» [4, с. 192].

За допомогою односкладних називних речень поет вносить в канву епістолярного листа ще більш глибоке емоційне напруження.

Вокативні конструкції автор використовує, щоб привернути увагу конкретної особи (адресата листування), для називання її, а також з метою вираження ввічливості, поваги: «*Сервус!*» [4, с. 189]; «*Валю!*» [4, с. 192]; «*Дмитрику!*» [4, с. 193].

Василем Семеновичем Стусом використані майже всі різновиди односкладних конструкцій, що дало йому змогу відтворити характер свого психологічного стану, зокрема у той час, коли він знаходився на засланні, на великій відстані від людей, яким адресував свою кореспонденцію.

За допомогою кількісно-якісного аналізу, який був проведений з метою відстеження характеру й специфіки функціонування односкладних конструкцій в епістолярних листах В. Стуса, було доведено, що односкладні речення здатні виконувати окремий ряд комунікативних функцій задля оптимізації спілкування та забезпечення повної реалізації когнітивних можливостей.

Матеріали цього дослідження в подальшому можуть бути корисними під час вивчення синтаксису на уроках української мови та літератури, факультативах, семінарах у закладах середньої освіти; при викладанні лекційних курсів зі стилістики, синтаксису сучасної української мови, теорії мовознавства, культури мови та художньої літератури у вищих навчальних закладах; при написанні реферату, есе, курсової або дипломної роботи, монографії, статті, іншої наукової праці; під час подальшого аналізу синтаксису епістолярію В. Стуса.

Література

1. Голобородько В. Поклав своє життя за Україну... Не відлюбив свою тривогу ранню...: Василь Стус – поет і людина: *Спогади, статті, листи, поезії*. Упоряд. Орач (Комар) О. Київ : Укр. письменник, 1993. С. 5–11.
2. Дудик П., Прокопчук Л. Синтаксис української мови: підручник. Київ. ВЦ «Академія». 2010. 384 с.
3. Караман С.О., Караман О.В., Плющ М.Я. Сучасна українська літературна мова. Навч. посіб. Літера «ЛТД». 2011. 559 с.
4. Стус В. Твори : у 4 т., 6 кн. Львів : Просвіта, 1997. Т. 6 (додатковий). Кн. 1 : Листи до рідних. 496 с. Кн. 2 : Листи до друзів та знайомих. 262 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Stus_Vasyl/Tvory_Tom_6_knyhy_1-2/ (дата звернення: 05.04.2024).

Євгенія Куштинець, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Г.І. Вовченко* кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Оксана ЛАВЕР

Тетяна ГРИБ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЯ АНТРОПОНІМІЯ В РОМАНІ В. ШКЛЯРА «СПІВ БОЖОЇ ПТАШКИ»

Талановитий майстер здатен наповнити звичайні мовні одиниці новим сенсом, за їх допомогою вибудувати світ реальний та фантастичний водночас, в якому поєднуються повсякденне, побутове та позачасові ідеї вічного і прекрасного. Важливу роль у цьому плані відіграє літературно-художній антропонім (далі ЛХА). Назви персонажів є результатом тривалого творчого пошуку, глибокого осмислення. Ретельний добір мовних ресурсів для формування системи літературно-художньої антропонімії може бути зумовлений різними причинами, одна з основних – взаємодія з майбутніми читачами. Яскравим взірцем клопіткої роботи над словом є мова творів визначного українського письменника Василя Шкляра, зокрема його літературно-художні антропоніми.

Василь Шкляр – один із найбільш відомих письменників сучасної України, журналіст і політичний діяч. Володар багатьох літературних премій, зокрема за роман «Залишенець. Чорний Ворон» В. Шкляр став лауреатом почесної Шевченківської премії. Митець відмовився її отримати на знак протесту із приводу того, що Міністерство освіти України тоді очолював проросійський політик Дмитро Табачник. Згодом письменникові вручили народну Шевченківську премію під час урочистостей, присвячених вшануванню пам'яті героїв Холодноярської республіки 1919–1922 років. В. Шкляр грошовий еквівалент нагороди (260 000 грн.) переказав у фонд екранізації роману «Чорний Ворон».

Майстерність Василя Шкляра – це талант та добра освіта, яку він опановував у двох університетах: Київський університет ім. Т.Г. Шевченка та Єреванський державний університет. Вільне володіння вірменською мовою, знання історії та культурних традицій Вірменії стали частиною роману «Спів Божої пташки» («Ностальгія»). Твір належить до періоду ранніх літературних спроб В. Шкляра. Вперше роман опубліковано у 1989 році, це час, коли письменники ще остерігались відкрито говорити правду, тому основну думку В. Шкляр зумів «заховати», справжній зміст прочитується між рядками, важливу роль у цьому іносказанні відіграють власні назви роману. Літературно-художній антропонімікон роману «Спів Божої пташки» ще не був предметом наукового вивчення, що зумовлює актуальність теми дослідження.

Мета роботи – здійснити лінгвістичний аналіз літературно-художніх антропонімів у романі «Спів Божої пташки (Ностальгія)» Василя Шкляра, зокрема описати їх структурні моделі та джерельну базу.

Стилістична значущість власної назви чи її відсутність у мовній архітектоніці твору моделюється поступово спочатку письменником, а згодом через сприйняття читачів, унаслідок чого літературно-художній антропонімікон кардинально відрізняється від реального. Щоб зрозуміти особливості складного процесу творення літературно-художнього пропріатива, потрібно пізнати світ митця, усвідомити його думки й переживання, стиль і манеру письма, тому лінгвістичний аспект вивчення онімів у художньому тексті спонукає враховувати результати літературознавчих, історичних, етнографічних та інших досліджень [5, с.142].

Творчість В. Шкляра активно вивчають М. Слабошпицький, В. Пономаренко, Я. Голобородько, В. Панченко, А. Коваленко, А. Галич, К. Поліщук, В. Пузанов, О. Ковацька, В. Кириленко та ін. В. Пономаренко на основі дисертаційного дослідження вказує на взаємодію «декількох стильових напрямів, зосібна, неоромантизму з його ірраціональним потягом до ідеалу та неореалізму, в контексті якого кожен вчинок персонажа мотивований і відрефлексований на рівні глибоких роздумів та емоцій» [6, с. 53]. Взаємодія стилів – це водночас взаємодія мовних засобів, зокрема на рівні літературно-художнього ономастикону. Мовотворчість В. Шкляра неодноразово отримувала високу оцінку. Для прикладу, наведемо слова М. Слабошпицького: «У «табелі про ранги» стилістів української прози Шкляр – одна з давно визнаних констант. Від його текстів отримуєш буквально фізичну насолоду» [7, с. 7].

Романи В. Шкляра зацікавлюють таємничими заголовками та оригінальними власними назвами персонажів, які стали предметом наукового опрацювання А. Вегеш. Матеріали досліджень А. Вегеш лягли в основу статей: «Роль промовистих літературно-художніх антропонімів у романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон», «Літературно-художні антропоніми як образотворчий компонент роману «Ключ» Василя Шкляра», «Особливості творення літературно-художніх антропонімів у романі Василя Шкляра «Маруся», «Характеристична та оцінна інформація літературно-художніх антропонімів у романі «Кров кажана» Василя Шкляра», «Інформаційний потенціал літературно-художніх псевдонімів роману «Троща» Василя Шкляра», «Роль літературно-художніх антропонімів у створенні образів героїв повісті Василя Шкляра «Чорне сонце», «Промовистий етимологічний зміст літературно-художніх антропонімів з роману «Елементал» Василя Шкляра» [2; 3; 4, с.166]. Велика праця над декодуванням літературно-художніх антропонімів В. Шкляра зумовила об'єктивний висновок та високу оцінку ономастворчості видатного письменника: «Прочитано вже не один роман Василя Шкляра, досліджено десятки літературно-художніх антропонімів із його творів, але кожен наступний – своєрідне відкриття. В. Шкляр непередбачуваний, дуже різний щодо висвітлення подій, оригінальний, неперевершений гравець з

власними назвами своїх персонажів. Автор вдумливо вибирав назви своїм героям, демонструючи при цьому спостережливість, обізнаність, мовне чуття. Літературно-художні антропоніми в тексті отримали відповідне семантичне навантаження, а вдалі авторські характеристики допомогли розкрити їх інформаційний заряд. У творі справжнього письменника мають працювати всі імена, що ми і спостерегли у романі В. Шкляра» [2; 3; 4, с. 149–150].

«Спів Божої пташки» – перевидання роману «Ностальгія». Василь Шкляр, якийсь час продовжуючи літературну традицію Григора Тютюнника, дедалі помітніше виходив на свій самобутній шлях. Події роману відбуваються під час Чорнобильської трагедії, є дві сюжетні лінії – спогади головного героя та сучасність, переважають епізоди про минуле: автор відтворив події частково автобіографічні, намагаючись їх по-новому осмислити, передати свої враження через художню оповідь. Перед читачем зринають лаконічні фрагменти, в центрі яких стилістично значущі власні назви. Антропонімікон роману «Спів Божої пташки» становить кількарівневу систему власних назв з різноманітними характеристичними функціями, зокрема допомагає розкрити наслідки колонізаційної політики радянського союзу. Пропріативи репрезентовано структурно різними моделями: однокомпонентними, двокомпонентними, трикомпонентними, описовими. У структурі ЛХА, крім власне антропонімів, можуть бути апелятиви, найчастіше прикладки, які вказують на соціальний статус денотата-персонажа.

Однокомпонентні ЛХА – це такі власні назви, які містять лише одну онімну одиницю і вона є єдиною при номінації певного персонажа впродовж усього тексту твору. За належністю до певного антропонімійного розряду однокомпонентні ЛХА поділяємо на окремі підгрупи:

а) українські імена та їх демінутивні варіанти: *Софія – Соня (187), Ліда (47) – Лідуся (90), Наталя – Наталочка (195), Настя – Настася (175), Ганнуся (107), Оля (275), Майя (115), Марічка (127), Тоня (150), Микола (89), Стах (34) – Сташко (197), Петрусь (42), Іванко (256), Сергій (95), Никодим (149), Іван (204), Вітька (132); вірменські імена Ашот (71), Говік (120), Размік (243), Анагіт (126), Хосік (67);*

б) прізвиська: *Веприк, Принцеса (111), Майстер (113), Товстосум (116), Мурмишка (144), Горобець (182), Борсучок (106);*

в) прізвиська: *Білоножко (153, 206), Гоктамберян (222).*

Переважно однокомпонентну структуру мають назви відомих науковців, письменників, спортсменів, представники кінематографічного мистецтва. Наприклад: *історики Грушевський, Аркас (61), письменники Шевченко (210), Винниченко (61), Хвильовий (61), бельгійський письменник-філософ Метерлінк, вірменський поет Каренц (76), українські футболісти Мунтян, Паркуян (235), актори Бельмондо, Делон, Челентано, кінорежисер Фелліні, Бергман, музикант Армстронг (205) та ін.*

До складу двокомпонентних ЛХА зараховуємо оніми, які містять у собі два компоненти (два антропоніми різних класів), якими іменується персонаж

упродовж цілого твору. Двокомпонентні ЛХА поділяються на підгрупи, утворені за такими моделями:

а) «ім'я + прізвище»: українські *Микола Погорілий* (24), *Сергій Несміян* (239), *Вітька Круглик* (122), *Льоня Кожевник* (154), *Іван Квашеїда*, *Іван Миколайчук* (205), *Максим Рильський* (65); вірменські *Ваган Маміконян* (222), *Мовсес Хоренаці* (59), *Месроп Машицоц* (211, 270), *Гованес Туманян* (76, 77), *Вардан Маміконян* (270);

б) «ім'я + ім'я по батькові»: *Кость Гнатович* (64), *Іван Васильович* (284), *Лука Лукич* (99);

в) «апелятив+ім'я»: *тітка Оляна* (197), *тітка Явдоха* (107), *баба Марфа* (146 – 149), *кум Бронько* (146), *академік Гродзинський* (190), *товариш Куценко* (211), *товариш Медведєв* (212), *товариш Гора* (211), *товариш Муравйов* (211), *товариш Акулов* (211), *товариш Стаколос (Стоколос)* (211), *товариш Мариневич* (211), *товариш Хачатрян* (211).

Двокомпонентні назви визначних історичних осіб виконують функцію концептів-символів української культури та мистецтва: *Юрко Ілленко* (205), *Агатангел Кримський*, *Леся Українка* (242), *Ліна Костенко* (260), *Сергій Параджанов*, *Михайло Коцюбинський* (126), *Тодось Осьмачка* (64).

Трикомпонентні власні назви представлено офіційними варіантами, які містять ім'я, ім'я по батькові і прізвище: *Христич Кость Гнатович* (60), *Максим Тадейович Рильський* (66), *Агатангел Юхимович Кримський* (267).

Структура ЛХА є чітко детермінованою, тобто вмотивованою письменником [1, с.20]. Структурні моделі мусять відповідати національності, соціальному статусу, віковій чи емоційній характеристиці. Оскільки в романі В. Шкляр відтворив образи представників різних субкультур та соціальних груп, типових для України у вісімдесятих роках ХХ ст., то відповідно мусів враховувати тогочасні основні принципи творення і вживання антропонімів. Наприклад, персонажів-українців В. Шкляр називає однокомпонентними та двокомпонентними ЛХА: *Софія – Соня* (187), *Ганнуся* (107), *Оля* (275), *Микола* (89), *Стах* (34) – *Шашко* (197), *Петрусь* (42), *Микола Погорілий* (200), *Іван Квашеїда*, *Білоножко* (153) та ін. Двокомпонентні моделі «ім'я+ім'я по батькові», «товариш+прізвище», що були обов'язковими у сфері офіційного спілкування радянського періоду, автор використовує для ідентифікації тогочасних радянських чиновників: *Лука Лукич* (99, 183, 185, 275) *товариш Куценко* (211), *товариш Медведєв*, *товариш Акулов*, *товариш Стаколос* (214) та ін. Структура ЛХА часто є засобом вираження соціальної та національної характеристики персонажа, тому письменники завжди мусять враховувати склад компонентів у структурі пропріатива й послідовність їх поєднання. Порівняймо, у кіноповісті О. Довженка «Потомки запорожців» селяни іменуються іменем та прізвищем (*Скидан Петро*, *Гусак Петро*), партійне керівництво – антропонімійною моделлю 'прізвище+ім'я+ім'я по батькові' (*Безверхий Федір Григорович*), а так звані куркулі (селяни, які не хотіли

підтримувати колективізацію) – тільки на прізвище (*Бас, Паливода, Горлиця*) [1, с. 19].

Дослідження джерельної бази літературно-художньої антропонімії в романі «Спів Божої пташки» В. Шкляра дозволило виявити ключові особливості структури літературно-художніх імен у цьому творі. Результати аналізу свідчать про те, що кожна власна назва в романі має важливе значення і відіграє свою роль у формуванні образів-персонажів та розкритті їхніх характерів. Це дозволяє автору передати різноманітні аспекти сюжету, поглибити розуміння читачем української історії ХХ ст. Такий аналіз сприяє кращому розумінню й оцінці літературної творчості В. Шкляра, дозволяє виявити його майстерність у використанні мовних засобів для створення образів роману «Спів Божої пташки».

В основному джерельною базою літературно-художнього антропонімікону роману «Спів Божої пташки» можна вважати традиційні українські імена, прізвища, прізвиська. Крім українських антропонімічних ресурсів, автор використовує засоби інших національних культур, які або були популярними у 80-их роках минулого століття, або пов'язані з українцями через освіту, культуру, певні економічні чи правові відносини. Відповідно до вже усталеної класифікації Л.О. Белея, ми поділили власні назви персонажів роману «Спів Божої пташки» на три групи: примарні, секундарні та терціальні [1, с. 32].

Первинні ЛХА – це авторські неологізми. У романі їх небагато, В. Шкляр утворив неологізми за допомогою антропонімізації апелювативів. Наприклад: *Веприк (111)* – товстий чоловік, «глевтячок», *Принцеса (111)* – вродлива жінка, але хитра і неправдива, *Товстосум (116)* – чоловік, що любить заробляти гроші, *Горобець (39,145)* – браконьєр і злодій; *Борсучок (91)* – таксист надмірно балакучий і гостролиций, *Копиця (156)* – жінка з високою зачіскою, «сувора дама з копицею на голові» та ін. Майже всі ЛХА-прізвиська характеристичні, їх призначення засуджувати вади людини – самолюбство, лукавство, користолюбство, надмірну балакучість, кар'єризм. Деякі авторські прізвиська створюють комічний настрій, який майже завжди є частиною оповідань про риболовлю: *Мурмишка (144,146)* – старий рибалка, 'мурмишка' – принада для риби. Щоб увиразнити образ талановитого, безкомпромісного письменника, В. Шкляр вдається до антропонімізації такого засобу художньої виразності як перифраза, напр.: *майстер слова – Майстер (113, 115, 132)*, хоч в авторському мовленні можна побачити невпевненість щодо доречності такого неологізму: «Усі його називали *Майстром*, навіть недруги, хоч сам він не визнавав такого означення щодо митця. Писати – це любити, казав він, а хіба можна любити майстерно? Ви, шановний, майстерно любите свою матір? Чи, може, майстерно любите свою землю, Батьківщину?» (113).

Терціальні ЛХА – це власні назви, які письменники запозичують з фольклорних творів, Біблії, художніх текстів попередників. В. Шкляр для роману «Спів Божої пташки» запозичив три антропоніми: *д'Артаньян (38)* – з

роману Олександра Дюма «Три мушкетери», *Іван і Марічка (128)* – з повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків».

Вторинні ЛХА в романі, як і в більшості текстів художньої прози, є доміантним типом. Л.О. Белей доречно поділяє вторинні ЛХА на дві підгрупи: 1) найменування реальних осіб; 2) реальні антропоніми в авторській інтерпретації [1, с. 37]. Так, соціокультурні виміри національної ідентичності в романі «Спів Божої пташки» В. Шкляр увиразнює за допомогою імен знакових історичних осіб України та Вірменії: *Максим Рильський (65), Іван Миколайчук (157), Юрко Ілленко (205), Мовсес Хоренаці (59, 269), Месроп Машиоц (211, 270), Гованес Туманян (76, 77), Каренц (76), Вардан Маміконян (270)*. Власні назви всесвітньо знаних українських митців В. Шкляр використовує для ідентифікації певною мірою містичних образів, з якими головний герой веде майже постійний діалог, шукаючи таким чином в годину зневіри свою точку опертя:

«Ось він [М. Рильський], нароблений, зморений, в старомодному макінтоші й такому ж капелюсі з трохи обвислими крисами, зупиняється на східцях, щоб перевести подих, помічає Миколу, і лагідна усмішка зганяє втому з його лица.

- Як поживаєш? – питає.
- Нічого, дякую.
- Де ж нічого, коли не друкують?
- Переживемо. У вас теж було, що не друкували.
- Я був старший, - сумнішає він. – І вже зміцнілий. А ти ж молоденький, гляди, не зламайся.
- Не зламаюся.
- Я б тобі, синку, підставив плече, але ж мене вже немає.
- Ви є, ви й так мені помагаєте» (65).

Реальні антропоніми в авторській інтерпретації вказують на соціальні, національні, часові особливості персонажів або стають виразниками характеристично-оцінних конотацій. До вторинних належать імена, здрібніло-пестливі варіанти імен, імена по батькові, прізвища, запозичені автором з реального антропонімікону українців: *Софія – Соня (187), Ліда (47) – Лідуся (90), Наталя – Наталочка (195), Настя – Настася (175), Ганнуся (107), Оля (275), Марфа (146), Оляна (197), Явдоха (107), Микола (89), Стах (34) – Сташко (197), Петрусь (42), Іванко (256), Сергій (95), Никодим (149), Бронько (146), Лука Лукич (99, 183, 185, 275), Микола Погорілий (200), Іван Квашеїда, Білоножко (153)* та ін.

Окремо слід назвати росіянізовані українські чи вірменські імена та прізвища. Такими назвами В. Шкляр наділяє персонажів, які навмисно або під впливом нав'язаних комуністичною ідеологією тенденцій перестали користуватися рідною мовою, підтримувати розвиток рідної культури, чим вкотре засвідчує проблему національної пам'яті в колоніальних умовах. Суржикові власні назви в романі автор використовує, щоб жорстко засудити і

висміяти комплекс меншовартості, провінціалізму. Наприклад, злодій Горобець, боячись розстрілу, просить прощення і звертається до свого народного «судді» Сергія суржиковим варіантом *Сірожса* (183). Звичайна селянка баба Марфа кожного року до радянського свята 9 травня отримує назву *Маргаріта Самойловна* (160), бо втратила під час Другої світової війни чоловіка – офіцера Никодима. Бідна жінка не вникала в справжню історію війни, тому звертання «*уважаїма Маргаріта Самойловна*» вважає почесним (160). ЛХА *Льоня Кожевник* (155) автор використав для ідентифікації персонажа – представника міської цивілізації, який вважає традиції рідної культури застарілими й нудними для сучасного кінофільму. Високу концентрацію російських прізвищ з типовим для тогочасного спілкування звертанням 'товаришу' автор вмонтовує в лист із Чорнобильської зони, в якому вірменський доброволець розповідає про некомпетентність керівників радянської системи та їх байдуже ставлення до ліквідації наслідків екологічної катастрофи. Вірменин приїхав у Чорнобиль допомогти, але почати виконувати свій моральний обов'язок він зміг тільки тоді, коли відвідав із заявою бюрократів, яких ідентифіковано назвами *товариш Медведєв* (212), *товариш Муравйов* (212), *товариш Акулов* (212).

Значну кількість імен та прізвищ В. Шкляр запозичив із вірменського антропонікону. До вірменських ЛХА зараховуємо назви, які в тексті роману мають авторську вказівку на приналежність до Вірменії: *Ашот* (71), *Говік* (48) – *Гованес Хачатрян* (217), *снайпер Хосік* (125), *Анагіт* (125), *Цумбуш* (125), *Ваган Маміконян* (222) та ін. Використання вірменських антропонімів на тлі українських створює контраст, який підкреслює, як різні етнічні групи можуть мати толерантні стосунки. Також В. Шкляр використовує вірменські власні назви із стилістичною метою – змалювати вияви «наївного» патріотизму. Один із героїв роману вірменин Ашот вважає вірменами майже всіх відомих і популярних людей: «Ара, ти лиш подумай своєю головою: ваш футболіст *Поркуян* – вірменин, *Мунтян* – вірменин, і навіть *Сальваторе Адамо* – це не хто інший, як *Саркіс Адамян*. Я вже не кажу про *Шарля Азнавура*» (76). Для Ашота вірменином є *Д'Артаньян*, літературний персонаж із роману Олександра Дюма «Три мушкетери», відомий аргентинський футболіст Дієго Марадона – також вірменин *Мурадян* (235), і навіть звичайний український селянин *Сергій Несміян* – *Сурен Несміян* (239).

Проблема патріотизму як складна психологічна проблема в контексті історії народів, що зазнали геноциду, стає наскрізною темою роману: автор заглиблюється в неї, бо в цьому, можливо, сутність ностальгії і головного героя, і самого письменника, і багатьох українців в період історичного прозріння наприкінці 80-х років ХХ ст. Нащадок вірменських переселенців, яких по світу розігнав геноцид, Ашот називає тугу за улюбленою батьківщиною Вірменією «ностальгія» і стверджує, що той, хто вдома, цього не зрозуміє. У відповідь звучить низка риторичних запитань від головного героя Миколи Погорілого,

які пояснюють назву роману: «Але скажи тоді, чи ти знаєш, що таке ностальгія удома? Тобто коли в тебе взагалі тої домівки немає? Ні там, ні тут! Нема» (79).

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що в ономастичному просторі роману В. Шкляра «Спів Божої пташки» («Ностальгія») представлено різні типи літературно-художніх антропонімів. Митець талановито використовує ресурси пропріативної лексики: значна частина онімів відіграє ключову роль для створення відповідного настрою, увиразнення проблемної теми національної пам'яті в колоніальному суспільстві. Літературно-художній антропонімікон В. Шкляра національно значущий, він забезпечує текст історичною та етнографічною достовірністю, різноманітністю конотативного та асоціативного змісту, глибиною символічної інформації, спроектованої автором на осмислення проблем, пов'язаних із становленням національної свідомості.

Література

1. Белей Л.О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород: 2002. 175 с.
2. Вегеш А.І. Традиції та новаторство української літературно-художньої антропонімії посттоталітарної доби. Ужгород: 2012. 270 с.
3. Вегеш Анастасія. Проблеми української літературно-художньої антропоніміки: метод. посіб. для студ. 5–6 курсів філол. фак-ту. Ужгород, 2021. 67 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/36277>
4. Вегеш А.І. Українська літературно-художня ономастика : збірник статей. / рец. : С. М. Пахомова, Н. С. Колесник. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2023. 510 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/51492>
5. Лавер О.В. Літературно-художня антропонімія в поетичній творчості Петра Скунця. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія: на пошану Петра Скунця (до 80-річчя з дня народження)*. Ужгород : ПП Данило С. І., 2022. Вип. 2(48). С. 290–298. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/47428>
6. Пономаренко В.В. Поетика та проблематика ромінів «Чорний ворон» («Залишинець») та «Маруся» Василя Шкляра. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 10.01.01 «Українська література». Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ: 2018. 199 с. Кваліфікаційна робота на правах рукопису. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Ponomarenko_Vitalii/Poetyka_ta_problematyka_romani_v_Chornyi_Voron_Zalyshenets_ta_Marusia_Vasyliya_Shkliara.pdf
7. Слабошпицький М. Туга за справжнім. *Шкляр В. Спів Божої пташки*. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2022. С. 5–7.
8. Шкляр В. Спів Божої пташки. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2022. 288 с.

Оксана Лавер – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Тетяна Гриб – студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Оксана ЛАВЕР
Алла САВЧУК

МОВОТВОРЧИСТЬ ВАСИЛЯ ПАЧОВСЬКОГО НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ТА ДЛЯ МОДЕЛЮВАННЯ НАСКРІЗНОЇ ЛІНІЇ «ГРОМАДЯНСЬКА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ»

В умовах повномасштабної війни, найбільшої на Європейському континенті після Другої світової, перед українськими освітянами постало чимало викликів, серед яких одним із найосновніших можна вважати не лише забезпечення якісного навчання, але й виховання свідомого громадянина Української Держави. Диктаторський уряд росії, крім військових ресурсів, використовує маніпулятивні інформаційні технології, щоб посіяти нестабільність як в Україні, так і в країнах демократичного світу, тому випускник української загальноосвітньої школи мусить за час навчання оволодіти ґрунтовними знаннями про історію свого народу, про розвиток його мови і культури, щоб в дорослому житті не стати несвідомим об'єктом маніпулятивних технологій, а, навпаки, вміти відрізнити історичні факти від штучно змодельованої неправдивої інформації. Особливу роль у цьому плані, як правило, відіграють уроки, присвячені вивченню біографії відомих українських просвітителів, які завдяки своїй любові до рідного народу та безкомпромісній громадянській позиції зуміли закласти надійний фундамент українського державотворення. До таких просвітителів належить український письменник, педагог, науковець, активний громадський діяч Василь Пачовський. Достовірні матеріали про життя і творчість В. Пачовського українці змогли отримати тільки в умовах незалежності України, ця інформація на сьогодні має велику історичну цінність і для школярів, і для їхніх батьків, і для майбутніх вчителів української мови та літератури, що й визначає **актуальність** нашого дослідження.

Мета роботи – дослідити мовотворчість Василя Пачовського в контексті історії української мови та культури України, на матеріалі поетичних творів письменника розробити творчі завдання для реалізації наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» на уроках української мови.

У сучасних освітніх програмах наскрізні змістові лінії стали важливим компонентом, їх реалізація об'єднує теоретичний і практичний рівні освітнього процесу, розвиває здатність застосовувати отримані знання в різних ситуаціях. Упровадження наскрізних змістових ліній у навчальний предмет передбачає розв'язування завдань реального змісту, виконання міжпредметних

навчальних проєктів, роботу з різними джерелами інформації. Відповідно до чинної програми з української мови для 5–9 класів (затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804) наскрізна лінія «Громадянська відповідальність» забезпечує «розвиток соціальної й громадянської компетентностей, розкриває суть поняття «відповідальний громадянин», визначає вектори його діяльності». Ця наскрізна лінія освоюється через колективну діяльність – дослідницькі роботи, роботи в групі тощо, які розвивають готовність учнів до співпраці, толерантність щодо різноманітних способів діяльності, зокрема через поступовий розвиток мовленнєво-комунікативних умінь і навичок. Таким чином, саме від майстерності вчителя залежить такий добір дидактичного матеріалу, у якому можна поєднати розвиток мовлення та формування відповідального члена громади й суспільства. Моделювання творчих робіт найкраще, на нашу думку, можна здійснити на матеріалі мовотворчості поета-модерніста і непересічного освітянина початку ХХ ст. Василя Пачовського.

Урок розвитку зв'язного мовлення на матеріалі життя і творчості певного письменника – це урок інтегративного характеру, мета такого заняття об'єднує кілька завдань, наприклад: навчити учнів аналізувати й оцінювати прочитані чи почуті відомості, розрізняти літературний і живорозмовний варіанти національної мови, створювати власне висловлювання, доцільно використовувати мовні ресурси відповідно до ситуації спілкування, дбати про культуру мовлення, використовувати українську мову як засіб формування ціннісної позиції щодо громадянського патріотизму, любові до Батьківщини тощо. Художня та науково-педагогічна спадщина В. Пачовського – це унікальна сторінка в історії культурного розвитку рідного краю, адже мова його творів багата, колоритна, в міру наповнена найкращими зразками південно-західного наріччя. Підготовка учнів до творчої роботи передбачає уважне ознайомлення як з біографією письменника, так із суспільно-політичними умовами, які склалися в Україні на початку ХХ ст. для того, щоб учні ще перед початком виконання власної творчої роботи змогли усвідомити історичне значення українських говірок для формування літературного варіанта української мови.

Нині дослідження творчості В. Пачовського триває в мовознавстві, літературознавстві, в галузях історії, культурології, політології, педагогіки. Митець працював у школах, гімназіях, перекладав та редагував історичні тексти, публікував художню літературу. Список видань В. Пачовського охоплює ліричну поезію, громадянські вірші, поеми, драматичні твори, наукові та науково-популярні історичні праці, значна частина його доробку ще чекає свого дослідника [4].

Особливо багато зробив В. Пачовський для відродження національної культури Закарпаття. Саме його авторству, за дослідженнями П. Чучки, належать назви *Закарпаття*, *Карпатська Україна*, *Срібна Земля* на противагу чехословацькому офіційному терміну *Podkarpatská Rus*. «З самої назви видно, –

висновує вчений, – що її творець дивився на Закарпаття не з Будапешта і не з Праги, а бачив наш край очима Києва та Львова, тобто мав очі і світогляд українця-соборника» [6, с. 53]. Поетична назва *Срібна Земля* і досі залишається престижною і популярною для закарпатців. Протягом десяти років (1919 – 1929 рр.) В. Пачовський викладає в гімназіях Ужгорода та Берегова, сповідуючи мету виховати покоління «діячів, сяючих ідеєю України». Крім власне викладання, він укладає підручники, ініціює створити гурток самоосвіти молоді, організовує разом з учнями і колегами збір фольклорного матеріалу.

Мовознавці високо оцінюють працю В. Пачовського в розбудові літературного варіанта української мови. Ще до Першої світової війни тривале угорське панування спричинило заборону українських (руських – за термінологією угорців) шкіл, періодичних видань, навіть кириличного алфавіту. Демократичний уряд Чехословаччини, зокрема спеціальна комісія Чеської академії наук, визнала місцевий говір на Підкарпатській Русі говором малоруської мови, яку вживають в Галичині, але назвати місцевих руснаків українцями, а їхню мову українською не дозволили. За тогочасною офіційною чеською термінологією, мова закарпатців мала називатися *rusinská*, або малоруська, а саме населення – русинами [6, с. 49–51]. Це спровокувало численні і досить тривалі суперечки. Більшість вчителів прагнули викладати не просто материнською, а малоруською, тобто українською мовою, але було багато таких, які відстоювали навчання церковнослов'янською або російською мовами. Чеська влада закономірно пропагувала чеську мову. Постійний тиск від різних зацікавлених політичних сил та досить низький загальний рівень освіченості громадян позначилися на мові книг В. Пачовського, виданих в Закарпатті. Редактори радили, а інколи самотійно вводили в тексти В. Пачовського закарпатські діалектні слова, щоб місцевий читач швидше зрозумів і легше сприймав написане. Такий компроміс дозволяв В. Пачовському, як і І. Панькевичу, долучати закарпатців до єдиної загальноукраїнської літературної мови поступово [6, с. 51].

Вміст діалектних рис у поетичних творах В. Пачовського докладно вивчали О. Миголинець, Н. Жовтобрюх, О. Пискач [1; 4]. Підводячи підсумки проведеного дослідження, О. Пискач подає ґрунтовний висновок про роль діалектизмів у творчості В. Пачовського для становлення та утвердження української літературної мови: «Активне використання В. Пачовським рідної (наддністрянської) говірки для написання своїх творів аж ніяк не применшує його ролі в утвердженні української літературної мови в Галичині в першій половині ХХ ст. Заслугою поета насамперед є те, що він у складній мовній ситуації (в добу москвофільства і полонізації) зумів достойно представити у своїй творчості живу народну мову. І хоча чимало з помічених нами фонетичних, морфологічних, лексичних та синтаксичних рис не стали нормою літературної мови, однак вони є українськими рисами, які продовжують існувати хай і не в усіх, але в українських територіальних діалектах. Незважаючи на те, що мова творів В. Пачовського у свій час піддавалася

критиці з боку відомих культурних діячів, ми сьогодні, перегортаючи сторінки історії, знаючи про тернистий шлях рідної мови і літератури, можемо з упевненістю віднести Василя Пачовського до каменярів українського слова в Галичині і на Закарпатті» [5, с. 236].

Василь Пачовський постійно і наполегливо відстоював норми української літературної мови, як в рідній Галичині, так і в Закарпатті, яке стало для письменника другим домом. П. Чучка, завершуючи працю про національно-культурний портрет В. Пачовського, у висновку наголошував, що поет «виступав за українську літературну мову, причому за єдину, загальнонаціональну для всієї України, а не за якийсь особливий регіональний чи локальний варіант» [6, с. 56].

Отже, зразки поетичних творів В. Пачовського не лише патріотичні, повчальні, а й наповнені колоритними лексичними і граматичними діалектизмами, які часто трапляються у творах І. Франка, О. Кобилянської, О. Маковея, Л. Мартовича та ін. Ознайомлення учнів з мовотворчістю О. Пачовського дозволить їм краще пізнати складний процес становлення української літературної мови, відчутти повагу до просвітителів і фундаторів української культури, що репрезентують епоху українського національного відродження, відповідно включення матеріалу, який відображає українську культуру, традиції, історію, громадянські принципи є доречним і перспективним.

Сьогодні уроки розвитку зв'язного мовлення, усні та письмові висловлювання учнів, написання творів різної тематики стали ефективними методами для сприяння розвитку національної свідомості, вдосконалення володіння нормами літературної мови. Розвиток мовлення є складовою частиною формування людської особистості, сприяє розвитку національних орієнтирів у здобувачів освіти та формує їх особисту лінгвокогнітивну картину світу. Автори сучасних навчальних програм з української мови рекомендують такі види творчих робіт, які представлені актуальними для школярів жанрами: допис до веб-сайту чи соцмережі, стаття певного змісту до Вікіпедії, план роботи над проектом, реклама шкільного творчого конкурсу та ін. Творчим роботам надано виразно практичного характеру. Виконуючи їх, учень має не лише виявити мовні знання та застосувати мовні вміння, а й замислитися над ціннісними настановами. Серед рекомендованих видів робіт учитель може обирати ті, які вважає найбільш корисними.

Пропонуємо для впровадження у навчальну практику приклади мовних вправ побудовані на основі творчості Василя Пачовського. Завдання орієнтовані на моделювання наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» програми з української мови, забезпечують розвиток культурно-мовних та морально-громадянських цінностей, виховують почуття національної гідності, патріотизму, толерантності.

Вправа 1. Прочитайте вірш, дайте розгорнуті відповіді на запитання.

- Які мовні засоби художньої виразності використовує автор для художнього опису України?
- Що відчуває ліричний герой?
- Яким повинен бути патріот?

Я плакав у сні, мені снилася мрія:

Десь ніби я пташка, лечу уві сні —

А долом сія Україна квітками,

Красується вільна, своя, у весні!

Я з радості плакав у сні...

(В. Пачовський «Я плакав у сні, мені снилася мрія»)

Вправа 2. До поданих діалектизмів доберіть українські відповідники. Дайте розгорнуті відповіді на запитання.

- Які діалектні слова вам відомі? Чому?
- Які форми слів відповідно до сучасного українського правопису знову стали нормою української літературної мови?

Гратюлюю, талянтно, елєгантно, грєчно, видіти, жебоніти, меркотіти, припняла, кавальчик, звізди, кілько, кожда, навзаїм, нараз, чєй, гейби, най, нич, сей, ся, весілле, щастє, баль, кораль, шкло, без ціли, ночи, чверти, любви, любости, на камени, світови, хлопцеви, віно, банно, мотиль, гербата.

Із п'ятьма складіть речення в художньому стилі. Поясніть використання діалектизмів у різних стилях мовлення.

Вправа 3. Прочитайте біографію видатного поета Василя Пачовського, укладеною Степаном Яремою. Поясніть значення ключових слів і словосполучень: *класичний представник модернізму, галицький інтелігент, талановитий поет і драматург, сподвижник української ідеї.*

Використавши ключові слова, підготуйте коротке повідомлення для соцмереж на одну із запропонованих тем: *«Поет-державник В. Пачовський», «Національно-культурний портрет Василя Пачовського», «В. Пачовський – поет Срібної Землі», «В. Пачовський – педагог Карпатської України».*

Зразок:

Поет-державник В. Пачовський

Василь Пачовський – яскрава постать в українській культурі, справжній патріот, що завжди мріяв жити у вільній соборній Україні. Поет писав символічну поезію і прагнув відродити українську державність, формуючи новий тип українця, гордого своєю історією та своїм народом. Василь Пачовський пробуджував національну свідомість українців та боровся за рідну мову. Будучи педагогом, вселяв у серцях учнів любов до рідного краю, прагнув виховати сильну, міцну націю, яка вміє боротися за свободу та права.

Вправа 4. Прочитайте уривок з вірша Василя Пачовського. Поміркуйте, чому автор назвав свій вірш «Спів товпи». Доберіть власний заголовок до вірша.

Спів товпи

*Хто живий уставай, меч у руки хапай,
На Україну трубить Богдан!
До борби, до борби кличе голос труби -
Люд стає від Кавказу по Сян!...
Від Кавказу по Сян лиш один буде лан,
Його власником - нарід цілий.
Спільна праця і край, блисне воля і рай -*

України вінець золотий! (В. Пачовський «Спів товпи»)

Вправа 5. Напишіть власне висловлення в публіцистичному стилі на суспільну тему. З творчості В. Пачовського доберіть епіграф.

Теми	Епіграфи
Ідея української державності.	<i>...О метана бурю, Нене злиденна, Тебе укріплю я на камені слова, І будеш, як церква ясна і сталенна! (В. Пачовський «До схід сонця»)</i>
Яка вона, моя Україна?	<i>По бурі буде ясний день, Зійде зерно із ваших жмень, Веселка там заблิสне вам. Сповістить весну нам! (В. Пачовський «До схід сонця»)</i>
Мова – ознака національної ідентичності.	<i>Ось він дзвонить тисяч років Тому ми тут панували, Де дзвеніла наша слава, В церкві срібні дзвони грали! Де дзвеніла наша мова, Наші ниви золотіли. Наші городи та села Виноградами леліли! (В. Пачовський «Сріберний дзвін»)</i>

Подані завдання можуть використовуватися не тільки під час розвитку зв'язного мовлення, але й також на інших тематичних уроках, де учні зазвичай працюють над короткими текстами і паралельно закріплюють, удосконалюють мовні та мовленнєві навички і знання.

У висновку варто підкреслити, що творчість Василя Пачовського є важливим джерелом національного самопізнання та патріотичного виховання. Використання творчого спадку поета на уроках допомагає поживити процес розвитку мовних навичок учнів, ознайомити їх із культурною спадщиною українського народу та його історичним минулим. Твори В. Пачовського

сприяють формуванню громадянської свідомості учнів, роблячи їх обізнаними та активними членами суспільства.

Література

1. Миголинець О. Мова збірки В. Пачовського «Розсипані перли». *Василь Пачовський у контексті історії та культури України: Науковий збірник* / Упор. Б. Галаса. Ужгород: Видавництво «Закарпаття», 2001. С. 227–231.

2. Наскрізна змістова лінія «Громадянська відповідальність. Української мови. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-6-9-klasiv>

3. Наскрізна змістова лінія «Громадянська відповідальність» на уроках української мови та літератури: навч. посіб. / уклад: Н.А. Міщенко, І.Г. Савчук. Краматорськ, 2020. 67 с. URL: <https://naurok.com.ua/posibnik-gromadyanska-vidpovidalnist-na-urokah-ukra-nsko-movi-ta-literaturi-406914.html>

4. Пачовський В. Зібрані твори: У 2-х т. Філадельфія – Нью-Йорк – Торонто, 1984. Т. 1. 740 с.

5. Пискач О., Жовтобрюх Н. Діалектні риси в поетичних творах В. Пачовського. *Василь Пачовський у контексті історії та культури України: Науковий збірник* / Упор. Б. Галаса. Ужгород: Видавництво «Закарпаття», 2001. С. 231–237.

6. Чучка П. Василь Пачовський і літературна мова на Закарпатті. *Василь Пачовський у контексті історії та культури України: Науковий збірник* / Упор. Б. Галаса. Ужгород: Видавництво «Закарпаття», 2001. С. 48–57.

Оксана Лавер – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Алла Савчук – студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Оксана ЛАВЕР
Каріна ХАНАЙЧУК

ЗАСТАРІЛА ЛЕКСИКА В РОМАНІ ОСИПА НАЗРУКА «РОКСОЛЯНА»

Докладно осягнути культуру певної історичної епохи неможливо без розуміння тогочасного мовлення. Колорит старовини та реалістичність зображуваних подій забезпечують саме мовні засоби – архаїзми та історизми. Найбільш виразно інтерпретація застарілої лексики відбувається в художньому стилі. Одним з таких творів є роман Осипа Назарука «Роксоляна». Осип Назарук (31 серпня 1883, Бучач, нині Тернопільської області – 31 березня 1940,

Краків, Польща) – український громадський і політичний діяч, письменник, журналіст, публіцист.

Дослідження застарілої лексики є важливим та потрібним етапом для розуміння загальної концепції будь-якого історичного твору. Архаїзми не лише забезпечують легітимність зображуваних подій, але й дають уявлення про те, як змінювалася мова та духовна культура українців протягом століть. Вивчення застарілої лексики завжди було одним із основних завдань мовознавців, адже зумовлено духовними та морально-етичними запитами сучасності – відродити заборонену в тоталітарній радянській державі спадщину, до якої зокрема належить мовотворчість Осипа Назарука.

Метою роботи є виявлення застарілої лексики в повісті Осипа Назарука «Роксоляна», характеристика семантики історично маркованих мовних одиниць та їх стилістичне використання. Дослідники намагалися з'ясувати, якою мірою застарілу лексику з повісті «Роксоляна» представлено в академічному тлумачному словнику української мови, щоб зробити свою частку для оновлення Лексичної картотеки української мови ХХ ст. «Створивши джерельну базу, – наголошує Л. Гнатюк, – яка б уміщувала тексти різних стилів та підстилів сучасної української мови, а також тих, що вносять у сучасну літературну мову місцевий колорит, відображають побут, реалії, духовне життя різних регіонів України, повернувши те, що було несправедливо забуте й замовчуване, ми зможемо створити нову джерельну базу сучасної української лексикографії, яка відсвіжить наші словники, перетворить гербарії слів на цвіт слова народного, у такий спосіб ми оновимо Лексичну картотеку – основу створення нових словників» [1, с. 14].

Вивченню специфіки та функціонування застарілої лексики української мови, присвячені наукові праці багатьох мовознавців: С. Бевзенко, І. Білодід, Л. Булаховський, А. Грищенко, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, С. Караман, Л. Лисиченко, Л. Мацько, О. Пономарів, О. Русанівський, А. Тараненко, Н. Баранник, Г. Гайдученко, І. Дячук, Ж. Колоїз, Т. Крупеньової, І. Іваненко та ін.

Осип Назарук залишив багату публіцистичну спадщину і вагомі художні твори. Його численні праці охоплюють теми різних сфер суспільного життя: суспільно-політичні («Що то є нарід або нація» (1911), «Військо і політика» (1919), «Греко-Католицька Церква і українська ліберальна інтелігенція» (1929)), з історії Січових стрільців («Над Золотою Липою» (1916), «Слідами УСС» (1916)), зі спогадів («Рік на Великій Україні» (1919), «Галицька делегація в Ризі 1920 р.» (1930)), подорожніх репортажів тощо. Митець наполегливо розвивав національні традиції, пропагував українську культуру серед інших народів. Однак, про які б далекі події минулого не вів мову письменник, до яких би глибин людської пам'яті не звертався, в основі його художньої версії завжди сьогодення. Закорінений у свій час, у його конкретні реалії, автор продукує новий погляд на вже відомі факти. Мова творів О. Назарука цінна для сучасного покоління тим, що формувалась без ідеологічного чи політичного

тиску, тому в ній збережено західноукраїнський діалектний колорит та номінації історичних реалій, які потрібно вивчати та зберігати, бо українці через радянський тоталітарний режим втратили, на жаль, багато. Докладну і справедливу оцінку про стан функціонування архаїзмів подав свого часу Ю. Шевельов: «Однак в умовах колоніальної залежності України чужа окупаційна влада, особливо російська, бажаючи накинати свою термінологію, усувала з ужитку старі українські терміни, проголошуючи їх застарілими і непотрібними... Таке становище протиприродне, і багато з того, що тепер здається в світлі мовної практики преси, літератури і побуду УРСР архаїзмом, можна думати, буде відроджене до життя при відбудові української держави, як це вже й робилося з успіхом в українській державі 1917–1920 рр.» [7, с. 54].

Тематика творів Осипа Назарука вимагає використання великої кількості історичної лексики для відтворення номінацій при зображенні відповідної епохи. Історизми – це застарілі слова, що позначають назви зниклих із сучасного життя предметів, явищ, понять [4, с. 127; 6, с. 195 – 196]. Історизми не обслуговують сучасні сфери життя людей, а тісно зв'язані з історичною долею нації, відбивають її суспільне життя, розвиток культури, ідеологію, побут, відтворюють реалії минулого, цим самим допомагаючи збагнути поведінку, думки та емоції кожного з героїв роману Осипа Назарука «Роксоляна».

Серед історизмів виокремлюємо такі головні семантичні групи слів:

1. Слова, які вказують на соціальний стан, військовий чин, вид ремесла чи професії, місце людини в суспільстві та взаємовідносини між представниками різних суспільних верств у минулому: *чамбул* (НР с. 20; СУМ т. 11, с. 267), *ляхи* (НР с. 33; СУМ т. 4, с. 582), *двірський* (НР с. 144; СУМ т. 2; с. 219), *ясир* (НР с. 197; СУМ т. 11, с. 653), *достойник* (НР с. 56; СУМ, т. 2, с. 389), *піратський* (НР с. 59; СУМ т. 6, с. 538), *челядь* (НР с. 72; СУМ т. 11, с. 292).

2. Назви колишніх знарядь праці, якими зараз не користуються в господарстві: *кират* (НР с. 45; СУМ, т. 4, с. 152), *байдак* (НР с. 61; СУМ, т. 1, с. 89).

3. Назви монет, грошових одиниць: *дукат* (НР с. 162; СУМ, т. 2, с. 433).

4. Власні назви історичних правителів та діячів: *Хуррем* (НР с. 55), *Настя Лісовська* (НР с. 3), *князь Юрій, останній з роду Данила* (НР с. 32), *султан Сулейман, Десятий султан Османів* (НР с.54), *князь Ярослав Осмомисл* (НР с. 123), *Карл П'ятий* (НР с. 211), *Данило Галицький* (НР с. 32), *Володимир Великий* (НР с. 32), *Велика княгиня Ольга* (НР с. 46), *султан Селім (Грізний)* (НР с. 50), *султан Сулейман* (НР с. 51), *Мустафа – син султана Османської імперії Сулеймана Пишного* (НР с. 65), *великий учений Муфті Кемаль Пашасаде* (НР с. 91), *галицький князь Ярослав Осмомисл* (НР с. 109), *Олександр Великий* (НР с. 117), *Баязед – восьмий султан Османської імперії, батько Селіма Грізного та дід Сулеймана Пишного* (НР с. 138), *Сінан* – один з найбільш відомих

османських архітекторів (НР с. 138), *султан Ертогрул* (НР с. 186), *Хадіжа* – мати правовірних та перша дружина Мухаммада бін Абдуллаха (НР с. 135); *Хайреддін* з рудою бородою (НР с. 58), *Кізляр-ага* (НР с. 84) та ін.

5. Назви стародавніх народів, кочових племен: *угри* (НР с. 191; СУМ т. 10, с. 380), *татари* ‘**назва** різних тюркських, монгольських та ін. племен, які в XIII–XV ст. об’єдналися в єдину державу – Золоту Орду (НР с. 7; СУМ т. 10, с. 42), *варвари* ‘**назва**, яку давали стародавні греки і римляни народам і племенам, що не належали до греко-римської цивілізації і стояли на нижчому рівні культурного розвитку; некультурні, малосвідомі люди’ (НР с. 114; СУМ т. 1, с. 291).

6. Назви старовинної зброї, амуніції, регалій, кораблів: *гаківниця* (НР с. 59; СУМ т. 2 с. 18), *чайка* (НР с. 58; СУМ т. 11, с. 264), *байдак* (НР с. 61; СУМ т. 1, с. 89), *каравеля* (НР с. 61; СУМ т. 4, с. 99).

7. Назви одягу, взуття, головних уборів, дорогоцінних каменів: *кафтан* (НР с. 8; СУМ т. 4 с. 122), *адамашка* (НР с. 8; СУМ т. 1, с. 19), *туркус* (НР с. 70; СУМ т. 10, с. 327), *бурнус* (НР с. 238; СУМ т. 1, с. 260), *кирея* (НР с. 245; СУМ т. 4, с. 152), *клейноди* (НР с. 28; СУМ т. 4, с. 178).

8. Назви старовинних одиниць виміру і ваги: *фунт* (НР с. 8; СУМ т. 10, с. 653), *миля* (НР с. 23), *сажень* (НР с. 236; СУМ т. 9, с. 15), *локоть*, *локоть* (НР с. 7; СУМ т. 4, с. 542), *гарнець* (НР с. 8, СУМ т. 2, с. 34), *камінь цукру* (НР с. 8; СУМ т. 4, с. 83).

9. Назви старовинного посуду, приладів, інструментів: *миса* (НР с. 155, СУМ т. 4, с. 716), *клепсидра* (НР с. 90; СУМ т. 4 с. 181).

10. Назви стародавніх територій, міст, торговельних шляхів: *Антіохія* (НР с. 7), *Дике поле* (НР с. 15), *Чорний шлях* (НР с. 19), *Галицько-Волинська держава* (НР с. 32), *Кафа* (НР с. 30), *Царгород* (НР с. 39), *Лехістан* (НР с. 45), *Держава Османів* (НР с. 51), *Червона Русь* (НР с. 78), *Візантія* (НР с. 113).

11. Назви стародавніх приміщень, будинків: *палати* (НР с. 33; СУМ т. 6, с. 20), *терем* (НР с. 72; СУМ т. 10, с. 85).

12. Назви податків: *мостове*, *гробельне*, *перевозове*, *пашне*, *ярмарочне*, *торгове*, *помірне*, *штукове* (НР с. 6).

13. Назви різних суспільних груп: *джаври* ‘так мусульмани називали невірних, орда’ (НР с. 16; СУМ т. 5, с. 742), *бусурмани* (НР с. 20; СУМ т. 1, с. 264).

Проаналізувавши роль історизмів у романі, можна стверджувати, що переважаючі їх функції в літературному творі – це репрезентативна та функція стилізації мови.

Хронологічно маркована лексика на тлі нейтральної вирізняється не лише як засіб створення архаїчних картин побуту та культури, вона також стає носієм експресивності, надає твору певної тональності та настрою, урочистого, драматичного, комічного тощо. На відміну від історизмів, стилістичні архаїзми є застарілими синонімами до відповідних за значенням слів сучасної

української літературної мови, що перебувають в активному вжитку [4, с.130; 6, с.195 – 196].

Стилістичні архаїзми, залежно від того, застаріли вони в усіх своїх значеннях як певні звукові комплекси чи лише в окремих, поділяємо на кілька груп.

1. Власне лексичні архаїзми (слова, які в сучасній українській мові мають синонімічні відповідники): *ложе* ‘місце для снання, постіль’ (НР с. 54; СУМ т. 4, с. 540), *ланіти* ‘щоки’ (НР с. 9; СУМ т. 4, с. 444), *сторожа* ‘загін, група людей (перев. озброєних), що охороняють кого-, що-небудь; варта’ (НР с. 15; СУМ т. 9, с.734), *рамена* ‘плечі’ (НР с. 21; СУМ т. 8, с. 446), *добичник* ‘розбійник, грабіжник’ (НР с. 27; СУМ т. 2, с. 319), *крамольник* ‘бунтівник, бунтар, заколотник’ (НР с. 32; СУМ т. 4, с. 323), *даток* ‘те, що підноситься як дар, пожертвування’ (НР с. 34; СУМ т. 2, с. 214), *нагий* ‘голий’ (НР с. 41; СУМ т. 5, с. 48), *купно* ‘разом’ (НР с. 43; СУМ т. 4, с. 404), *пощо* ‘навіщо, для (задля, заради) чого’ (НР с. 106; СУМ т. 7, с. 493), *бакиши* ‘хабар’ (НР с. 107; СУМ т. 1, с. 93), *сиріч* ‘тобто, або, інакше кажучи’ (НР с. 111; СУМ т. 9, с. 199), *пир* ‘бенкет, учта’ (НР с. 116; СУМ т. 6, с. 356), *почот* ‘те саме, що пошана’ (НР с. 118; СУМ т. 7, с. 474), *посаг* ‘майно, гроші, що їх дають батьки або родичі нареченій, коли вона виходить заміж; віно’ (НР с. 140; СУМ т. 7, с. 305), *передсінок* – ‘переддвер'я’ (НР с. 176; СУМ т. 6, с. 177), *побіда* ‘перемога’ (НР с. 183; СУМ т. 6, с. 614), *безчинний* ‘який нічого не робить; бездіяльний’ (НР с. 187; СУМ т. 1, с. 153), *ковер* ‘килим’ (НР с. 208; СУМ т. 4, с. 203), *скрипт* ‘рукопис’ (НР с. 215; СУМ т. 9, с. 321), *атрамент* ‘чорнило’ (НР с. 246; СУМ т. 1, с. 72), *одідичити* ‘успадкувати’ (НР с. 259; СУМ т. 5, с. 630), *нечесть* ‘наруга, ганьба’ (НР с. 262; СУМ т. 5, с. 404), *знайда* ‘дитина-підкидьок, знайдена і взята ким-небудь на виховання’ (НР с. 132; СУМ т. 3, с. 638), *громовина* ‘електричний заряд’ (НР с. 51; СУМ т. 2, с. 176), *видець* ‘глядач’ (НР с. 63; СУМ т. 1, с. 385), *повіз* ‘екіпаж’ (НР с. 189; СУМ т. 6, с. 671), *тула* ‘сагайдак’ (НР с. 59; СУМ т. 10, с. 314) *свобідний* ‘вільний’ (НР с. 116; СУМ т. 9, с. 98), *сальва* ‘залп, салют’ (НР с. 252; СУМ т. 9, с. 21).

2. Порівняльний аналіз застарілих слів із повісті «Роксоляна» із семантичними архаїзмами в СУМі показав, що значна частина лексем придатні до переосмислення семантики, можуть збільшувати кількість нових значень, звужувати семантику або відроджувати забуті значення. Відповідно до динамічних процесів, які відбуваються у сфері історично маркованої лексики, семантичні архаїзми із повісті О. Назарука доцільно поділити на підгрупи:

А) багатозначні слова, в яких одне чи кілька значень застаріли, а інші залишаються активними і можуть набувати нових значень: *обоз* ‘табір’ (НР с. 21; СУМ т. 5, с. 549), *рахуба* ‘лічба, рахування’ (НР с. 40; СУМ т. 8, с. 456) *наука* ‘навчання’ (НР с. 42; СУМ т.5, с.223), *товмач* ‘перекладач’ (НР с. 150; СУМ т. 10, с. 165), *писар* ‘людина, що професійно займалася переписуванням паперів; писець’ (НР с. 212; СУМ т. 6, с. 360), *муж* ‘чоловік’ (НР с. 51; СУМ т. 4, с. 820), *служба* ‘озброєні люди, що служать у кого-небудь’ (НР с. 84; СУМ,

т. 9, с. 377), *устав* ‘правила поведінки, розпорядок життя’ (НР с. 112; СУМ, т. 10, с. 495), *стрічка* ‘рядок’ (НР с. 136; СУМ т. 9, с. 782), *небіжчик* ‘бідолаха’ (НР с. 213; СУМ т. 5, с. 248), *числення* ‘лік, рахунок’ (НР с. 234; СУМ т. 11, с. 329), *прибічник* ‘наближена, довірена особа’ (НР с. 242; СУМ т. 7, с. 559), *перун* ‘грім’ (НР с. 125; СУМ т. 6, с. 334), *мажі* ‘вози’ (НР с. 15; СУМ т. 4, с. 593), *чарка* ‘келих’ (НР с. 200; СУМ т. 11, с. 271).

Б) багатозначні слова, в яких одне чи кілька значень застаріли, а інші перейшли до розряду історизмів: *мирський* ‘світський’ (НР с. 115; СУМ т. 4, с. 715), *отрок* ‘хлопець-підліток’ (НР с. 105; СУМ т. 5, с. 810), *станція* ‘військо’ (НР с. 232; СУМ т. 9, с. 645), *робітний* ‘працьовитий’ (НР с. 62; СУМ т. 8, с. 585), *купець* ‘покупець’ (НР с. 1; СУМ т. 4, с. 402).

В) слова, які в СУМі не мають ремарки ‘заст.’, але сприймаються сучасними мовцями як стилістичні засоби історичного колориту: *уста* – ‘губи, рот’ (НР с. 17; СУМ т. 10, с. 494).

Г) слова, які в СУМі мають ремарку ‘заст.’, але повернулися до активного словника сучасного мовця через відродження християнської культури та національних лексичних норм української мови: *проща* – ‘богомілья, паломництво’ (НР с. 68; СУМ т. 8, с. 353), *праотець* ‘родоначальник, прабатько’ (НР с. 256; СУМ т. 7, с. 516), *святиня* ‘храм’ (НР с. 44; СУМ т. 9, с. 103), *хоругов* ‘корогва’ (НР с. 237; СУМ т. 11, с. 131), *богоугодний* – угодний богові (НР с. 8; СУМ т. 1, с. 210), *всемогучий* ‘всемогутній’ (НР с. 68; СУМ т. 1, с. 764), *благословенство* ‘те саме, що благословення’ (НР с. 90; СУМ т. 1, с. 194), *попри* ‘уздовж, мимо, біля, при, всупереч, крім’ (НР с. 98; СУМ т. 7, с. 224).

3. Лексико-морфологічні архаїзми: *полумінь* (ч. р.) – ‘полум’я’ (с. р.) (НР с. 60; СУМ т. 7, с. 102), *убийник* (ч. р.) ‘убивця’ (спільн. р.) (НР с. 95; СУМ т. 10, с. 355), *власть* ‘влада’ (НР с. 173; СУМ т. 1, с. 704), *зело* (с. р.) ‘зелень’ (ж. р.) (НР с. 246; СУМ т. 3, с. 555), *милосердіє* (старослов’янізм) ‘милосердя’ (НР с. 203; СУМ т. 4, с. 706), *шулік* (-а) ‘шуліка’ (-и) (НР с. 22; СУМ т. 11, с. 560), *шпалір* (ч. р.) ‘шпалера’ (ж. р.) (НР с. 63; СУМ т. 11, с. 514), *шестерня* (ж. р.) ‘шестерик, запряг із шести коней’ (ч. р.) (НР с. 191; СУМ т. 11, с. 446), *минушина* (ж. р.) ‘минуле’ (НР с. 186; СУМ т. 4, с. 711).

3. Лексико-словотвірні архаїзми: *власитель* ‘власник’ (НР с. 49; СУМ т. 1, с. 704), *коляса* ‘коляска’ (НР с. 57, СУМ, т. 4, с. 238), *шкатула* ‘шкатулка’ (НР с. 64, СУМ, т. 11, с. 472), *ростинка* ‘ростина’ (рослина – рослинка) (НР с. 95; СУМ т. 8, с. 885), *прогулька* ‘прогулянка’ (НР с. 100; СУМ т. 8, с. 164), *справував* ‘направити, спрямувати’ (НР с. 138; СУМ т. 9, с. 595), *обов’язаний* ‘зобов’язаний’ (НР с. 237; СУМ т. 5, с. 547), *послухання* ‘слухання’ (НР с. 154; СУМ т. 7, с. 343), *виреклася* ‘зреклася’ (НР с. 207; СУМ т. 1, с. 471), *часть* ‘частина’ (НР с. 144; СУМ т. 11, с. 282), *голубиця* ‘голубка’ (НР с. 152; СУМ т. 2, с. 118), *успокоєний* ‘заспокоєний’ (НР с. 227; СУМ т. 10, с. 494), *окуп* ‘вікуп’ (НР с. 37; СУМ т. 5, с. 686).

4. Лексико-фонетичні архаїзми: *се* ‘це’, *сього* ‘цього’ (НР с. 7; СУМ т. 9, с. 107), *ся* ‘ця’ (НР с. 180; СУМ т. 9, с. 909), *отся* ‘оця’ (НР с. 36; СУМ т. 5, с. 812), *невольниця* ‘невільниця, ув'язнена’ (НР с. 24; СУМ т.5, с. 265), *невольник* ‘невільник, ув'язнений’ (НР с. 174, СУМ, т. 5, с. 265), *постой* ‘постій’ (НР с. 27; СУМ т. 7, с. 375), *остро* ‘гостро’ (НР с. 261; СУМ т. 5, с. 789), *жаден* ‘жоден’ (НР с. 229; СУМ т. 2, с. 542), *ясмин* ‘жасмин’ (НР с. 74; СУМ т. 11, с. 654).

Значну частину застарілої лексики із повісті «Роксоляна» не зафіксовано у СУМі. Подаємо власне тлумачення таких слів відповідно до контексту:

джавр ‘розбійник, грабіжник’: *А так – предки «джаврів» споганили світ: скрізь, куди приходять їх потомки, несуть зі собою знак шибениці на якій повісили свого Пророка* (НР с. 120);

літоросль ‘гілка’: *Вже час наспівав і здібний син Сулеймана, Мустафа, як винна літоросль, дозрівав...Дозрів і замір султанки* (НР с. 244);

несарраг ‘християнин’: *Коли доповниться круг віків на повіках вічних очей Аллага, тоді нарід Османів поверне відки прийшов, сповнивши по наказу Божім своє призначіння на безбожних несарраг* (НР с. 55);

авретбазар ‘жіноча торговиця, на якій продавали невольниць’: *Все одно – опиняться на авретбазарі* (НР с.57);

лектика ‘носилки для заможних громадян’: *В середині каравани, під охороною сильної сторожі війська, несли два міцні мули гарну, як павільйон різьблену, лектику з темного дерева* (НР с. 65);

серай ‘комплекс султанських палат, взагалі резиденція султана’: *Не було сумніву її вели в напрямі сераю...* (НР с. 71);

хатун ‘пані’: *Коли сі кімнати не сподобаються тобі, о хатун, можеш одержати інші, – сказав поважно Кізляр-ага* (НР с. 85);

кітабхане ‘бібліотека’: *І ще дуже велику кітабхане...* (НР с. 101);

каравансерай ‘готель або заїжджий двір зі складом для караванних товарів в Азії’: *Я варила б їсти хорим в тімарханах і чужинцям в каравансераях, я прала б білизну в великих гамамах* (НР с. 181);

гамам ‘лазня’: *Я варила б їсти хорим в тімарханах і чужинцям в каравансераях, я прала б білизну в великих гамамах* (НР с. 181).

Осип Назарук – майстер історичної прози. Його творчість нерозривно пов'язана з історичною спадщиною нашого народу. Багатство мови, її свіжість, самобутність є чи не найважливішою рисою при формуванні художнього стилю письменника. Великий словниковий запас – це один з аспектів, що лежить в основі його мистецького доробку. Вміння за допомогою слова показати відтінки значень, невловимі рухи людської душі, зобразити правдиво найгостріші моменти життя українського суспільства, вкласти серце й волю в рядки, що так несміливо спливають у свідомості – ось що вирізняє справжнього митця. Аналіз мови роману Осипа Назарука показав, що при описі далеких часів та відтворенні колориту давніх епох історизми виконують функцію спеціальної лексики: виступають як певні значення, що не мають конкуруючих еквівалентів. У даному творі підкреслюється домінування функції історичної

стилізації, виконуваної всіма групами застарілої лексики. Це дозволяє стверджувати, що вони усвідомлювались письменником як один з головних засобів створення виразних індивідуальних художніх образів.

Отже, досліджуючи архаїзми та історизми в історичному романі Осипа Назарука «Роксоляна» можна стверджувати, що існування застарілої лексики в художній літературі необхідне та важливе, оскільки підтримує колорит епохи, допомагає реалістично описати важливі події та стилізує мову художнього твору. Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому вивченні діалектних рис в мовотворчості Осипа Назарука.

Література

1. Гнатюк І. Шляхи формування джерельної бази тлумачної лексикографії сучасної української літературної мови. *Лексикографічний бюлетень*. 2015. Вип. 24. С. 9–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lecbu_2015_24_4.
2. Задояна Л. Семантико-стилістична характеристика застарілої лексики у творах П. Загребельного «Диво», «Роксолана». *Філологічний часопис*. Вип. 1. 2015. С. 33–42. URL: <http://fch.udpu.edu.ua/article/view/138864/135792>
3. Назарук О. Роксоляна: Іст. Повість з 16-го ст. Київ: Дніпро, 1992. 271 с.
4. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / за ред. А.К. Мойсієнка. Київ: Знання, 2013. 340 с.
5. Словник української мови: [в 11 т.] / [АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні]; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1970–1980. URL: <https://sum.in.ua/>
6. Тараненко О.О. Застарілі слова. *Українська мова. Енциклопедія* /редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), М.П. Зяблюк та ін. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 195. URL: <https://archive.org/details/UkrMovEnts/page/195/mode/2up>
7. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953 рр.). Київ: Темпора, 2012. 664 с.

Оксана Лавер – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Каріна Ханайчук – студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Ярослава МАЗЮТИНЕЦЬ

МОВНИЙ ОБРАЗ ЧОЛОВІКА, ЖІНКИ ТА РОДИНИ В СЛОВАЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗАХ

Фразеологізми в цих мовах і схожі, і відрізняються, оскільки відображають історичні й культурні контексти та те, як вони впливають на спосіб спілкування та розуміння. Цим дослідженням ми намагаємося сприяти ширшому розумінню лінгвістики та з'ясувати культурні зв'язки між словацькою та українською мовами, які підкреслюють значення фразеології як частини лінгвістичних досліджень. Фразеологізми є основні мовні елементи, які складають частину лексики та комунікації мови. Мета роботи полягає в аналізі структури та функції фразеологізмів, їх виявленні значення та виникнення в словацькій мові та порівняти його з іншими мовами та їхньою фразеологічними системами.

Види фразем

Основою є два типи ідіом:

- а) фразеологічні зрости
- б) фразеологізми

Фразеологічні сполучення – це сполучення слів, які утворюють неподільне ціле, їх значення не впливає безпосередньо зі значень окремих компонентів сполучення. Іншими словами, це ідіоматичні вирази, які характеризуються високим семантичним зсувом і часто не піддаються буквальному перекладу. Наприклад, у словацькій мові вживаються такі вирази, як «муха сіла на ніс» (злитися) або «мати масло на голові» (бути винним).

Фразеологічні зрощення можна поділити на чотири види:

1. Застарілі фразеологічні сполучення, які не вживаються в сучасній мові і їх значення не є очевидним для мовця.
2. Фразеологічні зрощення, що містять граматичні архаїзми, синтаксично неподільні.
3. Фразеологічні сполучення, які лексично неподільні й виражають емоції.
4. Фразеологічні сполучення, що утворюють значущу єдність, у якій розуміння цілого не залежить від значення його частин.

Ці фразеологічні сполучення утворюють синтаксично складні слова, які можуть виступати частинами речень або навіть цілими реченнями. Фразеологічні одиниці – це фразеологізми з таким переносним значенням, що пов'язане зі значенням якогось компонента зв'язки: *тягнути за одну мотузку* – разом, підтримувати один одного, допомагати один одному. Фразеологізми разом із фразеологічними зрощеннями формують стрижневу частину фразеології, до якої вони наближаються до інших (відокремлених) типів ідіом. Порівняння – одна з основних ідіом (фразеологічних одиниць); йому властива природна формально-сміслова конкретність і незалежність.

Фразеологія в українській мові вивчає фразеологізми – сталі фрази або вирази зі спеціальним значенням, які часто неможливо зрозуміти, дивлячись на окремі слова. Сучасні фразеологізми спочатку створювалися як вільні слова з'єднання. Більшість фразеологічних одиниць пов'язані з різними ремеслами, видами діяльності людини, наприклад: *одягати вуздечку* [slov. nosiť uzdu], *де не носій, там і вродиться* [slov. kde zaseješ, tam vyrastie], *знаходити сокиру під лавкою* [slov. nájsť sekeru pod lavicou]; *пійматися на гачок* [slov. chytiť sa na háčik], *піддаватися на вудку* [slov. podľahnúť na udicu], *заманити в свої сіті* [slov. nalákať do sietí], *битися як риба в сітях* [slov. bojovať ako ryba v sieťach].

Відмінності в культурних очікуваннях а традиції відображаються в різноманітності стилів висловлювання в обох мовах. Фразеологізми відіграють важливу роль у вираженні мовлення, вони створюють особливий колорит і виражають певні поняття чи емоції. Український мовознавець, літературознавець і перекладач Іван Ющук стверджує, що серед мовознавців досі немає єдиної думки щодо того, які вислови можна вважати фразеологізмами. Важливо відрізнити фразеологізми у вузькому значенні (власне фразеологізми) від фразеологізмів у широкому значенні.

Насправді фразеологічні одиниці мають те саме лексичне значення, що й окремі слова чи словосполучення: *бути чоловіком* – бути відважним і сміливим, *бути лідером в господарстві* – мати провідну роль або авторитет в сім'ї, *бути жіночою силою* – бути підтримуючою чи стабілізуючою силою в родині чи спільноті.

Фразеологізми словацької та української дають нам уявлення про різноманітність цих мовних систем. Ідіоми, що складаються з усталені словосполучення розкривають нам глибшу культурно-історичну зв'язки між двома народами. Ми також можемо підкреслити їхню цінність у вивченні мови і літератури, а також у розумінні та інтерпретації текстів у різних контекстах. Порівняння двох мов виявляє схожість і відмінність в мисленні, спільні чи відмінні цінності та способи їхнього вираження.

Література

1. Doruľa J. O jazyku slovenských ľudových rozprávok. Slovenská reč, 55, č. 3, S. 129–140.
2. Doruľa. Slavica Slovaca, 48, č. 2, S. 105–108.
3. Findra J. Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta 2004.
4. Gašparíková V. O slovenských rozprávkach a o ich modernizácii v štúdiách Jána
5. Habovštiaková K.: O zaniknutých slovách v slovenčine. Slovenská reč, 33, č. 2, S. 88–96.
6. Historický slovník slovenského jazyka. R – rab. Š – štrkotat'. Red. M. Majtán, R. Kuchar, J. Skladaná. 1. vyd. Bratislava: Veda 2000. 692 s. URL: <https://slovník.juls.savba.sk>

7. Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

Ярослава Мазютинець, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Я. Кесселова*, PhD, професор кафедри словацької філології Ужгородського національного університету.

Ірина МІСЯЙЛО

НАЗВИ СВІЙСЬКИХ ТВАРИН У ГОВІРКАХ СІЛ ЯВОРІВ, НИЖНЯ ЯБЛУНЬКА САМБІРСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Лексика тваринництва є найдавнішою частиною лексики української мови, оскільки тваринництво належить до найважливіших господарських занять людей, які існували в Україні з давніх-давен [17, с. 8].

Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що нині вивчення українських говірок та їх тематичних груп є одним із пріоритетних напрямів сучасної української лінгвістики. Такі праці дають можливість виявити особливості говірок, їх специфічні риси, найбільш розповсюджені тематичні групи тощо. Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, питання особливостей тваринницької лексики у різноманітних говорах вивчене недостатньо, зокрема тваринницька лексика говірок сіл Яворів, Нижня Яблунька Самбірського району Львівської області досі взагалі не була предметом окремого спеціального вивчення.

Перші спроби охарактеризувати діалектизми були в другій половині XVIII – початку XIX ст. у працях О. Павловського, М. Лучкая, І. Вагилевича, М. Максимовича, Я. Головацького та ін. [2, с. 28].

Іван Григорович Верхратський був першим, хто зібрав та створив систему народних назв тварин. Він у шести випусках праці «Початки до уложення номенклатури и терминології природописної, народнєї» (1864–1879 pp.) [3] помістив фактичний матеріал, зібраний ним на території Галичини.

У межах лексики тваринництва описують деякі назви свійських тварин І. Ю. Пуйо у карпатських українських говорах [10], В. М. Куриленко в поліських [7], Н. П. Шеремета в говірках південноволинсько-подільського порубіжжя [14]. Лексико-семантичну та словотвірну структуру назв, пов'язаних із тваринами сучасної української мови (назви ссавців) досліджувала О.П. Карабута [6].

Наприкінці XIX – поч. XX ст. відомими дослідниками бойківських діалектів є І. Верхратський, І. Свенціцький, С. Пасичинський та М. Зубрицький, а у XX ст. великий внесок у бойківську діалектологію зробили і М. Онишкевич, Й. Дзензелівський, А. Залеський, О. Захарків, Л. Калнинь, І. Керницький, Г. Клепикова, І. Ковалик, Я. Рігер [5, с. 126, 130].

Мета пропонованого нами дослідження – описати та здійснити лексико-етимологічний аналіз назв свійських тварин у говірках сіл Яворів, Нижня Яблунька Самбірського району Львівської області.

Наукова новизна нашої роботи полягає в тому, що в ній уперше зроблено спробу збору та аналізу тематичної групи лексики говірок сіл Яворів, Нижня Яблунька Самбірського району Львівської області.

У зазначених говірках ми зафіксували близько двохсот діалектних лексем, пов'язаних з тваринництвом, та виокремили такі групи: назви свійських тварин та домашньої птиці; назви дій, процесів, ознак, пов'язаних із тваринами; вигуки, якими відганяють чи кличуть тварин; інші назви, пов'язані з тваринами.

Подаємо характеристику окремих назв свійських тварин, які, на нашу думку, є цікавими щодо походження або семантики.

¹*Б'іс'ка*, *и, ж.* 1. зб. Велика рогата худоба. ¹*Хлопц'і по'гнали* ¹*пасти* ¹*стадо* ¹*б'іс'ки*. 2. Корова. *Молода* ¹*д'іука* ¹*дойит* ¹*б'іс'ку* (Яв.).

Лексема вживається також і в інших бойківських говірках; пор. *біська* ‘вівця’, ‘корова’, ‘худоба’ [Онишк., I: 57]. Походження слова невідоме.

¹*Ог'ір'*, *я, ч.* 1. Жеребець, плідник кобили. ¹*Ог'ір'і* ¹*іржали*. 2. перен. Гулящий парубок. ¹*Гул'ат йак'* ¹*ог'ір'* (Н. Ябл.).

Лексема *огир* т. с. як рідко. зафіксована в [СУМ, 5: 613]. Вживається і в інших бойк. говірках; пор. *огір* т. с. [Онишк., II: 14]; пор. ще з тим самим значенням лемк. *отер* т. с. [СБГ: 254], буков. *отар*, *отарь* т. с. [СБГ: 360], наддністр. *огір* т. с. [Шило: 189], зах. поліс. *отер* т. с. [Арк., II: 8]. Лексема запозичена з тюркських мов; пор. тур. *augir* ‘жеребець’, узб. уйг. айгир ‘жеребець’ [ЕСУМ, 4: 152].

¹*Трусик*, *а, ч.* Кріль. ¹*Трусик у* ¹*кл'ітці* ¹*йіу кома'ничку* ¹*ї ка'пусту* (Яв., Н. Ябл.).

Лексема *трусик* т. с. як розм. зафіксована в [СУМ, 10: 300]. Вживається і в інших бойк. говірках; пор. *трусак* ‘кролик’ [Онишк., II: 304]; пор. ще буков. *трусь* т. с. [СБГ: 554]. Походження слова, мабуть, пов'язане з *трусіти(ся)* ‘той, хто труситься’; можливо, походить з дитячої мови [ЕСУМ, 5: 659–660].

¹*Мачка*, *и, ж.* Кішка, самиця kota. ¹*Мачка* ¹*кожне* ¹*рано* ¹*хлепч'е* ¹*молоко* з ¹*мис'ати* (Яв.).

Лексема *мачка* т. с. вживається і в інших бойківських говірках [Онишк., I: 435]; пор. ще лемк. *мачка* т. с. [СЛГ: 200], буков. *мачка* ‘солома, яка не порізалась у січкарі. Глиб’ [СБГ: 283], наддністр. *мачка* ‘соус, підлива’ [Шило: 171]. Назва *мачка* утворена за допомогою суфікса *-к(а)* від слова *мача* (див. п. 1.42.).

¹*К'ітка*, *и, ж.* Кішка, самиця kota. ¹*К'ітка* ¹*хоче* ¹*молока* (Н. Ябл.).

Лексема *кітка* т. с. як розм. подається в [СУМ, 4: 171]. Вживається і в інших укр. говорах; пор. буков. *кітка* т. с. [СБГ: 205], зах. поліс. *кітка* ‘тітка’ [Арк., I: 223], наддністр. *кітка* т. с. [Шило: 142], гуцул. *кітка* т. с. [ТСДГГ: 77]. Назва *кітка* утворена за допомогою суфікса *-к(а)* від слова *кіт* (див. п. 1.58.).

¹Куця, і, ж. 1. Свиня. ¹Куця на¹йїлас'а і спит. 2. Про людину, яка забруднилась. *Зама¹стиўс'а¹зупоў йак¹куця* (Яв., Н. Ябл.).

Лексема *куця* т. с. вживається і в інших бойк. говірках [Онишк., I: 399]; пор. ще буков. *куця* ‘собака’ [СБГ.: 245], зах. поліс. *куця* т. с. [Арк., I: 273]. Походження слова неясне; можливо, пов’язане з [*куц’у-куц’у*] ‘вигук яким підкликають щенят’ [ЕСУМ, 3: 65].

Бар¹нул'а, і, ж. Чорна корова. *Газ¹дин'а¹вигнала¹свою бар¹нул'у с'а¹пасти* (Яв.).

Лексема із тим самим значенням вживається і в інших бойк. говірках [Онишк., I: 45]; пор. ще лемк. *барнуля* т. с. [СЛГ: 22]. Назва *барнуля* утворена за допомогою суфікса *-ул'(а)* від слова *барна*, що запозичено з угор. мови [ЕСУМ, 1: 145].

Зг'ін, згону, ч. Черета, гурт свійських тварин, переважно великої рогатої худоби, що разом випасається. *Ган'а¹рано¹вигнала ко¹рову до¹згону* (Н. Ябл.).

Лексема *згін* ‘дія за значенням зганяти’ є нормою української літературної мови [СУМ, 3: 513]. Назва *згін* утворена від слова *згонити* нульовим суфіксом, що пов’язується з псл. **gьnati (ženā)* ‘гнати (переважно худобу)’ [ЕСУМ, 1: 534–535].

Черга, и, ж. Черета, стадо великої рогатої худоби, що разом випасається. *Ху¹доба¹п'іс'л'а зе¹лених с'в'ат п'ішла с'а¹пасти у¹чергу* (Яв.).

Лексема *чєргá* із іншим значенням є нормою української літературної мови [СУМ, 11: 301]; пор. ще зах. поліс. *чєрга* ‘метелиця з мокрим снігом’, ‘дощ із сильним вітром’, ‘затяжний дощ’ [Арк., II: 248]. Назву запозичено з тюркських мов [ЕСУМ, 6: 299–300].

Скоба, и, ж. Худа або стара корова. *Та¹скоба ўже¹ледве¹ходить* (Яв.).

Лексема вживається в буков. говірках; пор. *скоба* ‘вівця, яка погано поправляється’ [СЛГ: 495].

Проаналізувавши лексику назв свійських тварин у говірках сіл Яворів, Нижня Яблунька Самбірського району Львівської області, ми дійшли таких висновків.

Походження більшості назв пов’язується із праслов’янськими формами. До такого типу етимонів належать такі номени, наприклад *скот, череда, стадо, бик, сви^ен'а, вепр, кін', кобила, пес, сука, мача, к'іт* та ін.

Збагачення лексики досліджуваної говірки відбувається такими шляхами:

1. Словотворення. Найактивніше лексика назв свійських тварин твориться за допомогою морфологічного способу деривації. Найпродуктивнішим типом афіксального словотворення є суфіксація. Так утворені лексеми *ско¹тина, ху¹доба, р'іч¹н'ак, пац'у¹чок, л'ошка, пац'ук, ло¹шук, ко¹зел, сучка, к'ітка, ко¹ровиц'а, баран'чук, бар¹нул'а*. Менш поширеними є префіксально-суфіксальний (наприклад: *п'ідсвинок, назимок*), нуль-суфіксальний, префіксальний способи словотворення.

2. У досліджених говірках вживаються також назви, що виникли внаслідок переосмислення літературних українських назв. Такою є лексема

зг'ін ('череда, гурт свійських тварин, переважно великої рогатої худоби, що разом випасається'). Пор. літературне згін 'дія за значенням зганяти'.

3. Запозичення з інших мов. В говірках сіл також є значна кількість запозичених слів, наприклад з польської (*л'оха, кр'іл'*), з тюркських мов (*оґ'ір', ло'ша, чалий*) тощо.

Отже, вивчення не тільки лексики тваринництва, а й різних тематичних груп лексики говірок сіл Яворів, Нижня Яблулька Самбірського району Львівської області є важливим завданням. Адже досліджувані говірки ще не були предметом окремого цілісного дослідження.

Література

1. Арк. – Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк: Вежа, Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2000. Т. 1–2.
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. 246 с.
3. Верхратський І.Г. Початки до уложення номенклятури и терминології природописної, народнєї. Львів, 1864–1879. Т. 1 – 6.
4. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т. / ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Київ: Наук. думка, 1982–2006. Т. 1–6.
5. Іваночко К. До історії дослідження ареалу бойківських говірок та етимології етноніма бойки. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2012. URL: https://dspu.edu.ua/native_word/wp-content/uploads/2016/04/2012-18.pdf
6. Карабута О.П. Лексико-семантична і словотвірна структура зоологічних назв сучасної української мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ. 1997. 24 с.
7. Куриленко В.М. Лексика животноводства в полесских говорах: автореф. дис.... канд. філол. наук. Житомир, 1984. 23 с.
8. Онишк. – Онишкевич М. Словник бойківських говірок: у 2 ч. Київ: Наук. думка, 1984. Ч. 1–2.
9. СЛГ – Пиртей П. Словник лемківської говірки. Матеріали для словника. 2008. 461 с.
10. Пуйо И.Ю. Скотоводческая лексика украинских говоров района Карпат: автореф. дис.... канд. філол. наук. Київ. 1981. 24 с.
11. ССк – Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород: Ліра, 2008. 480 с.
12. СБГ – Словник буковинських говірок / за ред.: Н. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.
13. СУМ – Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. I–XI.
14. Шеремета Н. П. Південноволинсько-подільське діалектне порубіжжя (за матеріалами тваринницької лексики): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Кам'янець-Подільський, 2000. 321 с.

15. Шило – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 288 с.

16. Шкрумеляк М.С. Тлумачний словник-довідник гуцульських говірок. Івано-Франківськ: ІФОЦППК, 2016. 176 с.

17. Ястремська Т.О. Структурно-семантична організація та географічна диференціація пастушої лексики гуцульського говору: автореф. дис... канд. філол. наук. Київ, 2002. 20 с.

Ірина Місяйло, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *І.В. Сабодош*, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Ангеліна МІШКОВСЬКА

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕМИКИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Вивчення фразеології займає важливе місце у процесі оволодіння мовою. Для учнів середньої та старшої школи розуміння і правильне використання фразеологізмів є важливим етапом у розвитку мовної та мовленнєвої компетентності, однак вивчення фразеології є складним завданням, оскільки фразеологічні одиниці мають значення, яке не завжди зрозуміле з лексичного складу самої ФО. Це вимагає особливих методів викладання, що дозволяють зробити процес вивчення фразеології цікавим, ефективним та доступним для учнів різного віку.

Лінгводидактичні основи навчання фразеології полягають у врахуванні лінгводидактичних підходів, закономірностей, принципів, що зумовлюють доцільний вибір методів, прийомів і засобів навчання. Основними підходами в процесі навчання фразеології є комунікативно-діяльнісний і компетентнісний, а специфічними закономірностями є: розуміння семантики мовних одиниць; оцінка виражальних можливостей рідної мови; розвиток мовного чуття, дару слова. До специфічних принципів навчання фразеології належать: увага до фразеологічного багатства мови; добір якісного фразеологічного матеріалу; формування чуття стилю, дару слова; розвиток естетичних почуттів, творчих здібностей; зв'язок вивчення мови з мовленнєвою діяльністю; взаємозв'язок у вивченні всіх розділів шкільної програми; зв'язок вивчення мови з розвитком зв'язного мовлення [2, с. 119–124].

У шкільний курс фразеології входять такі лексико-семантичні поняття: фразеологізм, фразеологія, крилаті слова, прислів'я, приказки. Також учні ознайомлюються з фразеологічною системою мови з точки зору її походження, активного і пасивного резерву, сфери використання. Послідовність вивчення фразеологічних понять, запропонованих програмою, в цілому відповідає

науковим уявленням сучасної фразеології. Так, у 6 класі вивчення фразеології починається з терміну «фразеологізм», потім учні знайомляться з термінами, що характеризують семантику фразеологізму; з основними лексико-семантичними класифікаціями фразеологізмів. У старшій школі отримані знання з лексики узагальнюються та систематизуються [3; 4].

Аналіз чинної програми дає можливість стверджувати, що підручники з української мови для учнів 6 класу повинні відповідати програмовим рекомендаціям, а отже, містити достатню кількість вправ на формування в учнів знань, умінь і навичок, які стосуються фразеологізмів.

Аналіз підручників показав, що програмових вимог дотримано і вправам на формування і розвиток знань, умінь і навичок із теми «Фразеологія» відведено достатньо місця як у підручнику для 6 класу, так і в підручнику для 10 класу. Все ж, запропонованих у підручнику вправ може бути недостатньо у процесі роботи над фразеологічними явищами. Зокрема, існує потреба впровадження інноваційних методів вивчення фразеології.

Використання додаткових вправ і завдань з фразеології є необхідністю для ефективного навчання учнів середньої та старшої школи, оскільки вони дозволяють закріпити та поглибити знання, отримані на уроці. Завдяки інтерактивним, творчим та ігровим завданням учні можуть краще зрозуміти та засвоїти складні мовні явища, такі як фразеологізми.

Використання додаткових вправ і завдань з фразеології є необхідністю для ефективного навчання учнів середньої та старшої школи, оскільки вони дозволяють закріпити та поглибити знання, отримані на уроці. Завдяки інтерактивним, творчим та ігровим завданням учні можуть краще зрозуміти та засвоїти складні мовні явища, такі як фразеологізми.

Додаткові вправи дозволяють:

- залучати учнів до активної участі у навчальному процесі; розвивати критичне та асоціативне мислення (завдання на аналіз фразеологізмів, визначення їх значення, структури чи стилістичної ролі спонукають учнів до міркувань і висновків, що розвиває їхню мовну інтуїцію та критичне мислення);

- індивідуалізувати підхід до навчання (додаткові вправи дають можливість вчителю враховувати індивідуальні особливості учнів, їхній рівень підготовки та інтереси. Це допомагає створити комфортне навчальне середовище, де кожен учень може відчувати себе впевнено та мотивовано до вивчення фразеології);

- поглиблювати розуміння культурних аспектів мови (фразеологізми часто відображають історичні події, звичаї, традиції та менталітет народу. Вивчення їх походження та використання допомагає учням не лише краще володіти мовою, але й глибше розуміти культуру своєї країни та інших народів;

- підтримувати мотивацію та інтерес до вивчення мови (використання різноманітних підходів і методик, включаючи додаткові вправи з фразеології, робить навчання цікавішим та динамічнішим. Це підвищує зацікавленість учнів

і допомагає їм побачити практичну користь від вивчення фразеологізмів у повсякденному житті).

Також при навчанні фразеологізмів важливо враховувати вікові особливості учнів, оскільки кожна вікова група має свої пізнавальні, емоційні та мотиваційні характеристики, які впливають на сприйняття і засвоєння нових знань.

Вивчення фразеологізмів не можна розглядати ізольовано від інших розділів мови, оскільки фразеологія тісно пов'язана з лексикологією, граматику, стилістикою, а також історією та культурою народу. Цей взаємозв'язок підкреслює важливість інтегрованого підходу до вивчення фразеології та її елементів, що сприяє кращому розумінню мовних процесів і формуванню комплексних мовленнєвих навичок у учнів.

Загалом, навчання фразеології у школі має на меті не лише ознайомити учнів із фразеологічними одиницями, але й розвивати вміння використовувати їх доречно, розуміти їхнє стилістичне забарвлення. Тому ефективно навчання фразеології передбачає комплексний підхід, який включає: теоретичне засвоєння знань про фразеологізми: їхні види, походження, стилістичні особливості та значення; розвивальні вправи: аналіз фразеологізмів у різних стилістичних контекстах, вправи на заміну фразеологізмів синонімами та антонімами, а також створення ситуацій, де учні самі визначають доречність використання тих чи інших ФО; практичне застосування: використання фразеологізмів у творах, есе та усному мовленні, що розвиває у школярів впевненість у вживанні фразеології та допомагає їм опанувати культуру мовлення.

Література

1. Войтенко О. Методи вивчення фразеологічних одиниць. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2013/visnuk_18.pdf (дата звернення: 25.03.2024).
2. Денищич Т. А. Лінгводидактичні засади формування культури мовлення учнів засобами фразеології. *Наукова праця. Педагогіка*. Випуск 279. Том 291. 2017. С. 119-124.
3. Навчальна програма з української мови (рівень стандарту) для 10–11 класів загальноосвітніх шкіл, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки № 1407 від 23 жовтня 2017 року <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58800/> (дата звернення: 10.04.2024).
4. Українська мова: Програма для 5–9 класів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення: 10.04.2024).

Ангеліна Мішковська, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Н.Ф. Венжинович*, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Діана ПРОТАС

ЕКСПРЕСИВИ НЕГАТИВНОЇ ЕМОЦІЙНОСТІ В ГОВІРЦІ СЕЛА ТУРИЧКИ УЖГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Емоції посідають особливе місце в житті кожної людини, вони є скрізь, і кожна подія та річ викликає певну емоцію, а також формує думку особистості щодо цієї події або речі. Емоції розташовані на зіткненні когнітивного, психологічного, етнокультурного та комунікативного аспектів у природі людини [4, с. 81]. Специфіка емоцій як об'єкта лінгвістичного аналізу полягає в їх двоїстій мовній природі, адже, з одного боку, емоція є експресивним супроводженням та оцінкою змісту мовлення, а з іншого – об'єктивною реальністю, яка втілена за допомогою мовних знаків.

Мова наділена потужним арсеналом засобів репрезентації емоцій. Головне навантаження вербального вираження почуттєвих інтенцій мовця, яке пов'язане із суб'єктивним баченням та оцінюванням фрагментів картини світу, припадає на лексичні одиниці та їхні лексико-семантичні варіанти. Маркований лексичний шар спрямований на виокремлення окремих нетипових денотатів з-поміж широкого спектру подібних. Цінність експресивів виявляється в конкретний період комунікації чи зумовлюється мовленнєвою ситуацією [3, с. 194]. Н. Бойко стверджує, що експресивність демонструє зв'язок із оцінністю та емотивністю, а також зі стилістичним значенням, однак не ототожнюється з наведеними поняттями, адже вона акумулює в собі ці поняття та являє собою інтенсивну виразність певного мовного знака [1, с. 446].

Емоційно-почуттєва сфера особистості є однією з центральних у розмаїтті життєвої діяльності людини, а проблеми емоцій людей та механізми їх мовного віддзеркалення стають особливо актуальними в контексті антропоцентричної парадигми сучасних лінгвістичних досліджень, у фокусі яких перебуває людина [6, с. 88].

Вивчення емоцій та їх роль у житті людини завжди цікавили науковців, які працюють у різноманітних галузях знань, зокрема психології, філософії, лінгвістиці, фізіології тощо. На сучасному етапі розвитку лінгвістики існує велика кількість проблем, що визначають кілька основних напрямів досліджень: комунікація емоцій, категоризація емоцій та емотивний семантичний простір мови. Значущою особливістю емоцій є їх комунікативна здатність, адже вони пронизують усю комунікативну діяльність людей, усі сфери їх життя та віддзеркалюються на всіх рівнях мови, а мовлення постає вагомим засобом вираження емоцій особистості.

Проблему «мови та емоцій» активно досліджують лінгвісти І.О. Голубовська, Л.П. Гнатюк, С.А. Жаботинська, А.А.Залізник, О.Н. Ляшевська, І.І. Мац, О.В.Падучева, Є.М. Петренко, О.О. Селіванова, В.Д. Сліпецька та ін.

У ХХ столітті на основі психології та традиційного мовознавства сформувалась як наука лінгвістика емоцій, однак до середини 70-х років проблема вираження емоцій не була головною в лінгвістиці, а розвідки на цю тему з'являлися досить рідко, та й загалом не викликали масового зацікавлення. Тільки впродовж останніх років лінгвісти досягли значних результатів у дослідженні механізмів мовного вираження емоцій людей та мовної номінації, а також інтерпретації емоцій як об'єктивної сутності. Одним із сучасних напрямів лінгвістичних досліджень є розгляд та вивчення емоційних станів, які утворюють глобальну мовну картину світу [2, с. 100].

Попри те, що проблемі емотивності та емоційності в науковій літературі приділяють значну увагу, окремі питання цієї порівняно нової галузі лінгвістики висвітлено ще недостатньо. До них необхідно перш за все віднести проблеми термінологічної бази та складу лексики, яка репрезентує експресиви негативної емоційності в різних українських говірках.

Актуальність дослідження. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених вивченню різних аспектів емотивної лексики і фраземіки, експресиви в говірці села Турички Ужгородського району Закарпатської області ще не були предметом спеціального вивчення, чим визначається актуальність цього дослідження. Особливої уваги потребує різнобічний аналіз експресивів негативної емоційності, виділення їх типових ознак, характеристика різноманітних процесів та явищ, необмеженість у виявленні експресії, емоційності значень, високий рівень синонімії та варіативності, а також розмаїтість мовних засобів вираження емоцій, що пояснюється навколишньою природою, соціальними чинниками, місцевими звичаями та традиціями, регіональними особливостями ведення господарства, що відповідно фіксуються в мовленні та мовній картині світу носіїв говірки.

Мета дослідження – проаналізувати семантико-функціональні особливості експресивів негативної емоційності в говірці села Турички Ужгородського району Закарпатської області.

Мета дослідження зумовлює виконання таких **завдань**:

1. проаналізувати проблему емотивності в сучасній лінгвістиці;
2. охарактеризувати лексичні засоби вираження негативних емоцій у говірці села Турички Ужгородського району Закарпатської області;
3. розглянути фразеологізми як репрезентанти негативних емоцій.

Під час дослідження було застосовано метод лінгвістичного спостереження, описовий, польовий методи, а також елементи соціолінгвістичного та функціонального методів аналізу мови.

Представлений у дослідженні матеріал (150 одиниць) – це власні польові записи від корінних жителів села. Респонденти належать до трьох вікових категорій, а також мають різний соціальний та освітній статус.

Аналіз засвідчує, що емоційні конотації на лексичному рівні створюються в мові переважно завдяки емоційно-оцінним іменникам, прикметникам, дієсловам та вигукам. Продуктивним засобом вербалізації людських емоцій у говірці Туричок є також фразеологізми.

Лексеми з модальністю негативної оцінки утворюють у досліджуваній говірці розлогі синонімічні ряди. Найбільше синонімів виявлено серед назв осіб за різними ознаками (зовнішністю, поведінкою, характером, ставленням до праці тощо): *чу́чало* – негарна, неприваблива людина, *пелехан'а* – непричесана жінка, *шкундра́к* – непострижений хлопець, *дві́рда* – товста жінка, *гавран* – неслухняна дитина, *канд'ак* – неакуратна людина, *л'іла* – нерозумна людина, *ловты́р'а*, *пусты́н'а*, *лу́мп'ий* – нікчемна, бездарна людина, *слута́к* – невміла людина, яка не спроможна нормально виконувати роботу, *ча́мпош* – невміла, безвідповідальна людина, *марк'іза* – самозакохана дівчина, *паску́да* – погана, мерзенна, підступна людина, *ро́звѣт'* – розбещена дитина / людина, *скуперд'а́й* / *скуперд'а́йка* – скупа людина, *ко́кот* – розпусний чоловік, *ку́дла* – розпусна жінка та багато ін.

Чимало лексем на позначення негативної емоційності закріпилося в складі типових стійких виразів, що використовуються діалектоносіями під час сварок, прокльонів, дорікань, кепкування, насмішки тощо. Найуживанішими в таких конструкціях є назви **Бог / Го́спод'** (*побу́йс'а Бо́га, най Бог зава́рує, так м'і Бо́же, Бо́га му, та йак до Бо́га? Бог / Го́спод' би го по́бив, Го́споди Бо́же!*), **чорт / фрас** (*чорт / фрас би т'а забра́в, іди до чо́рта / фра́са, чо́ртову ти кар'і́ку, чо́рта з два!*), **б'іда́ / б'іди́ця** (*б'іда́ би го по́била, б'іди́це гирка́! б'іди́ця нешча́сна!*) і **гу́та / гу́тиця** (*гу́тиця би т'а забра́ла, гу́та би т'а по́била, гу́тиця ясні́нка!*) та ін.

Говірка села Турички репрезентує різноманітні варіації емотивних сталих виразів, особливо компаративів, компонентами яких є як загальноновживані (*ба́ба, ма́вна, коро́ва, пес, тел'а́, ри́ба, чорт* та ін.), так і специфічні (*ма́чка* – кішка, *куцу́р* – кіт, *сома́р* – осел, *пу́лка* – індик, *кочен'а́тина* – холодець) лексеми. Наприклад: *ры́чати йак коро́ва* – дуже голосно говорити, *ц'іритис'а йак ма́вна* – посміхатися, викликаючи цим самим роздратування і гнів інших, *лы́бу даві́ти* – нещиро посміхатися, *ма́ти ку́рач'і мозгі́* – бути несповна розуму, *наду́тий як пу́лка* – незадоволений, *тринді́вий йак ста́рий жигу́л'* – дуже говірка людина, *дурно́й са́ло без хлі́ба, тупи́й г'і по́л'іно* – нерозумна людина, *скупі́й г'і чорт, голосни́й йак / г'і гу́та, недобри́й г'і / йак гу́та, ша́лений йак гу́та* та багато ін.

Фіксуємо цілу низку паремій – негативних експресивів: *чорт т'а не во́з'ме, а Бо́гов'і т'а не тре́ба* – про погану людину, *дав Бог йазы́к, та не дав ро́зуму* – про людину, яка говорить багато зайвого, *і лу́ди с'а не ган'бі́т і Бо́га с'а не бойи́т'* – про людину, яка не думає про наслідки своїх вчинків.

Отже, експресиви негативної емоційності становлять значну частину мовної картини світу носіїв говірки села Турички. Вони є цікавими для лінгвістичних досліджень і потребують детального розгляду й різнобічного аналізу.

Література

1. Бойко Н.І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: монографія. Ніжин: ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. 552 с.
2. Глушак Н. Особливості відтворення емотивності в романі «Таємний сад» Ф.Г. Бернет. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2014. №10. С. 100–104.
3. Коновал І.І. Репрезентація емоційного стану художнього персонажа емотивно-оцінними семантичними засобами в мовотворчості Олександра Довженка. *Література та культура Полісся. Серія «Філологічні науки»*. 2019. № 13. С. 194–201.
4. Петренко Є.М. До проблеми вербалізації емоцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. № 37. Т. 4. С. 81–84.
5. Степанюк М.П. Репрезентація емоційного стану художнього персонажа у жіночому романі: лінгвокогнітивний і гендерний аспекти (на матеріалі романів Ш. Бронте та Е. Бронте): дис.... наук. ступеня к. філол. наук; 10.02.04 – «Германські мови». Херсон, 2016. 244 с.
6. Трофімова О.В. Фразеологічні одиниці на позначення негативної емоційності дії в англійській і українській мовах. *Філологічні трактати*. 2010. №1. С. 88–95.

Діана Протас – студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *О.Д. Пискач*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Ярославна СИМКАНИНЕЦЬ

ВИВЧЕННЯ АНТИЧНОЇ, БІБЛІЙНОЇ ТА ВОЄННОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Фразеологія є важливим складником будь-якої мови, адже вона відображає культурні, історичні та соціальні цінності, накопичені поколіннями. Антична, біблійна та воєнна фразеологія – це багаті пласти мовної скарбниці, які не тільки зберігають пам'ять про події та символи минулого, але й продовжують активно впливати на сучасну мову.

Актуальність вивчення античної, біблійної та воєнної фразеології у закладах загальної середньої освіти зумовлена необхідністю розвитку культурної та історичної свідомості учнів, збагачення їхнього мовлення та формування ціннісних орієнтирів.

Антична фразеологія виникла з багатой спадщини античної культури – міфів, легенд, літератури та філософії Стародавньої Греції та Риму. Часто такі ФО пов'язані з філософськими та етичними концептами, а тому є не лише мовними одиницями, а й важливими носіями моральних принципів, які сформували основи етики та світогляду античного суспільства. Вживання античної фразеології у сучасному мовленні є своєрідним актом культурної пам'яті, що підсилює мовну картину світу нашого часу. ФО, як-от *ахіллесова п'ята*, *сізіфова праця* чи *яблуко розбрату*, увійшли в мову, відображаючи фундаментальні аспекти людського існування: боротьбу, слабкість, конфлікти та інші аспекти людської взаємодії.

Релігійна фразеологія має своє коріння у священних текстах, ритуалах і духовних традиціях християнства. ФО типу *манна небесна*, *перейти через Йордан*, *нести свій хрест* відображають духовний досвід людства, моральні цінності та віру в надприродне. Ця група фразеологізмів формує моральний і етичний базис мови, нагадуючи про важливість віри, смирення, милосердя та духовної сили.

Погоджуюсь із тезою Н. Венжинович, що «наявність біблеїзмів зокрема й в українській мові демонструє їх потужний загальнолюдський і власне національний культурологічний, а також мовний потенціал, переконливо засвідчує нетлінність духу й букви Книги книг» [1, с. 3].

Воєнна фразеологія є свідченням багатовікових конфліктів і боротьби, які супроводжували історію людства. ФО, такі як *бути на передовій*, *тримати оборону*, *мати порох у порохівницях*, акцентують увагу на фізичній і моральній стійкості, сміливості та прагненні до перемоги. Ця семантична група відображає не лише історичний досвід воєн, а й здатність людей протистояти труднощам у будь-якій сфері життя.

Антична, релігійна та воєнна фразеологія є невичерпним джерелом для вивчення фразеології у школі, оскільки вона поєднує в собі історичний, культурний та моральний досвід людства. Їх використання у навчальному процесі сприяє удосконаленню лінгвістичної компетентності учнів, розширює їхній світогляд та глибше знайомить із багатством рідної та світової культури. Антична фразеологія допомагає учням зрозуміти витоки багатьох мовних виразів, що прийшли до нас із міфів і легенд. Вона сприяє розвитку ерудиції, знайомить із античною культурою, яка є фундаментом європейської цивілізації. Аналіз таких виразів, як *сізіфова праця* чи *прокрустове ложе*, допомагає учням осмислювати універсальні людські цінності та поняття. Релігійна фразеологія дає можливість школярам осягнути морально-етичні основи людського життя. Фразеологізми, як-от *манна небесна*, *нести свій хрест*, відкривають доступ до глибшого розуміння літератури, історії та релігії, формують уявлення про

духовні цінності та культуру. Воєнна фразеологія дозволяє учням усвідомити, як мова відображає історичний досвід боротьби, мужності та витривалості.

Найчастотнішим методом навчання фразеології вважається метод вправ. Серед них зазвичай виділяють:

I. Вправи, створені задля повторення і закріплення знань учнів про значення фразеологізмів, наприклад: Прочитайте. Розподіліть речення на дві групи. В одній із них будуть речення без фразеологізмів, в іншій – із фразеологізмами.

II. Вправи, що сприяють засвоєнню учнями категоріальної ознаки фразеологізму – стійкості. Наприклад: Допишіть фразеологізми, вибравши зі дужок потрібне слово чи форму слова. Поясніть ваш вибір.

III. Вправи, створені задля формування образності мовлення школярів: Прочитайте речення. Замініть слова фразеологізмами. Що змінилося?

Метод вправ спрямований, перш за все, на те, щоб учні навчилися правильно вживати фразеологізми, а також на те, щоб розширити їхній словниковий запас, навчити їх образно мислити та висловлювати свої думки за допомогою емоційно яскравих, образних засобів української мови, серед яких фразеологізми займають вагомe місце.

Ефективне засвоєння античних, біблійних та воєнних фразеологізмів школярами вимагає не лише систематизованого підходу до навчання та переважно методу вправ, а й використання інших методів, які зроблять цей процес цікавим і значущим для учнів. Це, зокрема, лекційний метод, метод порівняння і аналогії, інтерактивні методи, метод проєктів, творчі завдання, а також сучасні засоби навчання.

Усі ці аспекти мають бути враховані при розробці планів-конспектів уроків для вивчення античної, релігійної та воєнної фразеології у середній школі.

Отже, вивчення античних, біблійних та воєнних фразеологізмів сприяє формуванню критичного мислення, адже учні аналізують значення фразеологізмів, їхні історичні витоки та значення у сучасному контексті. Залучення до шкільної програми античної, релігійної та воєнної фразеології розвиває емоційний інтелект, оскільки діти вчаться усвідомлювати значущість моральних цінностей, символізованих у таких ФО, що важливо для гармонійного розвитку особистості та збереження культурної спадщини.

Література

1. Венжинович Н. Фразеологізми у Святому Письмі: етнолінгвістичний аспект. 2011. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20979/1/%D0%92%D0%95%D0%9D%D0%96%D0%98%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A7_%D0%A0%D0%86%D0%92%D0%9D%D0%95.doc

2. Войтенко О. Методи вивчення фразеологічних одиниць. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2013/visnuk_18.pdf

3. Єрмоленко С. Методика навчання лексики та фразеології на засадах лінгводидактичного принципу наступності. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка*. 2016. № 2. С. 103–109.

Ярославна Симканинець, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Н.Ф. Венжинович*, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Ганна ФІЛЕЙ

БІБЛІЙНА ФРАЗЕМІКА В СТРУКТУРІ 20-ТОМНОГО «СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» (НА МАТЕРІАЛІ ТРЕТЬОГО ТОМУ)

Останнім часом все більше і більше лінгвістів вивчають Святе Письмо, яке є основою для духовного життя мільйонів осіб, адже «не самим хлібом житиме людина...» (Мт. 4:4). Саме в ньому захована таємниця історії людства, його походження та розвиток, сакральне значення людини.

Актуальність наукової розвідки полягає в тому, що сталі вислови біблійного походження є мало досліджені, більше того, багато перспективних юних мовознавців не торкаються біблійної тематики через вплив сучасної культури. А також розвідка актуальна тим, що базується на матеріалі 20-томного тлумачного «Словника української мови», де біблійна фраземіка як об'єкт дослідження є мало вивченою.

Мета роботи: на матеріалі третього тому дослідити біблійну фраземіку, яку виокремлюємо в структурі 20-томника.

Об'єктом дослідження є біблійні фразеологічні одиниці у складі словникової статті словника. **Предметом** дослідження стали особливості репрезентації цих біблійних фразеологізмів.

Наукова новизна: розвідка є першою спробою визначити, виокремити й проаналізувати біблійні фразеологічні одиниці у третьому томі 20-томного «Словника української мови».

Фразеологія – це перлина кожного народу. У семантиці фразеологізмів спостерігаємо мінливість, стійкість та інноваційність розмовної мови.

Фразеологія (від грец. φρασίς – спосіб вираження, зворот і λόγος – слово, вчення) як наука має декілька значень:

- 1) розділ мовознавства, що вивчає фразеологічну систему мови у її сучасному функціонуванні та з погляду історичного розвитку;
- 2) сукупність фразеологізмів тієї чи іншої мови [9, с. 773].

Існує багато визначень поняття «фразеологізм», проте найбільш точним нам видається визначення в енциклопедії «Українська мова»: «Фразеологізм, фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот, фразема – нарізнооформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фраземотвірній взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів» [9, с. 773].

Дослідженням фразеології займалось багато українських мовознавців: О.О. Потебня, Н.Д. Бабич, В.М. Білоноженко, Л.А. Булаховський, В.Т. Коломієць, І.С. Олійник, Л.С. Паламарчук, Ю.Ф. Прадід, Л.Г. Скрипник, Г.М. Удовиченко, В.Д. Ужченко та інші. Вони розробили ряд критеріїв визначення фразеологічних одиниць, створили класифікаційні схеми їх розподілу, провели дослідження структурно-семантичних властивостей фразеологізмів та їх функціонування в мові художніх творів, розробили теоретичні основи фразеографії.

Українська лексика кінця XVIII – поч. XXI ст., зібрана й упорядкована в новому академічному словнику зведеного типу, є тим безцінним загальнонаціональним надбанням, яке відтворює архетипи й інновації українського мовомислення.

У нашій розвідці дотримуємося думки, що **біблійні фразеологічні одиниці** – прямо або опосередковано запозичені з Біблії, повністю асимільовані стали словесні комплекси зі структурою словосполучення [3, с. 132].

Основою дослідження є Біблія – духовний скарб, таємниця мудрості, живе та діяльне слово. Вона первинне джерело багатьох фразеологічних одиниць, вона несе в собі загадку, одну з яких ми обґрунтували в нашому дослідженні.

Узявши за основу класифікацію Марії Четирби з її праці «Біблійна фразеологія в сучасній українській мові: (українсько-польські паралелі)» [13], виокремлюємо такі класи біблійних фразеологічних одиниць в третьому томі «Словника української мови»:

1) *безпосередньо зачерпнуті з тексту Біблії: **гесна вогненна** - пекло [СУМ III, с. 501]. Коли твоє око тебе спокушає, його вибери й кинь від себе: краще тобі однооким увійти в життя, ніж з обома очима бути вкиненому до **гесни огненної** (Мр. 9.47). Наприклад, у тексті: *Доведеться нам кипіти в казанах, у **гесні вогненній*** (О. Донченко); ***пролізти (пройти) [і] крізь вушко голки*** – зробити щось неймовірне, винятково складне [СУМ III, с. 347]. ***Верблюдові легше пройти через голчине вушко, ніж багатому в Боже Царство увійти!*** (Мр. 10.25). У тексті: *Наш Іван, коли хочеш знати, **і крізь вушко голки пролізе*** (Д. Бедзик);*

2) *безпосередньо не зачерпнуті з тексту Біблії, але пов'язані з біблійними сюжетами, подіями, чи героями на основі асоціацій: **біс вселився** - хто-небудь перебуває в збудженому стані, робить незрозумілі вчинки [СУМ III, с. 337]. І сказав: *Господи, змилуйсь над сином моїм, що **біснується** у новомісяччі, і мучиться тяжко, бо почасти падає він у вогонь, і почасти в воду* ((Мр. 9.47)).*

У тексті: *Та коли переступили поріг готелика, .. знов **поселився** в Тетяну Василівну **біс** незгоди* (П. Загребельний); *з **однієї глини зліплений*** – однаковий з ким-, чим-небудь; подібний, схожий, такий же [СУМ III, с. 621]. *І створив Господь Бог людину з пороку земного. І дихання життя вдихнув у ніздрі її, – і стала людина живою душою* (Бут. 2.7). У тексті: *Не минеш ти цього... Бо й ти з **однієї глини зліплена**, що й усі* (В. Винниченко);

3) фразеологізми, що не характерні “асоціативній площині”: ***голос волаючого в пустелі*** – даремні думки, поклики, що залишаються без відповіді, без уваги [СУМ III, с. 616]. ***Голос кличе: На пустині вготуйте дорогу Господню, в степу вирівняйте битий шлях Богу нашому!*** (Іс. 40.3). До прикладу, вживання у тексті: *Я в розпачі кричу: “Свисток, усе царство за свисток!” .. Але і цей мій розпачливий поклик зостається **гласом воюючого в пустелі**...* (І. Драч); ***Давид і Голіаф*** – перемога винахідливості над грубою силою або коли йдеться про несподівану перемогу над потужним ворогом [СУМ III, с. 663]. *І отак **переміг Давид филистимлянина** працею та каменем, – і вдарив він филистимлянина, та й убив його, а меча не було в Давидовій руці* (1 Сам.17.50). У тексті: *Я примір вам даю. З сирітської хатини/ **В Давида виріс я, що з Голіафом б'ється.**/ Я, раб, тиранам плюнув правду в лиця,/ Й вівік вони не змиють тої слини* (Б. Лепкий).

4) те, що не зафіксовано в Святому Письмі, але воно передане народними мовами, тобто інтерпретація біблійного переказу: ***вхопити Бога за бороду*** – досягти чогось особливого, незвичайного, вимріяного [СУМ III, с. 676]. До прикладу, вживання в тексті: *І вирішив я, необачний, тоді, **Що Бога за бороду взяв*** (Б. Олійник); ***сам біс голову (ногу) зверне (зламає)*** – 1) дуже складний, заплутаний, невідомий; [СУМ III, с. 673]. *Аби тільки в ліс перескочити. А там він такі стежки знає, такими шляхами поведе, що **сам чорт ногу зломить*** (В. Козаченко); ***Стійте, стійте, дайте перше...** шовкову спідницю, бо я не знайду, тут **сам чорт ногу зломить*** (Леся Українка).

Опрацювавши третій том «Словника української мови» у 20 томах, ми відзначили значну кількість біблійних фразеологічних одиниць, їхні фонетичні, словотвірні, лексичні та семантичні особливості, широкий спектр варіацій найбільш вживаних фразем. Проте також ми спостерігали велику кількість біблійних фразеологізмів, тлумачення яких є опущено, не вказано джерело походження та особливості вживання. Це значно ускладнює роботу зі словником і змушує апелювати до інших лексикографічних джерел. Уважаємо, що лексикографічний коментар є неодмінною передумовою для розуміння та сприйняття фразеологізмів.

Біблійна фраземіка – це один із найменш досліджених пластів фразеології. Що є дуже дивно, адже Біблія – це прототексти, скарбниця духовності людини. Не визнаючи її перлин, не зможемо пізнати власні, бо в її текстах є ключ до серця людини. Біблеїзми актуальні завжди. Вони настільки прижились у сучасному суспільстві, що люди використовують їх невідомо, не знаючи ані походження, ані сакральності фразеологічної одиниці.

Убачаємо перспективними подальші наукові пошуки в поглибленому вивченні біблійних фразеологічних одиниць, у спостереженні та фіксації глибинного сенсу закладеного в Біблії з метою масового вживання.

Література

1. Авксентьев Л.Г. Сучасна українська мова. Фразеологія: [Навч. посібник для філол. фак. ун-тів]. 2-ге вид., допов. і перероб. Харків: Вища шк. Вид-во при ХДУ, 1988. 134 с.
2. Баранник Д.Х. Фразеологія в усному монологічному мовленні. *Питання мовної культури*. Київ: Наук. думка, 1968. Вип. 2. С. 34–38.
3. Вергалюк М.М. Біблійні фраземи в сучасному тексті та спеціалізованих словниках. *Українська мова*. 2020. № 1 (73). С. 129–140.
4. Зведений словник української мови: джерела і засади укладання. *Культура слова*. 2015. № 2 (83). С. 90–99.
5. Корнієнко Л.М. Українська фразеографія другої половини ХХ – початку ХХІ століть: тлумачні та перекладні словники: дис. ... канд. філол. наук: 10. 02. 01. Київ, 2017. 217 с.
6. Папіш В. Дискусійні питання фразеології у мовознавчих дослідженнях. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2009. Вип. 13. С. 79–82.
7. Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). Київ-Сімферополь. 1997. 272 с.
8. Соболевська О.Є. Українські фраземи й особливості їх творення. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка. 2018. 45 с.
9. Українська мова. Енциклопедія / [редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін.]. 3-є вид., зі змінами і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» імені М. П. Бажана, 2007. 856 с.
10. Словник української мови у 20 т. Том 3. Київ: Наукова думка, 2012. 1122 с.
11. Сучасна українська літературна мова: вступ, лексикологія і семасіологія, фразеологія, лексикографія: практикум для студентів-філологів спец. «укр. мова і л-ра» / І. В. Сабадош. Ужгород. 2010. 124 с.
12. Фразеологічний словник української мови / АН України, Ін-т укр. Мови. Київ: Наук. думка, 1993. 984 с.
13. Четирба М. Біблійна фразеологія в сучасній українській мові (українсько-польські паралелі). *Acta Polono-Ruthenica*. 2000. № V. С. 275–284.

Ганна Філей, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – Р.В. Луканинець, асистент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

SLOVENSKO-UKRAJINSKÁ MEDZIJAZYKOVÁ HOMONYMIA

Slovanská medzijazyková homonymia znamená styk vývinových línií rôznych jazykov. Tento jav ovplyvňuje komunikáciu a vyučovanie cudzích jazykov. Pri preklade písaného aj ústneho textu sa najmä začínajúci prekladatelia, ktorí nemajú dostatok skúseností a praxe, dopúšťajú pri preklade chýb. Samozrejme, aby sme sa vyhli takýmto chybám, musíme poznať tému prekladu, dokonale ovládať východiskový jazyk a jeho lexikálne a gramatické vlastnosti v porovnaní s materinským jazykom.

Cieľom našej práce bolo preskúmanie slovensko-ukrajinskej medzijazykovej homonymie na základe jej analýzy z rôznych hľadísk.

Homonymá samy o sebe sú veľmi zaujímavé na preskúmanie, najmä ak ide o medzijazykovú homonymiu, ale sú aj „*falošní priatelia prekladateľa*“. Prekladateľ musí dokonale poznať oba jazyky, aby sa v budúcnosti nedopustil chýb, pretože od správnosti prekladu závisí, či jazykovedec sprostredkuje čitateľovi plný význam textu.

Homonymá sú formálne identické a sémanticky odlišné, nesúvisiace pomenovania, napríklad *1-patrón* (kto má nad niekým záštitu) a *2-patrón* (náboj).

Pri skúmaní medzijazykovej homonymie by sme sa mali v prvom rade venovať sémantickej interpretácii tohto javu, pretože aj zbežný prehľad faktografického materiálu ukazuje, že prevažnú väčšinu slovensko-ukrajinskej homonymie tvoria homogénne dvojice lexikálnych jednotiek, ktoré sú podľa svojho lexikálneho významu v istých paradigmatických vzťahoch a patria najmä do spoločného lexikálneho a sémantického poľa [4, s. 56].

Napríklad sl. *hrob* „ukr. – могила“ a ukrajinský гроб, труна „truhla, rakva“, sl. *domovina* „ukr. – батьківщина“ a ukrajinské домовина „mohyla“, mohyla je štylisticky obmedzené slovo, používa sa:

- ako archeologický termín vo význame „hrobová mohyla“, „pohrebisko“;
- vo význame zodpovedajúcom súčasnému ukrajinskému jazyku sa používa len v poetickom štýle [4, s. 56].

V práci „*Ukrajinsko-slovenská homonymia. Slovník ukrajinsko-slovenských medzijazykových homoným*“ sú uvedené medzijazykové homonymá, ktoré majú v oboch jazykoch rovnakú alebo podobnú formu, ale nie sú sémanticky príbuzné [2, s. 7, 8].

Súčasná štylistika rozlišuje nasledovné typy homoným:

- lexikálne (pravé), slová, ktoré zodpovedajú zvuku a grafike vo všetkých jej formách, ako napríklad v prípade slov *čelo* (*časť hlavy*) – *čelo* (*hudobný nástroj*). *napr: lokál–lokál*;
- fonetické (homofóny), sú homonymá, medzi ktorými je zvuková zhoda úplne náhodná. To znamená, že sa odlišujú graficky, ale vyslovujú sa foneticky rovnako, vznikajú v dôsledku zvukovej zhody v dôsledku použitia

zvukovej asimilácie alebo v slovách, ktoré sa odlišujú „y“ a „i“. Môžeme si pozrieť niekoľko príkladov: napr: *vír – výr, bit’ – byť*;

- gramatické (homofomy), sa týkajú podstatných mien a slovies. Ide o slová, ktoré sú formálne totožné, ale patria k rôznym typom slov. Ako napríklad: *otvor – otvor (otvorit’), postel’ – postel’ (postlat’)* [1].

Jedna z príčin vzniku medzijazykových homoným, ale aj homoným vo všeobecnosti, je rozpad predchádzajúcej polysémie slova. Len zriedkavo vznikajú v dôsledku náhody; vo väčšine prípadov ide v príbuzných, najmä blízkych jazykoch o homonymá, ktoré „vyrástli“ z rovnakých etymónov a archaických pojmov. Postupom času sa sémantika slov, ktoré mali kedysi rovnaký koreň, v rôznych jazykoch zmenila, ale základné, kľúčové sémantické komponenty naďalej odrážajú pojmy, ktoré boli kedysi spoločné. Pri výskume slovensko-ukrajinských homoným jazykovedci vyčleňujú:

1. **úplné** homogenné medzijazykové homonymá – sú spravidla jednoznačné homonymné dvojice, ktoré sa buď úplne rozišli v sémantike. Napríklad:
 - ukr. „*рихлий*“ (krehký alebo drobivý) – slov. „*rýchly*“ (1. ktorý sa uskutoční za krátky čas, náhle prebiehajúci, náhly, chvatný 2. rýchlo sa pohybujúci);
2. **čiasťočné** homogenné homonymá – sa odlišuje len jeden význam alebo niekoľko významov, pričom zaznamenávame aj spoločné významy. Napríklad:
 - ukr. „*доклад*“ (pomocný materiál ako podšívka, gombíky) – slov. „*doklad*“ (1. dokument, 2. dôkaz, potvrdenie, 3. písomný citát ako potvrdenie výskytu)

Na záver uvedieme príklady, ktoré ukazujú, že hoci slová v slovenčine a ukrajinčine znejú podobne, často majú odlišný význam. Transkripcia pomáha identifikovať výslovnosť a podobnosti medzi slovami v oboch jazykoch. Pre správne porozumenie je rozhodujúci kontext, pretože niektoré slová môžu mať v jednom jazyku úplne iný význam ako v druhom.

bagáž = багаж	
Sémantická charakteristika	
Bagáž (сволота, наволоч)	Багаж (batožina)
1. hovor. pejor. zberba, čvarga, banda 2. trochu zastar. Batožina (https://slovník.juls.savba.sk/)	1. veci cestujúcich zabalené na prepravu rôznymi druhmi dopravy. 2. (prenesene) sklad informácií o určitej oblasti vedomostí, ktoré niekto má.
preklad (M. Čižmarová, A. Jašková, 2013)	
Fonetická charakteristika	
Bagáž	Багаж

['baga:ʃ]	[bahazh]
<p>V slove bagáž, ako je to v slovenčine typické, je prízvuk na prvej slabike. V ukrajinskom slove багаж je prízvuk na druhej slabike. Môžeme vidieť opozíciu g a h. V slove bagáž je dlhé [á], kým v ukrajinskom slove багаж hláska [a], pretože sa v ňom nevyskytujú predĺžené hlásky.</p>	
Etymologická charakteristika	
Bagáž	Багаж
<p>hovor. pejor. ‚zberba, svoloč, staršie <i>bagážia</i> ‚družina, vojenský sprievod; batožina (od 17. stor.). Prevzaté (s prostredníctvom nem. <i>Bagage</i>) z fr. <i>bagage</i> ‚batožina, odvodeného od fr. <i>bagues</i> mn. ‚id.‘, čo je asi prevzatie zo stal. <i>baga</i> ‚balík‘, stprov. <i>baga</i>, vrece, mech. Vo vojenskom prostredí slovo nadobudlo význam ‚časť vojska sprevádzajúca batožinu‘: odtiaľ v nem. hanlivý význam ‚zberba‘ - vojaci, ktorí sa aktívne zúčastňovali na bojových akciách, sa na nebojujúci batožinový sprievod dívali s opovrhnutím.</p> <p>„<i>Stručný etymologický slovník slovenčiny</i>“ Lubor Králik, s.58</p>	<p>1. prevzaté z francúzštiny; 2. fr. <i>bagage</i> ‚cestovné veci, náklad‘ súvisí s fr. st. <i>bagues</i> ‚tašky‘, ktoré je odvodené od slovesa <i>baggi</i> ‚zväzok, uzol‘, porovnateľného s isl. <i>bagga</i> ‚prekážať‘ (Dauzat 67, 68), alebo od prov. <i>bagas</i> (množné číslo) ‚náklad‘, <i>baga</i> ‚zväzok‘, ktoré sa považuje za výpožičku z gótciny (Gamillscheg 70, 71);</p> <p>(https://goroh.pp.ua/)</p>

dáta = дата	
Sémantická charakteristika	
Dáta (дані, факти)	Дата (дátum)
<p>1. údaje: životopisné d. 2. inform. údaje, jednotky informácie ap. spracúvané na počítači</p> <p>(https://slovník.juls.savba.sk/)</p>	<p>1. kalendárny čas udalosti. *označenie na liste, dokumente atď., ktoré udáva čas (rok, mesiac a deň), kedy bol napísaný.</p>
preklad (M. Čižmarová, A. Jašková, 2013)	
Fonetická charakteristika	
Dáta	Дата
['data]	[data]
<p>Výslovnosť a prízvuk sú v oboch prípadoch rovnaké, rozdiel je len vo význame a pravopise.</p>	
Etymologická charakteristika	

Dáta	Дата
<p>„údaje (od 19. stor.) • Z lat. <i>data</i> mn., doslova ‚dané, udané veci‘, od lat. <i>datum</i> (to) dané“ (<i>dátum</i>). – databanka, databáza inform. ‚banka (báza) údajov (od 20. stor.). Podl'a angl. <i>data bank</i>, <i>database</i> (angl. <i>data</i> ‚údaje‘ < lat.).</p> <p>„<i>Stručný etymologický slovník slovenčiny</i>“ Lubor Králik, s.111</p>	<p>1. prevzatý z latinčiny, pravdepodobne cez nemčinu (n. Datum);</p> <p>2. slat. <i>data</i>, ženské príčastie slovesa <i>dare</i>, príbuzné s ukrajinským „<i>dati</i>“, vzniklo skrátením formuly používanej na označenie dátumu na dokumentoch, <i>data littera</i> (doslova „<i>vydaný list</i>“);</p> <p>(https://goroh.pp.ua/)</p>

Literatúra

1. Bohunická, A., Orgoňová, O. Lexikológia slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského 2011. 251 s.
2. Čižmárová, M., Jašková, A. Ukrajinsko-slovenská homonymia. Slovník ukrajinsko-slovenských medzijazykových homonym. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013. 274 s.
3. Ripka, I., Imrichová, M. Kapitoly z lexikológie a lexikografie. Prešov: Prešovská univerzita, 2011. 235 s.
4. Пахомова С.М. Словацько-українська інтерлінгвальна омонімія: причини і наслідки. *Studia Slavistica*. 11. Елімінація мовних бар'єрів. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2011. С. 54–62.

Internetové zdroje

<https://slovník.juls.savba.sk/>
<https://slovníky.lingea.sk/>
<https://goroh.pp.ua/>

Марія Ушакова, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Л.Т. Буднікова*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри словацької філології Ужгородського національного університету.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Наталія БАНЯС

РОМАН «ІНТЕРНАТ» СЕРГІЯ ЖАДАНА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ МІЛІТАРНОЇ ПРОЗИ

Поняття «мілітарна література» досить широке, зазвичай воно об'єднує різноманітні твори, що описують воєнні баталії та дотичні події. Станом на сьогодні вона є вагомим пластом у системі сучасної літератури та важливою науково-теоретичною проблемою для багатьох сучасних літературознавців.

Мілітарна література набула популярності після досвіду військової агресії на східних теренах нашої держави, а особливо після розгортання повномасштабної російсько-української війни. Військові дії, розв'язані в Україні, яскраво змальовані у творчості сучасних майстрів слова: Євгена Положія, Тамари Горіха Зерня, Галини Крук, Катерини Андрєєвої, Ірини Вовк, Артема Чеха тощо.

Одним з найвідоміших творців літератури про війну є Сергій Жадан. Перу талановитого митця належать романи «Інтернат», «Депеш Мод», «Ворошиловград», а також збірки поезій «Життя Марії», «Тампліери», «Список кораблів», «Скрипниківка» тощо. У його творах простежуються духовні пошуки автора, які відображаються у розгляді таких категорій, як свобода, самосвідомість, вибір, любов, становлення людини, автентичність, смерть.

Мета статті – визначити роль роману «Інтернат» Сергія Жадана в контексті сучасної мілітарної прози.

Творчість Сергія Жадана, зокрема й роман «Інтернат», неодноразово була об'єктом наукового вивчення (праці Г. Василенка, А. Вегеш, К. Воздвиженського, Н. Даньчишина, Д. Куришко, І. Онікієнко, Г. Улюри та ін.). Проте й досі малодослідженим є мілітарний аспект у доробку митця. У цьому й полягає **актуальність** цієї статті.

Сергій Жадан – своєрідний феномен українського мистецтва слова. Заглиблення в сучасність, опис подій і героїв кінця 1990-х – початку 2000-х, символічні образи, провідні ідеї, зокрема проблема становлення особистості та нації, – все це гармонійно переплітається у творчості митця та об'єднує усі повісті, романи та поезії ніби в одне велике дослідження про Україну, про людей як індивідуальностей, про все, що нас оточує і бентежить душу.

У 2017 році побачив світ роман «Інтернат» Сергія Жадана, у якому автор проговорює травматичний досвід сучасної української війни. Зовсім не дивно, що Сергій Жадан узявся за цю тему, адже він і справді «...відчуває сучасний Донбас так, як Андрухович стару Галичину, це в буквальному сенсі дар, який дає “перевагу гри на своєму полі”» [1, с. 3].

Література часу російсько-української війни 2014–2023 рр. є не лише багатогранною мистецькою реакцією на реальність, а й способом

перепрочитання історичного та літературного минулого, а також фіксацією живої історії. Дослідивши найяскравіші твори сучасної воєнної тематики, можна зробити висновок, що нові тексти засвідчили появу двох явищ: народження нового героя та становлення нового тематичного блоку в сучасній українській літературі.

Цікаво, що сучасні автори мілітарної літератури часто зосереджують увагу на відтворенні різноманітних аспектів воєнного побуту, а не на змалюванні батальних сцен, інколи використовуючи війну суто як тло подій, що розкривають не менш травматичні явища сучасної дійсності, поштовхом для яких є саме військова агресія. Щодо цього слушно зауважив письменник Сергій Жадан, назвавши саме літературу важливим свідченням про наш час і чи не найпоказовішим літописом нашої доби: «Наступні покоління відчуватимуть нинішню війну крізь літературу» [4, с. 6]

Тема війни у творчому доробку митця з'являється не вперше. Раніше вона була висвітлена у збірці «Життя Марії» (2015). А от у прозі з'являється саме в романі «Інтернат» (2017).

Аналізуючи твір, доцільно звернутися до джерел написання художнього тексту. «Інтернат» був виданий у 2017 році. Цей твір був довгоочікуваним виданням в Україні, а значна частина критиків визнали його як головний роман про війну на Сході країни. Хоч автор навмисно не зазначає чітких назв географічних пунктів або сторін конфлікту, легко можна зрозуміти, що це розповідь про війну на Донбасі. В одному інтерв'ю письменник сказав, що військові події в місті – це насправді події Дебальцівської операції.

Події роману відбуваються протягом трьох зимових днів 2015 року, коли головний герой Паша блукає містом, щоб дістатися до інтернату, де живе його племінник Саша та забрати його додому.

Роман «Інтернат» є спробою зображення війни саме очима звичайних українців, а не військових чи політиків. Автор описує життя прифронтових зон, підкреслюючи постійну напруженість та відчуття незахищеності, покинутості. Крізь призму бачення пересічного громадянина ми поринаємо у світ невизначеності та своєрідної приреченості, коли ніхто не знає, що буде завтра і чи те «завтра» взагалі настане.

Роман наскрізно пронизаний атмосферою страху, приреченості, антигуманності, зневіри та певних розчарувань, про це у своїй рецензії «Про “відмороженого” Пашу Сергія Жадана» писала Н. Головченко: «Автор висвітлює тему, яку ми, непосвячені містяни (кияни, вінничани, житомиряни тощо), обивателі, офісний планктон, мешканці села, високочолі науковці та інші категорії українців), тобто ті, хто бачить/чує/читає про АТО тільки у ЗМІ та соцмережах, і не переживав обстрілів, розрухи, переміщення, страху, голоду, бруду безпосередньо в Донецькому чи Луганському регіоні 2014–2018 року, – не знаємо. Отже, твір є абсолютно реалістичним (ніяких вигадок і сюр), пізнавальним, у ньому правдиво зображено життя звичайних людей у

прифронтовій зоні, яка переходить під владу то тих, то інших військових формувань» [2, с. 1].

У романі «Інтернат» головний персонаж – вчитель школи на ім'я Паша, який вирішив вивести свого племінника з захопленої території. Під час свого шляху він зустрічається з багатьма людьми, які дають поштовх для внутрішнього переродження героя. Паша пропускає війну крізь себе, замислюється над своїм існуванням та сенсом життя.

Сергій Жадан зазначає, що Паша – досить суперечливий персонаж у всіх своїх виявах: політично, соціально, етично тощо. Саме крізь призму такої людини конфлікт бачить і читач. «Ми дивимося на події очима героя, речі називаються його термінологією. Він, очевидно, не до кінця розрізняє шеврони на рукавах бійців, не завжди розуміє, хто з якого боку. Звісно, герой відрізняє прапор України від інших прапорів. А от ці інші прапори не завжди може розрізнити – чи це російський триколор, чи це прапор так званих республік. Натомість для нього дуже важливий поділ на «ваші» і «наші». Спочатку він чітко це не розрізняє, але під кінець, як на мене, уся ця лінія таки вирізняється», – говорить Жадан [5, с. 9]

Читаючи роман, ми бачимо процес змін, які відбуваються у свідомості головного героя. Паша трансформується з нейтральної та пасивної людини в людину, яка готова взяти на себе відповідальність. Ця зміна зумовлена подіями війни, які Паша більше не може ігнорувати, та його особистою причетністю до них через свого племінника. Таким чином, персонаж еволюціонує від статичної, незмінної присутності до динамічної та залученої особистості, яка готова прийняти виклики життя.

Одним із центральних персонажів роману є племінник Паші – Сашко. Хлопець вже певний час проживає в інтернаті, куди здала його мати. Сашко є символом постійної боротьби за виживання та пристосування до нових умов. Він не легко знаходить спільну мову з оточенням, має бунтівну натуру, але з іншого боку, хлопець вміє бути відкритим та довірливим до тих, хто його зрозуміє.

Сашко також репрезентує молоде покоління, яке народилося у незалежній державі, і має зовсім інший погляд на життя. Він відкидає традиційні стереотипи та національні бар'єри та намагається знайти себе в суспільстві. Хоча його доля в романі не є легкою, він продовжує боротися за своє місце у світі і стає своєрідною надією на краще майбутнє нашої держави.

Дослідниця О. Гонюк зазначає: «Сашко – це образ, який спочатку сприймається як другорядний, допоміжний, оскільки хлопець протягом романної дії просто супроводжує Пашу. Проте в останньому розділі роману письменник дає зрозуміти, що насправді з цих двох головним героєм є Сашко. У творі відбувається постійне зіставлення двох світоглядних планів: дорослого і дитини, причому Сашко постає як набагато мудріший за дорослого. Напівсирота, напівпокинута хлопець є духовно зрілою, цільною особистістю

порівняно зі своїм дядьком Павлом і символізує потенційне майбутнє України» [3, с. 63].

Отже, можемо сказати, що роман «Інтернат» Сергія Жадана – явище і справді унікальне. Він є складним і багатогранним твором, який привертає увагу читачів не тільки своїм актуальним сюжетом, але й яскравими образами, що відображають проблеми сучасного українського суспільства. У романі висвітлено багато складних тем: відчуження від соціуму, байдужість до проблем інших людей, боротьба зі своїми внутрішніми демонами та невизнання своєї ідентичності. Роман взаємодіє з читачем не тільки на інтелектуальному рівні, а й безперечно має емоційний пласт впливу на аудиторію. Він слугує своєрідним зображенням вад української нації і спонукає змінюватись, брати відповідальність за себе, своїх рідних, за Батьківщину і власне життя в цілому.

Література

1. Воздвиженський К. «Інтернат»: війна тхне мокрою псятиною. Новий роман нарешті дорослого Жадана. Електронний ресурс. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/79859/Internat_vijna_tkhne_mokroju_psat_uoju_Novuj_roman (дата звернення: 15.02.2024)
2. Головченко Н. Про «відмороженого» Пашу Сергія Жадана. Буквоїд. 2018. 24 травня. Електронний ресурс. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/05/24/072033.html> (дата звернення: 15.02.2024)
3. Гонюк О. Хронотоп міста в романі С. Жадана «Інтернат». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 28. С. 62–67.
4. Сергій Жадан на найбільшому книжковому ярмарку Східної Європи. Електронний ресурс. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29933504.html> (дата звернення: 15.02.2024)
5. Сергій Жадан: «Я – український громадянин часів війни». Електронний ресурс. URL: <https://hromadske.ua/posts/zhadan-pro-novii-roman-internat-viinu-mir-ta-movu> (дата звернення: 15.02.2024)

Наталія Баняс, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *О.Ю. Кузьма*, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури Ужгородського національного університету.

Анна ЗУБЕЦЬ

МОТИВ ІНІЦІАЦІЇ У РОМАНІ ДАРИ КОРНІЙ «ЗІРКА ДЛЯ ТЕБЕ»

У сучасній українській літературі жанр фантастики набув неабиякої популярності. До нього звертаються чимало письменників різних поколінь та

стилістичних уподобань. Вони вдаються до фантастичних образів та сюжетів, щоб краще зрозуміти людську природу та психологію. Такий підхід дозволяє письменникам висловлювати свої думки про сучасний світ, використовуючи алегорії та метафори. Завдяки широкому спектру легендарно-міфологічних сюжетів та народно-традиційних демонологічних істот з'явилося чимало творів, де поєднується реальне з вигаданим, раціональне з духовним, людський світ із фантастичним.

Дара Корній – одна з найвідоміших сучасних українських письменниць-фантастів. У своїй творчості вона створює унікальні характери та неповторні світи, опираючись перш за все на фольклорні й міфологічні мотиви, слов'янське язичництво та дохристиянські традиції. Одним із відомих романів письменниці, написаних у жанрі фентезі є роман «Зірка для тебе». У романі наявні всі ознаки жанру темпоральної фантастики: головний герой мандрує у часі й просторі, перебуває на межі між життям та смертю, спілкується з тваринами. Твір пронизаний міфологічними елементами та образами-символами серед яких цікавими та глибоко значущими постають образи зірки, крука та вовка, що дозволяють простежити психологізм головних героїв, внутрішню природу та особливості еволюції їхніх характерів.

Цікавим та значущим у романі «Зірка для тебе» є мотив психологічної ініціації головних героїв. У творі спостерігаємо шлях їхнього дорослішання, а отже простежуємо вікові ініціації Сергія та Зоряни. Цей ритуал має важливе психологічне значення, оскільки особа, яка проходить посвячення в доросле життя, має усвідомити, що вона померла як дитина й народилася як доросла особистість. Він доволі часто супроводжується труднощами та життєвими випробуваннями, подекуди навіть фізичними стражданнями, а винагородою за нього є право на одруження та створення власної родини. Мотив вікової ініціації став об'єктом дослідження для багатьох вчених. Зокрема, Марія Луїза фон Франц створила власну систему психологічної інтерпретації ініціації в чарівних казках, опираючись на такі поняття як самість, тінь, аніма і анімус, запроваджених К.-Г. Юнгом. Тож проаналізуємо етапи психологічної ініціації головних героїв роману за цим принципом.

Мірча Еліаде також досліджував етапи обряду ініціації, він виділяє кілька основних характерних рис, що супроводжують його. Перш за все, «таїнство починається з відділення неофіта від сім'ї». Сергій, головний герой роману, з народження залишається без родини, більшу частину свого дитинства проводить в дитячих будинках, де його наділяють прізвиськом Безхатченко. Саме там він зіштовхується з першими труднощами та випробуваннями.

З часом у Сергія з'являється вірний друг Арсен, на якого можемо спроектувати архетип позитивної Тіні. Він допомагає Сергію, підтримує його в навчанні та улюбленій справі. Завдяки Арсену Сергій знайомиться з бабуною Ніною. На неї письменниця проектує архетип Самості або ж архетип Мудрої Матері. Бабуня Ніна відіграє значущу роль на шляху особистісного становлення та дорослішання Сергія. Їхня зустріч є не випадковою та має

символічний зміст: «бабуня любить казати, що вижила тільки тому, що хтось там вгорі знав, що вона колись стане потрібною ще комусь дуже важливому й особливому. Може, той хтось колись відкриє нову галактику чи нову паралельну реальність. І можливо, то зовсім і не я (Арсен), а – ти...» (с. 79). Тобто бабуня Ніна з'являється в житті Сергія в потрібному місці та в потрібний час, що характерне для архетипу Мудрого Старого в системі спостережень Юнга.

Згодом бабуня Ніна знайомить Сергія з професором-астрономом Олександром Олексійовичем. Після наполегливих занять з ним хлопець вступає до університету на омріяну спеціальність та розпочинає самостійне доросле життя. Він змінюється, отримує нові знання, відчуває відповідальність за своє майбутнє. Отже, Сергій вже перебуває на вищому ступені зрілості на шляху дорослішання, що дозволяє йому познайомитися з Зоряною та закохатися в неї, метафорично вона стає тією самою довгожданою «зіркою», що була обіцяна йому матір'ю. І все було б чудово, допоки нещасний випадок не змінює життя абсолютно кожного.

Сергій потрапляє в аварію, після чого опиняється в комі, де протягом року живе звичайним буденним життям, зовсім не підозрюючи, що перебуває в абсолютно іншій реальності з абсолютно протилежним життєвим сценарієм. Тут розпочинається другий етап ініціації головного героя, під час якого Сергій зіштовхується зі смертю та опиняється в невідомому фантастичному світі. Можемо трактувати її як ініціацію-подорож, основна мета якої остаточно сформувати Сергія як зрілу самостійну особистість, завершити процес його психологічного переродження.

Протягом року марень та підсвідомого життя у фантастичній реальності Сергію доводиться зіткнутися з минулим, врівноважити свої душевні страхи та здійснити духовне очищення перед новим життям. Хлопець дізнається справжню історію життя Зоряни, невідомість якої час від часу турбувала та лякала його. Саме це й стає основною місією його ініціації, про що свідчить той факт, що вперше за довгий період перебування в чужому середовищі Сергію захотілось додому саме після прочитання щоденника Зоряни.

Протягом усього часу чоловіка підтримує тітка Рая, на яку авторка проектує архетип Доброї Матері. Саме вона допомагає Сергію з житлом – невеличким будиночком на горі Кішка в кримському містечку Кацівелі. Фантастичне селище можемо трактувати як Чистилище, де тимчасово перебуває дух Сергія, воно є символом перехідного стану або ж перехідного періоду в житті чоловіка. Згодом виявляється, що в реальному світі тітка Рая та її онук Рустем уже померли, а чоловік Раї навпаки живий, що доводить перебування Сергія в потойбічній реальності, поза межами справжнього світу.

Також весь час з чоловіком перебуває незвичайний чорний птах – крук з білою пір'їнкою. Він є персоніфікацією архетипу позитивної Тіні. Крук виступає чарівним помічником Сергія. Образ крука в романі глибоко символічний. Перш за все крук – це символ самотності, а його біла пір'їнка –

символ надії, майбутньої радості та світла. Образ крука перегукується з внутрішнім світом Сергія, виступає частиною його несвідомого; цей образ також можемо трактувати як символ внутрішньої боротьби героя між темрявою та світлом, життям та смертю, надією та відчаєм.

Тітка Рая розкриває Сергію символіку образу крука в татарській міфології, згідно з якою він вважається птахом, який дарує життя першим людям на Землі. Також чоловік пригадує, «як колись, іще в будинку маляти, йому, зовсім крихітному, нянечка розповідала казку про мудрого крука, який рятував головного героя від смерті, приносячи у своєму дзьобі спочатку мертву, а потім і живу воду». Аналогічно до згаданих фольклорних елементів, крук приносить Сергію ключ від забороненої комірчини, на якому також зображений крук. Отже, саме цей незвичайний птах рятує життя головному героєві, саме з його допомогою він повертається до свідомості. Невдовзі Сергій дізнається історію своєї родини. Виявляється, його справжнє прізвище – Крук. Тож образ крука можемо трактувати як тотемного покровителя Сергія, що став посередником між двома світами – реальним та фантастичним, а також допоміг йому у найважчі часи повернутися до життя та дізнатися таємницю свого роду. Отже, крук у романі також є символом повернення до себе, до власних коренів та походження.

У такий спосіб головний герой успішно проходить ініціацію, що виявляється спочатку у випробуваннях в реальному світі, а згодом – у перебуванні у фантастичній реальності, на тонкій межі між життям і смертю. Сергій долає смерть, отримує потрібні знання, збагачується новим досвідом та опиняється на вищому рівні власного розвитку. Отже, етап пошуку власного імені, власної сутності та напіввтраченого життя, втілений через мотив ініціації, є ключовим у формуванні Сергія як особистості. У нагороду чоловік отримує змогу жити щасливим життям поруч з коханою дружиною – Зоряною, на яку спроектований архетип позитивної Аніми.

Що ж до Зоряни, то дівчина теж проходить своєрідну ініціацію на шляху власного розвитку. Вона – звичайна львівська дівчина, талановита, розумна та творча, з дитинства пише чудові вірші. На відміну від Сергія, Зоряна не одразу втратила зв'язок з батьками, довгий період часу вона живе в щасливій родині з мамою та татом, часто навідує тітку Калину, вплив якої відіграє неабияку роль у формуванні Зоряниного світогляду. Проте з роками ситуація кардинально змінюється: тітка помирає, тата звільняють з роботи; не витримавши фінансових проблем та соціального тиску, він починає зловживати алкогольними напоями, а згодом потрапляє в лікарню. Мама з часом їде за кордон на заробітки, де через короткий проміжок часу також помирає.

Отже, Зоряна залишається повністю одна з цілою купою проблем, проте дівчина ще психологічно не сформована, щоб подолати їх самотійно та не наробити помилок. Їй доводиться пройти цілу низку нелегких випробувань на шляху до щасливого життя. У потрібний момент поруч з'являється шкільна подруга Лерка, яка допомагає дівчині з житлом та знайомить зі своїм

непристойним способом заробітку. На неї можемо спроектувати архетип Тіні або ж архетип чарівного помічника і спокусника.

З часом Зоряна знайомиться з Василем Григоровичем – чоловіком, який протягом життя скоїв чимало ганебних вчинків. Він увібрав у себе проєкцію демонічного коханця, але згодом прагне позбутися цієї ролі, певною мірою стає рятівником та порадником Зоряни. Одного разу він висповідався перед нею та розповів історію про те, як його власне нездорове кохання спричинило жахливі смерті та зруйнувало життя щасливій родині. Згодом Зоряна зіставила сон Сергія та розповідь Василя й зрозуміла, що він причетний до смерті батьків її коханого.

Знайомство Зоряни з цим чоловіком є символічним, оскільки саме вона – майбутня зірка Сергія – мала дізнатися історію його родини, розтлумачити сон, який турбував Сергія протягом усього життя. Символічним є й те, що його маму – жінку, яка вбиває себе через настирливе кохання Василя Григоровича також звали Зоряна. Тому Василь Григорович, допомагаючи їй та рятуючи Сергія, метафорично відкупується від гріхів та спокутує свою провину перед жінкою, яку безмежно кохав та кохає. Це символічний акт виправдання і спроба змінити минуле через дії у теперішньому.

Ключовим моментом у розвитку сюжетної лінії Зоряни є зустріч з Сергієм. Дівчина одразу зрозуміла, що він – саме той чоловік, обіцяний їй тіткою; той, для кого вона стане справжньою зіркою та коханою людиною. Згодом вони одружуються, а Зоряна дізнається, що незабаром вони стануть батьками. Проте довгоочікуване щастя тривало недовго. Сергій саме в день пологів Зоряни потрапляє в аварію, опиняється в комі. Ця подія перевертає життя з ніг на голову кожного. Лише Зоряна протягом усього року непохитно вірить у повернення коханого до свідомості. Ця риса її характеру має символічний підтекст, закодований в семантиці її прізвища Білововк. За розповіддю тата, його прапрапрадід Тарас жив на Запорізькій Січі, де отримав навички характерництва від самого Івана Сірка. Одного разу завдяки своїх щирій вірі він без чарівного предмета перетворився на білого вовка та врятував своїх побратимів з турецького полону. Власне після цього й був наділений прізвищем Білововк. Зоряна, подібно до свого далекого предка, щиро вірила в диво та силу своєї любові й не дарма, оскільки через рік перебування в комі чоловік повертається до життя й нарешті їхньому спільному майбутньому нічого не стоїть на заваді.

Отже, головні герої на шляху до спільного щастя долають усі труднощі та перешкоди. Родинні негаразди (відсутність батьків у Сергія та злагоди в родині Зоряни), соціальні проблеми (втрата Зоряною власного житла), нещасний випадок (аварія та кома, в якій Сергій перебуває протягом року) та негативний вплив оточення (причетність Василя Григоровича до смерті батьків Сергія) – усе відбилось на формуванні характерів та доль персонажів. Проте вони не зневіряються, не покладають рук та приймають усі виклики суспільства. Персонажі успішно проходять ініціацію, внаслідок чого в нагороду отримують

довгоочікуване кохання один одного та новий досвід, що дозволяє краще зрозуміти себе та світ навколо, розкрити свої внутрішні потенціали та побудувати щасливе життя, уникаючи колишніх помилок.

Література

1. Гурдуз А. Метагероїня романів Дари Корній. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського*. Серія: Філологічні науки. 2015. № 2. С. 61–67.
2. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, В.В. Кубіди. 5-ге вид. Корсунь-Шевченківський ФОП Гаврищенко В.М., 2015. 912 с.
3. Євмененко О.В. Часопросторові концепти у творчості Дари Корній. Актуальні проблеми науки та освіти. *Збірник матеріалів XVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів*. 31 січня 2014 року. Маріуполь: 2014. С. 299–301.
4. Кобзар О. І. Міфопоетика як предмет і метод літературознавчого дослідження. *Наукові записки*. Випуск 15. Серія «Філологічна», 2010. С. 131–139.
5. Корній Дара. Зірка для тебе: роман Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 301 с.
6. Тиховська О. Переосмислення уявлень про смерть та обряд ініціації в закарпатських народних казках. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород, 2006. Випуск 14. С. 190–193.
7. Юнг К.-Г. Архетипи і колективне несвідоме. [Переклала з німецької К. Котюк]. Львів: Видавництво «Астролябія», 2013. 588 с.

Анна Зубець, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *О.М. Тиховська*, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Ужгородського національного університету.

Марія МУШКА

ТВОРЧИСТЬ ВАСИЛЯ ГРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО У ШКІЛЬНОМУ ВИВЧЕННІ

Одним із розділів навчальної програми з української літератури, покликаним приєднати учнів-читачів до літературних надбань регіону є розділ літератури рідного краю. Долучення учнів до літератури письменників краю частково вирішує питання збереження національної культури, пам'яті, самоідентифікації. Окрім того, відбувається знайомство зі здобутками попередніх поколінь, художньою спадщиною, найкращими зразками художньої

літератури. Література рідного краю в шкільному курсі сприяє осмисленню духовного життя краю, його традицій, свідомості, тим самим виступає потужним засобом виховання, який здатний стимулювати творчу та пізнавальну діяльність школярів.

У свій час, на різних етапах розвитку освітньої галузі, про позитивний вплив на виховання дітей літератури рідного краю зазначали такі вітчизняні педагоги: Г. Ващенко, А. Волошин, С. Шацький, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші. Серед зарубіжних педагогів, які бачили позитивне значення краєзнавства були Ф. Песталоцці, Ж. Руссо, Я. Коменський, Дж. Дьюї та інші [3, с. 110].

На важливості та необхідності внесення літератури рідного краю в навчально-виховний процес наголошували у своїх наукових працях учні-методисти Г. Самойленко, Н. Волошина, В. Неділько, С. Пультер, Б. Степанишин.

У навчальній програмі «Література рідного краю» вперше була внесена 1988 року, відтоді має місце у всіх наступних програмах української літератури. Звертаючись до чинної програми української літератури для 5–11 класів, кожен клас, як середньої, так і старшої школи завершується уроками, присвяченими літературі рідного краю. Тобто, бачимо, що цей розділ порівняно недавно став частиною курсу української літератури в шкільній програмі. Проте в наш час, література рідного краю є одним із найважливіших джерел нашої народності, що несе в собі національну історію, переконання, психологію, світосприйняття наших предків [3, с. 111].

Сьогодні, в чинних програмах для 5–11 класів на розділ «література рідного краю» відводиться 4 години на навчальний рік. Однак, ні в програмах за старим стандартом, ні в сучасних, не передбачений сформований список письменників. У програмі зазначено, що «тексти для позакласного читання й уроків літератури рідного краю обираються зі сформованого учнями та вчителем переліку» [5].

Нова програма з української літератури для закарпатських загальноосвітніх шкіл зазначає, що розділ літератури рідного краю є системно-історичним. Відповідно до цього, у програму були включені невеликі оглядові розділи, які окреслюють основні тенденції певного літературного періоду. Ця програма сформована відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти [2]. П. Ходанич у своїй програмі з літератури рідного Закарпаття однією з тем вказує «Літературне життя Закарпаття у міжвоєнний період Чехословаччини (1919–1939 рр)». Згадана програма схвалена МОМ у 2015 році. У цьому розділі серед письменників та діячів запропоноване вивчення творчості Василя Гренджі-Донського. П. Ходанич пропонує до вивчення на уроках літератури рідного краю чи для позакласного читання поезію збірок «Квіти з терньом», «Золоті ключі», «Шляхом терновим», «Тернові квіти полонин». Також до цього списку автор програми включає історичну повість «Петро Петрович», «Байку про козу й вовка» та інші твори [6, с. 6].

Необхідність та важливість вивчення творчості Василя Гренджі-Донського пояснюється важливим вкладом революційного характеру у розвиток закарпатської культури. Василь Гренджа-Донський – поет, прозаїк, драматург, публіцист, театральний критик, редактор і видавець, громадський діяч, котрий зробив величезний внесок у суспільно-культурне та політичне життя краю.

Письменник плідно працював у галузі освіти й літератури рідного йому народу. Багатство його спадщини дає нам право стверджувати, що митець був одним із найпродуктивніших письменників Закарпаття ХХ століття [1, с. 7].

Важливо, аби учні розуміли та знали історію літературного розвитку свого краю. На Закарпатті в цій історії провідне місце належить В. Гренджі-Донському.

Початковою ланкою у системі викладання літератури в школі є вивчення життєвого шляху автора, насамперед це дає розуміння його творчості. Адже творчість письменника досить часто залежить від його життєвих обставин. Вивчення біографії є естетичною та психологічною підготовкою учнів до сприйняття його творчої діяльності. Важливо подати найважливіші події в житті письменника, дотримуючись наукової логіки, розкриваючи різнобічність його таланту [4, с. 289].

Вивчаючи постать митця, слід розуміти, що його творчість несе значне змістове навантаження для розуміння. Тому, на нашу думку, знайомство учнів з Василем Гренджою-Донським слід проводити у 10 класі, тим більше, що історичні часові рамки, на які також припали життя і творчість письменника, вивчаються в курсі Історії України.

При викладанні життєвого шляху методисти пропонують різні прийоми. Насамперед необхідно вивчати біографію письменника в контексті епохи, беручи до уваги не лише його громадську діяльність, а й цікаві життєві факти. При цьому потрібно орієнтуватися на завдання, які поставив вчитель. Джерелами для вивчення біографічних даних у методичних працях вказують щоденники, автобіографії та листи митця. При вивченні рекомендується їх цитувати, подавати думки поета, сформулювати його життєве кредо. Для вивчення життєпису В. Гренджі-Донського пропонуємо учням підготувати власні доповідді про життєвий та творчий шлях митця. При цьому даємо опорні пункти: 1. Народження та навчання поета; 2. Участь у війні. Приватне життя; 3. Початок творчості письменника. Журналістська діяльність. 4. Громадська діяльність. Окупація та арешт. У такий спосіб учні зможуть детальніше заглибитись в біографію митця, вчитимуться виділяти основне та найважливіше, а також цікаве для себе.

До вивчення в школі пропонуємо першу збірку митця «Квіти з терньом» (1923), написану живою українською народною мовою, близькою до літературної. Збірка є знаковою для літератури рідного краю, оскільки ознаменувала зародження нової української літератури на Закарпатті. При ознайомленні з її змістом учням варто пригадати стильові ознаки романтизму,

оскільки всі дослідники творчості В. Гренджі-Донського одногосно стверджують, що для нього характерний романтичний тип світосприйняття. Автор романтизує образ рідного краю, описує природу та її красу, пише про історичне минуле свого народу, його мову, звертається до ідей народності, наголошує на важливості збереження історичної пам'яті («Тобі, рідний краю», «Оце мій рідний край», «Люби рідну мову» тощо). Окрім того, у збірку вміщені й контрастні вірші, протилежні за звучанням. Так, у деяких поезіях відчутні песимістичні настрої, які автор передає за допомогою образів природи («Вихор душі», «Бийтесь гори...», «Поточок», «Шумить...» та ін.). Є у збірці й зразки інтимної лірики, а також вірші, у яких простежується біблійна символіка («У зеленім гаю», «Попід гору...», «Засвіти ми...», «Посадила'м...», «Коло млина», «Ой засвіти, мі-сяченьку...», «Було то весною...» та ін.). Значне місце у збірці займає народнопісенна образність, одухотворена природа, звертання до небесних світил, надприродних сил.

Отже, вивчення творчості В. Гренджі-Донського на уроках літератури рідного краю дає можливість учителю-словеснику сформувати уявлення учнів про складний і суперечливий період історії Закарпаття – період міжвоєнного двадцятиліття, період національно-культурного й духовного відродження краю, прищепити учням цілий комплекс морально-етичних цінностей, виховати почуття любові до Батьківщини.

Література

1. Василь Гренджа-Донський: до 120-річчя від дня народження: бібліограф. покажч. / уклад.: М.Б. Бадида, відп. за вип. О.А. Канюка. Ужгород. 2017. 138 с.
2. Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджено 30 вересня 2020 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>. (дата звернення: 11.01.2024).
3. Марфинець Н. Сутність та структура дидактичної категорії «література рідного краю». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2021. Вип. 21. С. 110–113.
4. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник. Київ, Ленвіт, 2000. 289 с.
5. Українська література: навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 10–11 класи (рівень стандарту). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalniprogrami/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>. (дата звернення: 11.01.2024).
6. Ходанич П.М. Методологічні особливості викладання курсу «Література рідного краю на уроках української літератури у 5–11 класах». Модуль 2. Ужгород, 2021. 21 с.

Марія Мушка, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *В.І. Шетеля*, старший викладач кафедри української літератури Ужгородського національного університету.

Христина ОНШЕЧКО

РЕЦЕПЦІЯ ЦЕНЗУРИ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ ІВАНА ДЕНИСЮКА

Цензура (лат. *censura*, від *censo* – роблю опис) – система контролю, що регулює вміст, випуск та поширення друкованої продукції, творів сценічного, образотворчого та кіномистецтва, радіо- і телепередач, а іноді навіть приватного листування. Мета цензури полягає в тому, щоб уникнути або обмежити поширення ідей та інформації, які влада вважає небажаними або шкідливими [7, с. 721]. Заборона друку мала негативний вплив на становлення та розвиток української літератури.

Активна заборона українських книг та книгодрукування розпочалася з 1626 року, коли політика російської імперії цілеспрямовано була направлена на знищення культури українського народу. У той час вийшов наказ Синоду Московської церкви про вилучення усіх церковних книг, натомість відбувалося поширення московських видань. Зрештою, вже наступного року було заборонено та спалено «Учительне Євангеліє» Кирила Ставровецького за наказом царя Міхаїла Федоровича. Під заборону книговидання потрапили вчені та церковні діячі, зокрема Петро Могила, Лазар Баранович, Антоній Радивилівський, Іоаникій Галятовський та ін. Уже в XVIII столітті вийшов черговий указ Петра I про заборону друкування українською мовою, а також знищення церковних книг і конфіскація українських букварів. Через століття у 1863 році було прийнято сумнівний законодавчий акт – **Валуєвський циркуляр**, який обмежував використання української мови, друкування українських книг та періодичних видань у російській імперії. Уся друга половина XIX століття у московській державі – це час дії цензури, а точніше – заборони українських періодичних видань, позаяк діяли нормативні акти, які унеможлилювали друкування часописів. А також передбачали судові переслідування за порушення законодавства. Відомим у той час був **Емський указ**, виданий 18 травня 1876 року у м. Емс. Усе це призвело до обмеження видання україномовних матеріалів, діяльності українських національних груп, разом стало загрозою для розвитку української культури та самовизначення. І. Франко про ці процеси писав так: *«Я схарактеризував другу половину 70-их років як добу важкого упадку нашої національної ідеї. Нове десятиліття почалось під дуже сумними знаками. На Україні українське слово прибите урядовим обухом, бачилось, завмерло зовсім»* [8, с. 6]. Наслідком була, зокрема, втрата багатьох художніх і наукових текстів, про що влучно зауважив і

М. Драгоманов: *«Перечитуючи, навіть, історію русько-українського письменства д. О. Огоновського бачиш, що слід би нам завести особну частину: історію пропавших творів русько-української літератури [...]»* [6, с. 57].

У ХІХ столітті роль цензури була не лише обмеженням друку, але й ключовим фактором, що впливав на формування літературного розвитку. Серед тих, хто масштабно досліджував ці процеси в українському літературознавстві, був професор Львівського університету Іван Денисюк. У своїх розвідках він не лише розкривав сутність заборон публікацій, але й розглядав причини цих обмежень, особливо щодо творчості таких письменників, як І. Франко та М. Павлик. Праці літературознавця стали важливим кроком у розумінні взаємозв'язку між цензурою та літературними доробками в період становлення української культурної ідентичності. Зокрема, він показав, що під впливом цензури опинився М. Павлик у період видання, спільного з Франком, часопису «Громадський друг». Журнал виходив у Львові з 1878 року, і вже тоді два перших номери були конфісковані поліцією через те, що *«заперечувалася і викривалася уся існуюча система гноблення»* [3, с. 18]. І. Денисюк у статті *«До цензурної історії “Громадського друга”, “Дзвона” і “Молота”»* писав, що *«ці чотири книжечки революційно-демократичного видання були неначе чотирма бомбами, що несподівано впали весною і влітку 1878 р., підриваючи основи існуючого ладу»* [1, с. 472]. Публікація львівського вченого також містила документи про вилучення вісника, які вдалося віднайти у Філіалі Центрального державного історичного архіву м. Львова: *«Ці так звані “підстави” конфіскації мають для дослідника інтерес, і тому вважаємо доцільним їх надрукувати»*, – писав автор [1, с. 471]. Оскільки Павлик намагався оскаржити рішення влади, він звертається до суду з протестами, які стали *«цінними джерелами для вивчення світогляду молодих редакторів “Громадського друга” та генези їх творів»* [1, с. 472]. Тому науковець зауважував, що ті ж підстави не є однаковими з офіційними заувагами, а протести письменника – не лише викриття власних переконань, а й оскарження тодішньої політики. Зокрема, у висновку справи № 2 про вилучення зазначеного часопису від 12 травня 1978 р., стверджується, що *«у статті під заголовком «Ребеніщуків Тетяна» автор зображує один випадок поганого співжиття подружжя селянського класу»* [1, с. 486]. Зрештою, апелюючи до листа-протесту, Павлик запевняв, що *«повість “Ребеніщуків Тетяна” – вірна копія з життя... В тім діло: чи вірно змальовано тут житє, чи ні, а не в тім, що за мораль витягне собі з того ц. к. суд»* [1, с. 486]. Варто зазначити, що у ХІХ столітті доля жіноцтва була визначена тодішнім законодавством, яке обмежувало їхні права та можливості. Відтак, за словами Денисюка, майстер слова *«основним фактором, що спричиняє сімейний розлад, вважає соціальну нерівність. Крім того, він виступає проти церковного нерозривного шлюбу і ставить питання про необхідність його розриву в разі потреби»* [3, с. 110]. Розправа над Павликом за публікацію оповідання у місячнику відбулася 28 вересня 1878 року у Львові, де автора засудили на 6 місяців суворого арешту. Згодом

вже сам І. Франко напише автобіографічне оповідання *«Історія одної конфіскації»* про події, пов'язані з арештом газети через втручання місцевих владних структур. У цьому творі автор відтворює драматичні події, які сталися з ним особисто, і викриває систему цензури та пригнічення свободи слова, яка існувала в ті часи.

І. Денисюк також аналізував цензуру стосовно творчості І. Франка, зокрема стверджував: *«Початок 80-х років був дуже несприятливий для письменницької праці та суспільної діяльності Івана Франка, який став уже відомий як «соціаліст» і письменник нового, гостро критичного напрямку»* [2, с. 461]. За словами вченого, І. Франко був засновником політичного оповідання. *«“Політичність” жанру, з одного боку, визначали поліцейська цензура, прокурор і суд, а з другого – незвичайний резонанс твору серед громадськості своєї країни, а то й світовий розголос»*, [4, с. 86] – наголошував І. Денисюк. Саме тому під різку критику потрапило оповідання І. Франка *«Моя стріча з Олексою»*, де, за обвинуваченнями прокурора-цензора, автор критикує тогочасний державний порядок. Учений підсумував, що новаторством у вищезгаданому оповіданні є те, що письменник у творі робить висновок сам чи за допомогою слів головного героя, разом не приховує провідної ідеї, *«поєднати раціоналістичний елемент з емоційним – науку соціалізму з революційною настроєністю, з почуттям бойової солідарності стихійного бунтаря і політичного агітатора»* [4, с. 89–90].

Із заборонаю друку пов'язаний четвертий арешт Франка, що і зміг довести І. Денисюк. Львівський науковець у філіалі Центрального Державного архіву УРСР у Львові віднайшов матеріали судового процесу над І. Франком, М. Павликом та В. Годакком, яких засудили на 24 години ув'язнення через те, що у журналі *«Народ»* розповсюдили заборонену брошуру. І. Денисюку вдалося знайти матеріали, які свідчили про відбуті ув'язнення. Однак кожен був засуджений в інший термін: Годак – 3 грудня 1892 р., Павлик – 12 грудня того ж року. Відтак Франко відбув своє покарання 18 березня 1893 року, разом Денисюк підтвердив четвертий арешт письменника, а також у архіві Павлика знайшов примірник конфіскованої брошури з титульним написом *«Соціалізм утопійний і науковий Фр. Енгельса – П. Лафарга, переклад Ю. Б. Накладом редакції “Народа”, Львів 1892. “З друкарні Народної” В. Манецького під проводом В. Годака»* [5, с. 505].

Отож, дослідження Івана Денисюка щодо цензури у творчості українських письменників М. Павлика та І. Франка наочно показують і розкривають глибину впливу цензурних обмежень на творчий та національно-культурний процеси. Віднайшовши судові акти, І. Денисюк конкретно дослідив механізми впливу державної цензури на життя та роботу письменників у минулому.

Література

1. Денисюк І. До цензурної історії «Громадського друга», «Дзвона» і «Молота». *Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн.* Львів, 2005. Т. 2. С. 471–497.
2. Денисюк І. Лист Михайла Павлика до Івана Франка, перехоплений поліцією. *Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн.* Львів, 2005. Т. 2. С. 461–471
3. Денисюк І. Михайло Павлик. Київ: Держлітвидав, 1960. 170 с.
4. Денисюк І. Політичне оповідання Івана Франка. *Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн.* Львів, 2005. Т. 2. С. 85–95.
5. Денисюк І. Четвертий арешт Івана Франка. *Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн.* Львів, 2005. Т. 2. С. 498–506
6. Драгоманов М. *Австро-руські спомини (1867-1877)*. Львів, 1883. 255 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
8. Франко І. З остатніх десятиліть ХІХ в. (Розвій українсько-руської літератури в остатніх 20 літах ХІХ віку). 1901. Т. 15, Ч. 2. 460 с.

Христина Онішечко, аспірантка філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Науковий керівник – *В.І. Микитюк*, кандидат філологічних наук, доктор педагогічних наук, доцент кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка.

Олеся ПАЩЕНКО

МІСТИЧНІ ОБРАЗИ І МОТИВИ РОМАНУ МАКСА КІДРУКА «НЕ ОЗИРАЙСЯ І МОВЧИ»

Сучасна українська література безумовно має що запропонувати навіть найвибагливішому читачеві. Велике різноманіття жанрів, авторів та їх творінь дає можливість обрати кожному щось, що було б до вподоби саме йому, але серед усієї великої кількості талановитих митців виділяється Макс Кідрук. Навряд чи хтось хто цікавиться літературою зміг би випустити його зі свого поля зору і не познайомитися хоча б з одним його творінням, адже він не лише пише власні книги, чим збагачує доробок сучасної української літератури, але і розповсюджує видавничу діяльність, започаткувавши разом із дружиною власне видавництво. Крім цього, він є автором проєкту «Теорія неймовірності» на Українському Радіо і таких популярних книжок, як: «Де немає Бога», «Не озирайся і мовчи», «Зазирни у мої сни», «Доки світло не згасне назавжди» а також фантастичної серії «Нові Темні Віки».

Коло його інтересів надзвичайно широке, але його візитівкою, як письменника, є захоплення наукою. Більшість його творів можна віднести до жанру наукової фантастики, і навіть якщо не цілком, то елементи науковості будуть присутні всюди. Цим він захоплює читачів: наукові цікавинки обрамлені у гарну, пропрацьовану художню історію. У його романах часто стирається межа між реальністю та вигадкою, але навіть найбільш містичний і незрозумілий феномен письменник намагається пояснити з погляду науки.

Власне такий феномен має місце в романі «Не озирайся і мовчи». Тут розповідається про чотирнадцятирічного хлопця Марка Грозана, якого ми зустрічаємо у моторошній ситуації: він стає випадковим свідком самогубства своєї однокласниці. Це не додає новенькому хлопцю позитивної репутації в очах однолітків, які і без цього цькують через зайву вагу та замкнутість. Замість спорту він цікавиться наукою, зокрема астрономією, що дуже заохочує його дід. Завдяки новій знайомій, дівчинці Соні з паралельного класу, Марк дізнається про таємниче місце в яке можна потрапити через ліфт їх багатоквартирного будинку. «Паралельний світ» до якого можна було перейти за допомогою моторошного «ритуалу», став сховищем для дітей від реального світу.

Але якщо Соня сприймала все як диво, адже і дізналася про існування того місця за дуже дивних обставин, то хлопець всьому намагався віднайти наукове пояснення. В образах двох підлітків ми бачимо два протилежні погляди на світ: аналітичний погляд Марка, який все сприймає через призму науки, і емоційне світобачення Соні, яка не намагається всьому знайти пояснення.

Щодо містичної складової роману, то тут варто зазначити, що у творі Макса Кідрука містика межує з наукою. І найперше з містичних мотивів, що варто виділити це власне спосіб, завдяки якому можна потрапити до іншого світу. Аби вразити Марка і довести, що не все може пояснити наука, Соня переказує йому комбінацію кнопок, завдяки якій на десятому поверсі будинку виявляється зовсім не те, що очікуєш там побачити. Але є умова. На передостанньому поверсі перед «переходом», а саме на п'ятому, мандрівника чекає випробування. Отже, письменник у такий спосіб звертається до нумерології, адже «ключ» до іншого світу – це комбінація чисел. Символічно, що комбінація починається з одиниці, що символізує початок шляху, а безпосередній перехід здійснюється на 10 – найвищому поверсі. Число 10 у нумерології завершальне в порядку базових однозначних цифр, символізує завершення, кінцеву точку, яка одночасно є точкою відправки, тобто початком.

На п'ятому поверсі мандрівник не може видати своєї присутності, тобто мовчати. А також за жодних обставин не озиратися, адже на нього там чекає істота, від якої холоне кров. Отже, є такий собі «сторож», який охороняє вхід до паралельного виміру. Історія появи незвичного вартового не менш моторошна ніж його зовнішній вигляд. У нумерології число 5 асоціюється з різноманітністю, свободою, пересуванням, змінами та адаптацією. Воно символізує духовну та фізичну свободу, а також прагнення пригод.

Наступним, що стосується містики в романі є модель цього самого «паралельного світу». Тих, хто проходить випробування, ліфт переносить до виміру, який існує поза часом та простором. Двері ліфту відчиняються на другому поверсі дерев'яного безлюдного будиночку. Пейзажем виміру слугує ліс, піщаний пляж, безкрає море та велике дерево, яке стає місцем зустрічі двох самотніх підлітків.

Кожен елемент цього світу має певну символіку. Наприклад, за твердженням М. Костомарова, море – це символ смерті: «У давнину море було загальним кладовищем: найдавнішим способом поховання було пускання мертвого на човні по воді. Дно моря – символ загибелі» [4, с. 151]. Інший визначний елемент пейзажу того світу – це великий дуб. У давні часи дуб був святиною, храмом, місцем, де здійснювались релігійні обряди. Його тверда деревина та характерне листя вже з часів германців стали символами безсмертя і стійкості.

З часом Марк виявляє, що світ цілком придатний для життя. Хоч там ніколи не настає ніч, але овочі ростуть, хом'ячок, якого хлопцеві вдалося пронести з собою, цілком добре почуває себе протягом кількох днів. Такі висновки зароджують у голові хлопця ідею: назавжди перебратися туди і спалити будинок з ліфтом, тобто портал між світами. Можна припустити, що світ, який знаходиться з іншої сторони ліфта, це своєрідна модель раю. Це можна доводити тим, що світ вміщує у собі все необхідне для життя, втілює бажання підлітків мати безпечне місце.

Та, як виявилось, перешкодою для проживання там буде не лише збитий графік сну через постійний день. Справжньою проблемою, і за сумісністю найголовнішим містичним елементом, стають «жителі» іншого світу.

Першою, не зовсім живою, але все ж істотою, яку зустрічає Марк по той бік ліфта, стає борсук, смерть якого він бачив кілька років тому, коли його батько вночі випадково збиває тварину. Борсук дивно поводить себе, його рухи незграбні, але він вороже налаштований і кидається на хлопця, який, завдяки повільності істоти, встигає врятуватися втечею. «Цей світ мертвий, – повторила Соня. – Все, що в ньому з'являється, теж мертво» [1, с. 373]. Також смерть того світу доводить «мертво» сонце, яке застигло у своєму положенні.

Другою істотою стала та сама однокласниця Юля Гришина, стрибок з багатоповерхівки якої і спостерігав Марк. Того разу вони перебували в загадковому місці разом із Сонею. Рятуючись від покійниці, хлопець дозволив Соні першій повернутися до реального світу, адже проводити «ритуал переходу» можна було лише наодинці. Марк повертається в жахливому стані, так його знаходить дід Арсен, який давно помічає, що онук часто кудись просто зникає.

Обговоривши шокуючі події, діти доходять висновку, що померлі не нападають безпосередньо на них, вони наче тягнуться до ліфта, наче хочуть повернутися. І це бажання викликано в них тим фактом, що всі вони померли не власною смертю, не тоді, коли їм судилося закінчити свій шлях: борсука

було збито автівкою, Сониного kota вбиває її батько, а Юлія Гришина вчиняє самогубство.

Паралельно з містичними подіями роману, розміщується і певна детективна складова. Марк, в силу свого характеру і бажання все пояснити з наукової точки зору, шукає жінку, яка колись повідомила Соні як саме можна потрапити до дерев'яного будиночку.

Він дізнається, що така справді існувала і її історія не менш таємнича ніж саме місце. Жінка на ім'я Соломія користувалася цим місцем довгі роки, до того як передати його секрет.

Далі виявляється, що вся ця історія зав'язана на чоловікові пані Соломії. Він був фізиком і займався вирішеннями рівнянь Ейнштейна. «...йшлося про те, що плин часу – це ілюзія. Якову не подобалася аналогія річки, що тече, він уявляв простір-час застиглим безкінечним озером... його розв'язок передбачав існування аномальних часопросторових бульбашок. Це так само як з чорними дірами, ніщо у рівнянні не заважало їм існувати» [1, с. 464].

Вже набагато пізніше Соломія помічала у підвалі, де була її кімната для проявлення плівки, дивні відблиски світла. Це і було зародження аномалії.

А потім, під час пологів, померла Анна й вона зустріла її там. Соломія захотіла повернути Анну, навіть робила це неодноразово, але жінка все ж визнала, що помилялася. Анна тільки мала вигляд живої та насправді такою не була. Соломія розповіла, що «мертвяки поступово чманіють і всі зусилля спрямовують на те, щоби потрапити крізь бульбашку до теперішнього часу» [1, с. 467].

Тому Соломія вигадала лабіринт, щоб ускладнити перехід, а також поставити когось на варті. Для цього їй потрібно було поховати когось у бульбашці, поза часом. Далі події набирають ще більшої моторошності, адже онука Соломії Софійка раптово померла, і жінка кудись заховала тіло.

Також ми дізнаємося, чому Соломія передала таємницю подрузі Марка. Щоб те місце продовжувало існувати туди мусить хтось приходити. Але на запитання – для чого взагалі підтримувати її існування, відповіді не знайшлося. Та оскільки Соломія померла у квітні, а навідувала Соню у серпні, тобто вже після смерті, то можна зробити деякі припущення.

Отже, Соломія тримала бульбашку для себе. Принаймні на деякий час їй вдалося обдурити смерть. І вона все ж спромоглася створити лабіринт, а свою онуку зробити вічним вартовим того місця. Тут можна виділити такий собі мотив жертвоприношення, адже маленька Софійка, сама того не бажаючи, була «принесена в жертву» власною бабусею, щоб оберігати аномалію. А образ Соломії Соль – це інтерпретація такої собі баби-відунки, старої, знаючої жінки, яка оберігає страшну таємницю, а щоб поділитися нею вона долає межу між світом живих та мертвих.

Марк Грозан був з тих людей, які не можуть залишити питання без відповіді. Отож, він, за завчасно продуманим планом, вискакує з ліфта на 5-му поверсі й бачить істоту, що дійсно виглядає як дуже понівечена часом дівчинка

Софія. Істота, хоч і лякає хлопця жахливим криком, не женеться за ним, а зникає у ліфті.

Так Марк все ж отримує відповідь на своє запитання, але розповісти про це комусь, навіть якби колись він цього захотів, вже б не зміг. Наступного ранку, не передбачаючи ніякої небезпеки, хлопець як завжди зайшов до ліфта, з якого уже ніколи не вийшов. Можна припустити, що такий хід подій – це реалізація мотиву «покарання» за порушення правил, яке досягає Марка навіть тоді, коли здається, що небезпека минула.

Містичне, на думку Ю. Коваліва, – «загадкове, таємниче, надприродне, не пояснюване» [5, с. 52]. Літературознавець також додає, що містика – це своєрідна можливість виражати те, що неможливо передати словами чи іншими засобами комунікації, а відчутти ці стани можна лише за допомогою медитацій та візій [5, с.50]. Саме як щось не пояснюване можна описати відкритий фінал роману. Хоч письменник і намагається подати певне наукове трактування дивовижним подіям твору, його кінців залишає безліч запитань без відповіді, а отже містична складова все ж яскраво простежується.

Отже, поєднання великої кількості загадкових подій, пропрацьованих головних персонажів зі своїми підлітковими і зовсім не підлітковими проблемами, сімейних таємниць, подорожі між світами та своєрідною інтерпретацією «життя після смерті» творить яскравий роман, який поєднує у собі безліч жанрів, з яких жанр містичного роману займає одну з найголовніших ролей.

Роман Макса Кідрука «Не озирайся і мовчи» поєднує у собі містику та науковість, людські уявлення про паралельні світи і гіпотетично можливі часопросторові аномалії, які цікавлять як науковців, так і просто допитливих людей.

Завдяки перевазі простих речень, діалогів, стислих і візуальних описів містичним романам М. Кідрука притаманні швидкий темп оповіді та гостросюжетність. Прийом саспенсу, який є ключовим для містичних, фентезійних романів і горорів, вповні розкривається завдяки образам символів, візуальному зображенню дійсності, гіпертекстуальному зв'язку з новітніми технологіями тощо [6, с. 60].

Твір порушує також інші актуальні проблеми, такі як: булінг у підлітковому середовищі, нерозуміння дітей з боку батьків, всюдозволеності завдяки грошам, а також насильство у сім'ї. Отже, роман дуже різносторонній, буде цікавим читачам різного віку.

Література

1. Кідрук М. Не озирайся і мовчи. Харків, «Клуб Сімейного Дозвілля». 2017.
2. Константинова А. Природа страшного у прозі Макса Кідрука. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія» 2023.

3. Костецька Л. Жанр трилеру в творчості М. Кідрука. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Філологічні науки.* 2015. № 2. С. 133–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmduf_2015_2_29.

4. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / Упоряд., приміт. І.П. Бетко, А.М. Полотай; вступна ст. М.Т. Яценка. Київ: Либідь, 1994. 384 с.

5. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.

6. Лотиш К. Жанри масової літератури у творчості М. Кідрука. Миколаїв: Чорноморський національний університет ім. П. Могили, 2022. 60 с.

Олеся Пащенко, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *О.М. Тиховська*, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Ужгородського національного університету.

Вікторія РЕБРИК

ТЕМА КОХАННЯ ТА ЖЕРТОВНОСТІ В ПОВІСТІ СЕРГІЯ УХАЧЕВСЬКОГО «КАЗКА СТАРОГО МЕЛЬНИКА»

Особливого розвитку на сучасному етапі набув жанр фентезі. Феномен фентезі дозволяє авторові створювати власний фантастичний світ і розкривати на сторінках творів одвічну загальнолюдську проблему протистояння добра і зла. Вона постає перед кожною людиною, і кожен сам, згідно зі своїми моральними переконаннями, повинен вирішувати, що обрати.

В останньому десятилітті вивчення міфо-поетичної сфери в українському літературознавстві є пріоритетним, а сучасне українське фентезі й ґрунтується власне на автентичній українській міфології.

Однією з книг, створеною у жанрі фентезі, є «Казка старого мельника» письменника Сергія Ухачевського. Сергій Ухачевський – український літератор з Тернополя, автор детективів, публіцистики, документальної прози. Має журналістський фах, є сценаристом та продюсером, а також військовим, учасником АТО, волонтером, що також відобразилося на його творчості. Відомий читачам своїми гостросюжетними романами й повістями «Пройдисвіти» (1994, 1998, 2005), «Чужа гра» (2003), «Пройдисвіти. Гра зі смертю» (2006), «Стіна» та «Осінні ілюзії» (2009), документальною книгою «Київ бандитський» (2002), історичним детективом «Карпатський капкан» (2015), дитячою книгою «Казка Старого Мельника» (2015) та майже автобіографічним, жорстким і відвертим романом «Легенди нескореної зими» (2016). За твердженням самого автора, «Казка старого мельника» була написана доволі швидко, як кіносценарій, наприкінці 2012 р., проте початок Революції

Гідності перервав творчу роботу в казковому жанрі. Згодом казку взялася екранізувати одна із українських кінокомпаній [4]. Після довготривалої перерви казка побачила світ (2015 р.), а в 2020 р. на екрани нарешті вийшов фільм. Світ фентезі наближений до міфологічного світовідчуття. Основою фентезійних творів є давні міфи, легенди, перекази, які письменник інтерпретує по-новому.

Головною темою «Казки старого мельника» є показ одвічної боротьби добра і зла, утвердження добра як мети людського життя. Довкола цієї проблематики побудовано сюжет, композицію твору й описано її головних героїв.

Різні філософсько-етичні школи та релігійні напрямки впродовж свого історичного існування намагалися пояснити природу добра і сутність зла. Добро і зло – це два первні буття, два протилежні поняття, як життя і смерть, кохання і ненависть, світло і темрява, християнство і язичництво. У категорії добра найповніше виявляється специфіка моралі; добро окреслюється як моральний феномен людської діяльності, духовного життя особистості, її поведінки, взаємин між людьми, її ставлення до природи. За висновком Дж. Кросбі свою особистість (Самість) може досягнути лише той, хто служить Добру [3].

С. Ухачевський у «Казці старого мельника» розкриває свій головний задум – демонструє читачеві, як добрі вчинки, любов до своєї рідної землі, рідних та близьких людей допомагає здолати Зло. Інструментами розкриття проблематики стають композиція та сюжет твору, глибока фольклорна основа казки, система головних героїв, засоби гумору тощо. Композиційно твір побудовано за принципом обрамлення, тобто розповіді у розповіді, а саму казку дітлахам розповідає старий мельник. Його розповідь пов'язує між собою різні сюжетні лінії твору в єдине ціле. Наприкінці розповіді виявляється, що мельник і є тим самим Миколкою, про якого йдеться у «Казці старого мельника».

Важливим жанротворчим та змістовим чинником фентезійного твору є час і простір. За висновком Л. Овдійчук, у фентезі час – це минуле (у більшості випадків давнє минуле). У літературі жанру фентезі описується особливий шлях героя, подорож, шлях як мандри у часопросторі з благородною метою: допомогти іншим й одночасно – це дорога до себе (шлях у собі) внутрішньо змінених [9]. Ці висновки стосуються і «Казки старого мельника» С. Ухачевського. Так, передісторія основних подій розповідає про час післякозацької України. Конкретного історичного періоду автор не називає, він описує швидше час соціально-побутовий (літо, жнива, село), проте чітко вказує, що у цей час жили козацькі правнуки (гер Шмальц за свої історичні висновки «був не раз битий самими козацькими правнуками») [11].

С. Ухачевський легко поєднує різні часопросторові пласти, не лише історичні, але й реальні та фантастичні. Простір казки – це Україна, село, хутори; реальне та містичне поєднуються під час розповіді про Чорний ліс та Чорний хутір – місця реально існуючі, проте тут вже діє надприродне, а також нечиста сила. Страшний Чорний ліс у казці виступає не лише символом

потойбіччя чи сферою несвідомого, це ще й цілком реальне місце скупчення темних сил [8].

Усі персонажі «Казки старого мельника», як і у фольклорній казці, чітко поділені по вертикалі добра і зла [6]. Головним завданням героїв-добротворців є перемога над злими силами, персонажами-злотворцями [1]. О. Наумовська наголошує, що боротьба героя-добротворця і остаточна перемога протагоніста у казковому тексті символізують космогонічний акт: утвердження космосу шляхом подолання хаосу [1]. До позитивних героїв казки належать Миколка, Христина, через сюжетну лінію яких можна простежити тему кохання; пан Адам, Охрім Довбня, Данило Перець, Іван та Параска Забрьохи. Всім їм судилося вступити у боротьбу (подекуди нерівну) із силами Зла. Якщо фольклорна казка не подає нам імен героїв, а їхню зовнішність малює лише окремими штрихами, то у «Казці старого мельника» усі добрі герої мають імена, і подано розлогі описи їхніх рис характеру.

Слід зауважити, що у «Казці старого мельника» С. Ухачевським збережено стародавній архетип Самості через осягнення головним героєм власного духовного потенціалу. Твір містить розлогий метафоричний сценарій ініціації головних героїв, подібний до народних чарівних казок, проте кожен етап еволюції характерів персонажів «Казки старого мельника» має ще одне змістове навантаження.

За законами фентезі проти війська півми об'єднуються людські сили та сили природи (лісовики) – два світи, які повинні існувати в гармонії одне з одним. Проти сил зла у вирішальній битві стають Миколка та Христина, Іван та Параска Забрьохи, Лісовик-Буркотун та інші лісовики: *«Добро вирішило стати проти зла зі зброєю в руках»* (с. 88). Єдність, безстрашність, кохання, любов до своєї рідної землі, віра в себе, у свої можливості та розум, відвага та хитрість, військова майстерність допомагають воїнам Добра перемогти нечисть у нелегкій боротьбі. Чарівні помічники Миколки теж стають у пригоді: і пищик, і чарівний кінь, швидкий як думка.

У «Казці старого мельника» С. Ухачевський об'єднав представників української демонології в єдине військо, яке бореться проти людей і окремих надприродних сутностей. У творі яскраво змальована центральна битва воїнів Світла і воїнів Темряви. Зокрема, останніх уособленням зла постають песиголовці, повітрулі-відьми, *«різна погань: упирі, вурдалаки, вовкулаки, полудники, чугайстри, хухи, перелесники, підкидьки...»* (с. 90). Взнявши за основу їхні народні назви та окремі риси, автор по-новому переосмислює ці образи, надає їм яскравості та глибини.

Читання фентезі є корисним для юнацтва, тому що стимулює їхній когнітивний, емоційний, етичний та естетичний розвиток. Вивчення літератури фентезі в школі відбувається переважно на уроках зарубіжної літератури, тому більшість методичних розробок стосуються саме зарубіжного фентезі. У методиці викладання української літератури питання про уроки позакласного читання сучасного фентезі частково розкриває Н. Логвіненко, аналізуючи у

своїй статті проєкту діяльність учнів у процесі вивчення на факультативних заняттях національної фентезійної літератури [5]. Зокрема авторка звертає увагу на важливість прочитання фентезі у школі, не лише зарубіжного, але й створеного українськими письменниками, стверджує, що вивчення подібних творів повинно проводитися з огляду на їхній міфологізм. Давня українська міфологія, на думку Н. Логвіненко, це спосіб «захистити свою індивідуальну й національну ідентичність» [5].

На уроках української літератури в 11 класі Державною освітньою програмою відведено декілька годин для вивчення сучасних українських письменників жанру фентезі [10]. Позакласне читання сучасного українського фентезі – необхідний елемент літературної освіти підлітків. Саме цей жанровий різновид фантастики має багатий потенціал для розвитку пізнавальних інтересів учнів, формування їхнього характеру, виховання емоційного сприйняття проблем, порушених у художніх творах. Дослідниця фентезі Є. Канчура дуже вдало визначила необхідність читання фентезі школярами. Вона стверджує, що фентезійні твори «сприяють духовному пошуку, ...розвивають інтелектуальні здібності та простір уяви, ...вчать розумінню самого себе та Іншого, ...вчать екологічному мисленню, ...доносять ідеї провідних мислителів доби до широкого читача, зокрема, до молоді, які відновлюють зв'язок поколінь та коріння народного світогляду на новому рівні» [2].

Пропонуємо вивчати «Казку старого мельника» С. Ухачевського у рамках аналізу творчості сучасних українських письменників на одному з уроків з позакласного читання в 11 класі і водночас простежити, як реалізуються висловлені теоретичні твердження про творчо-пошукову діяльність учнів на практиці. Твір надзвичайно цікавий та легкий у прочитанні, насичений міфічними персонажами, що дозволить учням узагальнити знання зі світової та української міфології. Творчість письменника актуальна сьогодні, оскільки вона присвячена проблемам російсько-української війни, він був її учасником, активним громадським діячем та військовим волонтером. Фентезійний твір С. Ухачевського позначений рисами його індивідуального стилю – тяжінням до української міфології, змалюванням побуту й звичаїв українців, екскурсів у історичне минуле України. Важливими філософськими проблемами, які порушує твір, є тема одвічного протистояння Добра і Зла, Кохання, Єдності, Жертвості та Служіння тощо. Казка – потужна проєкція на сучасні події російсько-української війни. Перед уроком учні повинні попередньо прочитати твір.

Боротьба Добра і Зла, як двох головних моральних імперативів, є вічною темою філософії, культурології, світової літератури. Дуалістична природа буття була предметом осмислення як звичайних людей, так і видатних вчених в усі часи. Їх цікавили відповіді на, здавалося б, прості питання: чого у житті є більше – добра чи зла; що з цих двох понять є первинним, а що вторинним; чому добро не може утвердитися остаточно? Можна зробити висновок, що

людство зобов'язане служити Добру, бо якщо переможе Зло, то це означатиме його загибель.

У творі С.Ухачевського ми бачимо тісне переплетення теми кохання та любові героїв до рідного краю. Автор демонструє читачеві важливість окремих рис характеру задля подолання Зла: виняткового значення набувають віра в Бога, жертовність, добре серце, духовна чистота, сміливість, гострий розум, військове мистецтво, любов, єднання тощо (ментальні риси українців). Ідеологічний аспект казки найбільш значимий. Роль жіночого персонажа рівноцінна з роллю чоловічого персонажа. Для опису зовнішності та характерів автор широко застосовує гумористичні засоби. Головні герої вступають у нелегку боротьбу проти сил Темряви, після перемоги над якими відновлюється мир серед людей і гармонія в природі.

Особливість казки Сергія Ухачевського полягає в тому, що у ній присутня художня проєкція на сучасні події війни України з її північним сусідом. Устами героїв автор порівнює москалів з песиголовцями, а гетьман К. Острозький, українець-патріот, разом зі своїм військом отримує перемогу над москалями. Художній твір сповнений любові до України і є актуальним для юного читача.

Література

1. Дунаєвська Л.Ф. Українська народна казка: монографія. Київ: Вища школа, 1987. 128 с.
2. Канчура Є. Фентезі: оновлення погляду на світ та шлях до себе. *Дивослово*. № 6 (723), 2017. С. 47–53.
3. Кросбі Дж. Самість і трансцендентність у стосунку до добра. *Досвід людської особи: Нариси з філософської антропології* / [антологія / ред. Д. Федорика, Т. Добко, В. Турчиновський та ін.]. Львів, 2000. С. 28–64.
4. Лівінський О. Сергій Ухачевський – авантюрист долі, «золотий письменник» і відважний лицар України [інтерв'ю з письменником]. *Тижневик «Номер один»*. 2019. 10 грудня. URL: <https://www.gazeta1.com/statti/sergij-uhachevskij-avantyuryst-doli-zolotyj-pysmennyk-i-vidvazhnyj-lytsar-ukrayiny> / Назва з екрану. Дата звернення 11.01.2023.
5. Логвіненко Н. Проектна діяльність учнів у процесі поглибленого вивчення національної літератури. 2019. *Вересень*. № 3–4 (82–83). URL: <https://september.moippo.mk.ua/index.php/sept/article/view/39/44>.
6. Мушкетик Л.Г. Персонажі української народної казки. Монографія. Київ: Укр. письменник, 2014. 360 с.
7. Наумовська О. «Добрий козак усе по волі ходить»: типологія героїчних образів чарівної казки. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2016. Вип. 42. С. 227–231. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2016_42_56. (дата звернення 09.01.2023).

8. Наумовська О. Міфологічна тріада «Життя-смерть-безсмертя» у народній прозі: дис... доктора філологічних наук: 10.01.07. Київ, 2021. 577 с.
9. Овдійчук Л. Трансформація часу в сучасній фантастичній прозі та фентезі для дітей. *Над берегами вічної ріки: темпоральний вимір літератури: Матеріали Міжнародної наукової конференції (24–25 вересня 2015 р.): зб. / ред. С.С. Журавльова. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2015. С. 118–120.*
10. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 10–11 класи (рівень стандарту). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.
11. Ухачевський С. Казка старого мельника. Львів: Кальварія, 2015. 104 с.

Вікторія Ребрик, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *О.М. Тиховська*, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Ужгородського національного університету.

Агнеса-Богдана РУСИН

ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄПИСУ МИТЦІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ БІОГРАФІЇ НЕДИ НЕЖДАНІ)

Неда Неждана (Надія Мірошніченко) – сучасна письменниця, авторка понад 30 оригінальних п'єс. Її доробок характеризується ідейно-художнім новаторством, актуальністю порушених проблем, самобутньою манерою письма. Творчість драматургині увійшла до навчальних програм із української літератури, тому питання методики вивчення її творів у школі потребує наукового осмислення.

Мета статті – розкрити проблему вивчення біографії сучасних письменників-драматургів на уроках літератури в закладах загальної середньої освіти на прикладі життєвого і творчого шляху Неди Неждани.

Драматичний доробок Неди Неждани досліджено низкою літературознавців, зокрема творчості мисткині присвячені праці М. Шаповал, Т. Вірченко, Н. Ястреб, Ю. Скибицької, Г. Довгої, Л. Залеської-Онишкевич, О. Когут. Питання вивчення драми як окремого роду літератури на уроках у закладах ЗЗСО розглядали Е. Пасічник, Г. Токмань, Ф. Штейнбук, О. Слижук, А. Ситченко, Л. Овдійчук, О. Міщенко, В. Денисюк, Л. Бондаренко та ін.

Знайомство здобувачів освіти з життєписом митця – складне питання сучасної української школи, яке потребує кардинального переосмислення й зовсім іншого підходу. Учителі-методисти минулого припустилися величезної

помилки: відірвали письменника від учня, від читача. Школярі нової української школи не повинні сприймати письменників шаблонно: народився, жив, написав, помер. «Кожен письменник – індивідуальність зі своїм духовним світом, естетичними уподобаннями, світоглядом, життєвими подіями. Тому метою уроків, на яких вивчається біографія письменника, є представлення його як різнобічної особистості: рис характеру, життєвого та творчого кредо, сфери діяльності» [1]. Особливо пізнавальними для шкільного аналізу є біографії драматургів доби постмодернізму. Драматурги-постмодерністи – це люди, які живуть і творять у наш час, сучасники українських школярів. Уважаємо, їхні життєписи є яскравим прикладом того, що митець та його художня майстерня – не є чимось абстрактним, далеким, ефемерним.

Традиційно всі методичні підручники виокремлюють три психолого-вікові групи школярів: «Сприймання учнями художньої літератури залежить також від їхніх вікових особливостей. У кожному віці свої психолого-педагогічні особливості навчально-пізнавальної діяльності школярів, відповідні можливості, на які не можна не зважати під час вивчення художнього твору, будуючи урок з літератури.

Виділяють такі вікові періоди:

- 1) молодший підлітковий вік (п'яти-шості класи);
- 2) старший підлітковий вік (сьомі-восьмі класи);
- 3) рання юність (дев'яти-одинадцяті класи)» [2, с. 58].

На нашу думку, таку ж класифікацію можемо застосувати не тільки під час вивчення художніх творів, але й для аналізу біографії письменників у закладах загальної середньої освіти. Тому пропонуємо розглянути три варіанти викладу життєпису Неди Неждани: для молодших підлітків (п'яти-шості класи), для старшого підліткового віку (сьомі-восьмі класи) та для школярів ранньої юності (дев'яти-дванадцяті класи). Детальніше зупинимося на молодших підлітках.

Ознайомити учнів п'ятих-шостих класів із віхами життя письменника – надзвичайно відповідальна справа. Для школярів цього віку притаманна емоційність, безпосередність сприйняття матеріалу, наочно-образна форма мислення. Молодші підлітки особливу увагу надають деталям. Згідно з дослідженнями, у їхній пам'яті залишається така кількість деталей: п'ятий клас – 76, шостий клас – 71, сьомий клас – 63, восьмий клас – 52. На перших етапах літературної освіти діти ще не вміють розглядати біографію письменника в тандемі з його твором, тому важливо вказати на цей взаємозв'язок. Наприклад, які події з життя митця наштовхнули його на написання твору, що спонукало звернутися до тієї чи іншої жанрової форми, чим зацікавила саме ця тематика тощо. Цікаво, що учні п'ятих-шостих класів своє ставлення до автора виявляють не на основі всієї почутої біографії, а переважно на основі якихось певних окремих вчинків письменника, які найбільше запам'яталися. Тому вчителю-словеснику варто бути особливо уважним під час вибору фактів із життєпису митця.

Зважаючи на специфіку сприйняття інформації школярами п'ятих-шостих класів, ми пропонуємо такий виклад біографії Неди Неждани для молодших підлітків: та, що не ходила до садочка, в 11 почала писати вірші, а після читки своєї першої п'єси розплакалася від розчарування – саме таким був шлях до великої сцени талановитої української драматургині Неди Неждани. Надія Леонідівна Мірошниченко (справжнє ім'я) з'явилася на світ 1971 року в місті Краматорську, що на Донеччині. Псевдонім «Неда» родом із дитинства: так дівчинку називала мама. До речі, батьки Надії були російськомовними, проте українських традицій у родині дотримувалися завжди. Народилася маленька Надійка у творчій родині: батько був художником, брат – скульптором, сестра займалася декоративним живописом, тому дівчинка просто не могла бути байдужою до мистецтва. Неда Неждана грала на фортепіано, згодом вподобала гітару. Проте найбільшим захопленням маленької Неди стали читання і театр. Свою першу роль Надійка зіграла, коли їй було всього шість років – принцесу в «Бременських музикантах». В одному з інтерв'ю Неда Неждана згадує кумедний випадок дитинства: «Я написала версію «Червоної шапочки», але навпаки: як дівчинка перемогла вовка. Разом з друзями зробили ляльки і поставили казку для мешканців двору. Ми навіть зробили маленькі квитки, які продавали дорослим. Вистава була благодійною: на зароблені гроші ми купили цукерок і пригостили всіх дітей. Отака була смішна історія» [6]. Надія Мірошниченко закінчила Київську художню школу, Київський лінгвістичний університет (французька філологія, до речі, диплом із відзнакою) та Києво-Могилянську академію (культурологія). Навчалася і працювала у Центрі Сучасної експериментальної драматургії А. Дяченка. Неда Неждана не тільки відома драматургиня, але й критикеса, поетеса й журналістка. Цікаво, що чоловік Неди Неждани Олександр Вітер (Олександр Мірошниченко – справжнє ім'я) – теж режисер, драматург та навіть актор. Сини мисткині теж займаються режисурою: «Ми постійно щось обговорюємо, якісь ідеї, плани, прем'єри, радимось. Іноді це можуть бути великі суперечки, але якими б вони не були, ми все одно підтримуємо один одного, радіємо всім здобуткам» [5]. Можемо підсумувати, що «сучасний урок з вивчення письменницького життєпису потребує від словесника особливої підготовки, оскільки саме на ньому відбувається не бездумний перелік календарних дат і певних фактів з життя митця, а зближення автора й учня, що сприятиме формуванню читацьких смаків дитини, відтак вдумливого і допитливого читача. Надзвичайно важливо, щоб учитель допоміг школярам відкрити для себе унікальний художній світ кожного майстра слова, з яким вони знайомляться впродовж навчання в школі» [3, с.188].

На нашу думку, знайомство із життєписом митця слід проводити на уроках засвоєння нових знань та комбінованих, оскільки саме на цих заняттях учні максимально готові до сприймання свіжої інформації й активно включаються у процес навчання. Учитель не повинен обмежуватися лекційним викладом матеріалу та зводити все до механічного запису конспекту. Педагогу

варто використовувати також ментальні карти, сенкани, квізи, кагути, кола вена, фішбоуни й інші інноваційні методики, які урізноманітнюють освітній процес та водночас допоможуть учителям зацікавити здобувачів освіти особистістю письменника.

«Типовим недоліком під час вивчення життєвого шляху визначних майстрів слова є нівелювання їхньої неповторної особистості. Виробився певний стандарт, який призводить до того, що в уяві школяра всі письменники стають подібними один до одного: талановиті, великі, виступали за краще майбутнє, ненавиділи ворогів народу і т. д.» [2, с.188]. На уроках вивчення біографії майстрів слова педагогам нової української школи необхідно в першу чергу познайомити школярів з індивідуальністю митця, а не продемонструвати черговий шаблон-біографію. Зацікавити учня особистістю письменника – це вже перший крок на шляху до найголовнішої мети педагога: в епоху інтернету, кіно та соцмереж забрати від школяра гаджет і вкласти в руки книгу, прищепити любов до читання, привабити текстами митця і його творчістю.

Література

1. Овдійчук Л. Вивчення життєпису письменника на уроках літератури (естетичний аспект). URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Ulvzsh_2013_11_6.pdf (дата звернення: 05.01.2024).
2. Пасічник Е.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Ленвіт, 2000. 384 с.
3. Пойда О. А. Літературно-критичні статті Олеся Гончара як шлях до осмислення життєтворчості українських письменників на уроках літератури. *Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства : зб. наук. статей*. Полтава : ПНПУ, 2018. 188 с.
4. Неда Неждана. Театр, перш за все, – це люди та ідеї (частина перша). URL: <https://mizanscena.com/interview/neda-nezhdana/> (дата звернення: 07.01.2024).
5. Неда Неждана. Театр, перш за все, – це люди та ідеї (частина друга). URL: <https://mizanscena.com/interview/neda-nezhdana-part-two/> (дата звернення: 07.01.2024).

Агнеса-Богдана Русин, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *О.Ю. Кузьма*, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури Ужгородського національного університету.

Софія УШАКОВА

АВГУСТИН ВОЛОШИН У ПОЕЗІЇ ЗАКАРПАТТЯ

Першу світову війну називають «Матір'ю катастроф ХХ століття», адже вона була причиною розвитку суспільної драми, що тривала майже століття. Це був надзвичайно складний період в історії Закарпаття. Багато років воно перебувало під впливом Угорщини, адже входило до її складу, і це поневолення затримало розвиток національної культури краю. Після того, як Закарпаття на основі рішень Сен-Жерменського договору 1919 р. і Тріанонського мирного договору 1920 р. ввійшло до складу Чехословаччини, становище українців дещо покращилося. Це посприяло розгортанню тут україноцентричних національно-визвольних змагань та бурхливого розвитку культурно-мистецького життя.

Особливе місце серед національно свідомих діячів Закарпаття займає Августин Волошин, авторитетний лідер українофілів. Видатний український педагог, культурно-освітній, релігійний і державний діяч, журналіст і письменник, професор і ректор Українського Вільного Університету в Празі, – скінчив свій життєвий шлях в'язнем Лефортівської та Бутирської тюрем у Москві.

Президент Карпатської України, він вписав одну із яскравих сторінок в українське державотворення. В історії України його впізнають як виняткового політика, мудрого священика, турботливого наставника та улюбленця молоді. Він – автор десятка підручників, на яких виховувалися цілі покоління закарпатців. У його плідному житті поєднався талант педагога – від математика й фізика до мовознавця і літературознавця, від розробника букварів і шкільних читанок до автора фундаментальних підручників з педагогіки, логіки, психології, дидактики, методики. Для Закарпаття впродовж століття він був цілим педагогічним університетом, невтомно сіяв зерно просвіти – науки, був гідним спадкоємцем культурної та національної справи свого попередника – Олександра Духновича. Саме на прикладі його життєвого шляху можна простежити, як угорські русини поступово усвідомили себе закарпатськими українцями, ставши частиною єдиного українського народу. Ім'я Августина Волошина стало символом об'єднання колишніх темних і пригнічених чужою владою підкарпатських українців у складі українського визвольного руху, вони на весь світ заявили про своє існування та боротьбу за незалежність.

Його багатогранна постать, його життєвий шлях і спадщина неодноразово ставали об'єктом різних наукових досліджень. Протягом 1990–2020 років українські історики, педагоги і філологи опублікували близько двох тисяч наукових праць, присвячених життю та спадщині Августина Волошина. Не залишилися байдужими до нього і закарпатські літератори, майстри поетичного слова, і, на нашу думку, аналіз цих поетичних зразків саме на часі. У цьому полягає **актуальність нашої роботи.**

Мета роботи – дослідити образ Августина Волошина у закарпатській поезії.

Об'єктом аналізу стала закарпатська лірика, присвячена постаті Августина Волошина, зокрема вірші Івана Устіяновича «Славний Руси Син», Ярослави Бандурович «Закарпатська Україна», Осипа Мускура «Перший президент», Михайла Качуряка «Про Закарпатську Січ», Федора Микити «Вінок» та Петра Скунця «Карпатська Вкраїна».

Здебільшого про Августина Волошина писали його найближчі соратники, друзі та знайомі. Зокрема, звернемо увагу на вірш «Славний Руси Син», який був написаний у березні 1924 року вчителем хустської горожанської школи Іваном Устіяновичем з нагоди 50-річного ювілею президента Карпатської України. Ця поезія сповнена риторичних запитань, які посилюють увагу, спонукають до роздумів, викликають певну експресію, ілюзію розмови, діалогу, що начебто відбувається у присутності читача: «Хто то уже годи дзвонить / У сріберний Руси дзвон? / Хто за народ свій боровся, / Як в неволі був ще він? [2, с. 45].

За чергою риторичних запитань автор, зрештою, розкриває перед читачем ім'я героя: «Не є то ніхто інший, лиш Волошин Августин!». Автор порівнює його з образами природи: з «чуйним журавлем», «пильним муравлем», який завжди стоїть на сторожі, не дає впасти своєму народові. Це допомагає відобразити працьовитість, відданість та важливість героя вірша, Августина Волошина. Поезія написана з нагоди 50-річчя президента Карпатської України, тому її автор від імені усієї Русі, всіх людей, вітає ювіляра з цим святом та бажає йому прожити ще «много літ».

У вірші «Закарпатська Україна», написаному Ярославою Бандурович, виразно оспівується дух Карпатського краю та його люду, згадується важливість українського національного символу – синьо-жовтого прапора, що майорить над Хустом та Тисою, викликає почуття патріотизму та об'єднання серед українського народу. У вірші оспівується момент, коли карпатський народ під проводом Волошина зібрався разом і виступив за свою незалежність, визволяючись від ярма та тиску зовнішніх сил.

Осип Мускур, відомий поет, живописець, також присвятив свій вірш Августину Волошину під назвою «Перший президент». Порівняння з рідним батьком і підкреслення того, що Августин Волошин вивів Карпатську Україну з підземелля, може символізувати його як лідера, який привів країну до нових висот і визволив її з темряви. Автор передає образ людини, яка виходить перед народом з відчуттям впевненості та світла. Далі, у вірші говориться про те, що президент є вічною правдою, людиною, яка заслуговує на повагу не лише після смерті, а й за життя: «Він – правда наша вічна, а не посмертна згадка, / Він знав глибінь народу, а не шумливу піну» [5, с. 220].

У збірці «Прощайте, рідні Карпати» закарпатського емігранта Федора Микити, виданій у Канаді 1986 року, вміщено поезію «Вінок», де, на наш погляд, автор зробив досить вдалу спробу охарактеризувати зміни, які

відбулися на Закарпатті наприкінці 30-х років. У цій поезії автор передає образ людей, які пережили складні періоди і зіткнулися з випробуваннями, але змогли вибороти свою вільну долю. Письменник використовує образ сирітства, яке символізує беспорядність та беззахисність, а також образ батога як символ рабства і примусу. Августин Волошин у цьому вірші названий «доктором», слава та пошана якого поширилася по всьому краю, навіть серед найменших дітей, що вказує на універсальність його впливу та значення для українського народу: «І образ доктора Волошина, / Про ту славу співають, / Навіть найменша дитина» [3, с. 47].

До постаті Августина Волошина звертаються також сучасні українські письменники. Окреме місце, безперечно належить лауреату Державної премії імені Тараса Шевченка Петрові Скунцю. Маємо на увазі його диптих – об'єднані однією темою та ідеєю два поетичні твори – «Карпатська Вкраїна», виданий 1992 року у циклі «Нічні портрети». На початку вірша є присвята: «Пам'яті Августина Волошина, президента Карпатської України 1939 року».

Перший вірш диптиху пронизаний глибоким почуттям суму та шани до пам'яті Августина Волошина. Автор виражає себе як грішника, який просить про вибачення за свої вчинки та участь у подіях, що принесли страждання та зраду. Поет виражає прощення за те, що «впустили ми стадо непрошене в тобою освячений храм», за те, що «служили чортові за гріш, за безпеку, за чин». У другій частині диптиху автор висловлює свої думки та почуття стосовно сучасного положення справ у Карпатській Україні, а також висловлює своє ставлення до різних соціальних та політичних явищ. Він порівнює минуле, коли були «вільні постаменти», з сучасністю, коли «все інше лади». Для того, щоб висловити свою критику, висміяти негативні якості, додати віршу виразності та емоційної насиченості, П. Скунець використовує іронію та сарказм. Також автор різко засуджує змадяризованих русинів, яких називає «мадяронами»: «Я сяду з мадяром за келих вина. / Я сяду з мадяром. А от з мадяроном / Нам разом не сісти. Біда, не вина» [4, с. 124].

Отже, образ Августина Волошина у закарпатській ліриці здебільшого ідеалізований, адже в жодній поезії не показано його негативних якостей та характеристик. Він зображується як історична постать, яка втілює дух справжнього патріота та борця за національну незалежність. Письменники у всіх творах прагнули пробудити у закарпатців почуття національної гідності, постійно нагадували їм, що вони сини великого народу з їх «батьком» Августином Волошином. Його приклад надихає нас продовжувати боротьбу за свободу та справедливість, пам'ятаючи, що справжній патріотизм полягає в постійній готовності жертвувати для блага рідної землі. Саме тому ім'я Августина Волошина стало символом сміливості та відданості ідеалам.

Література

1. Віднянський С., Вегеш М. Августин Волошин і Карпатська Україна в історії українського державотворення. Київ: Інститут історії України, 2021. 372 с.
2. Ліхтей І. Августин Волошин: два ювілеї. Ужгород: Карпати, 2017. 294 с.
3. Микита Ф. Прощайте, рідні Карпати: оповідання. Карпатський дослідний центр: Накладом Українського Видавництва «Пробоем», 1986. 84 с.
4. Скунець П. Твори. Книга 1. Упорядкування та підготовка текстів Наталії Скунець; передмова Тараса Салиги. Ужгород, 2007. 272 с.
5. Хланта І. Минулося та не забулось: Карпатська Україна у піснях, легендах, переказах, бувальщинах та літературних творах. Ужгород, 2009. 374с.

Софія Ушакова, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *В.І. Шетеля*, старший викладач кафедри української літератури Ужгородського національного університету.

Вікторія ЦОГЛА

ТЕМА МИТЦЯ І МИСТЕЦТВА В ОПОВІДАННІ «ДА СВЯТИТЬСЯ ІМ'Я ЙОГО»

І. Чендей входить до найяскравіших письменників в українській літературі другої половини ХХ століття. Роль письменника в літературі відзначив Д. Федака: «Творчість Івана Чендея – явище не тільки своєрідне колоритом, а й небуденне, новаторське формою і проблематикою. Він прийшов у царину професійного словесного мистецтва з народної глибинки, щоб синтезувати багатовікові художні набутки найзахіднішої гілки рідного народу – закарпатських українців – з пошуками та знахідками вітчизняного і світового красного письменства і явив злободенні змістом новели, оповідання, романи. І написане ним разом із творами широко відомих українських прозаїків Олесе Гончара, Михайла Стельмаха, Василя Земляка, Романа Федоріва визначає обличчя української прози другої половини ХХ століття» [4].

Творчість І. Чендея ґрунтовно опрацьована в дослідженнях відомих літературознавців Ю. Балеги, В. Дончика, М. Жулинського, В. Марка, О. Мишанича, Г. Сивоконя, І. Сенька, Г. Шевченко, Г. Штоня та ін., про що свідчить бібліографічний покажчик. Нові смисли художніх, публіцистичних текстів, щоденників, епістолярію митця аналізують також: В. Барчан, Н. Белоконь-Пожарицька, В. Біляцька, В. Бойко, М. Васьків, М. Вегеш, А. Гурбанська, Р. Жаркова, С. Кіраль, О. Козій, Н. Мафтин, Д. Федака та інші.

Тема митця і його таланту була завжди в полі зору дослідників, знайшла своє втілення у таких творах, як «Цимбаланя», «Да святиться ім'я його!», «Гаврилова «Золота осінь», «Іванові журавлі» та ін.

Про гостроту цієї теми читаємо в його щоденниках. Письменник прославляє мистецтво та наголошує, що воно «повинно високо піднімати і наснажувати. <...> Мистецтво повинно очищати від того, що заважає рухатися по шляху вперед» [3].

У кожному з творів тему митця і його таланту І. Чендей розкриває з різних аспектів.

Новела «Да святиться ім'я його!» малодосліджена. Проте варто згадати дослідження В. Бойко, яка зазначає, що новела належить до тих творів І. Чендея, що «майже позбавлені концентричних сюжетів з чітким причинно-наслідковим ланцюгом. Найчастіше це твори з хронікальним сюжетом; або ж про сюжет доводиться говорити досить умовно, бо він складається з нібито нічим не поєднаних подій» [1].

П. Скунець, акцентує увагу на духовних орієнтирах твору: «Чим ґрунтовніше учні заглиблюються в духовну канву твору, а через неї і – в духовну ауру автора, тим більше починають розуміти себе, власне ставлення до духовності, ставлять перед собою високі орієнтири в житті .. І. Чендея, з одного боку, впливаючи на особистість, розвиває, корегує її духовну сферу, моральні переконання, а з іншого, – перетворює ціннісні орієнтації на ідеали» [2].

Мистецтво покликане впливати на людину та змінювати її погляд на світ. Недаремно у своїх щоденниках І. Чендей наголошує на здатності мистецтва виховувати та настановляти: «Я за мистецтво, що збагачує розум і почуття... Вірніше, що впливає на почуття і розум!». Саме педагогічну властивість прекрасного та просвітницьку роль митця І. Чендей розкриває в оповіданні «Да святиться ім'я його!».

Вже сама назва оповідання «Да святиться ім'я його!» налаштовує нас на роздуми про святе. Твір написаний від першої особи. Читачі не знають імені та рис зовнішності героя-оповідача. Оскільки оповідь ведеться ніби від імені автора-оповідача, то це наштовхує на думку про те, що оповідач є людиною мистецтва. Його запрошено до школи на урок, аби він зміг поділитися своєю мудрістю та досвідом із школярами.

Герой-оповідач виступає митцем, котрий вправно володіє словом та скеровує його силу на те, аби навчити дітей. Персонаж переймається майбутньою зустріччю, відчуває велику відповідальність за те, що вкладе в голови школярів. Він мав уже багато літературних вечорів та не раз виступав перед публікою, проте такого хвилювання вже давно не відчував. Аби зацікавити та захопити дітей, герой узяв із собою книжку, яку сам же ж готував до друку:

«Хоча літературних вечорів у мене було вже доволі, а того разу я хвилювався особливо. <...> І все-таки я голову ламав: що скажу школярам? Для таких, певно, все у світі цікаве, коли воно появляється вперше, є новиною. А

тому і взяв з собою книжку народної мудрості – багато радості подарувала мені тоді, як готував її до видання, а ще більше, коли вийшла з друку» [5, с. 340].

Проте по дорозі до школи оповідач бачить шкільному подвір'ї кусень хліба, – так він розуміє, про що саме поведе сьогодні мову в класі. Оповідач у формі бесіди розповідає дітям про своє дитинство та про матеріальну скруту, про те, коли хліб був неабиякою розкішшю для селянина:

«Одне тепер було зовсім ясним і зрозумілим: не побожністю та молитвами, не церковними обрядами й ритуалами з дитинства вкарбувалися в пам'ять різдво і великдень. Запам'ятались вони сподіваннями та чеканнями перш за все пшеничного білого, запахуцого печеного хліба, що його наша мама двічі на рік, усього двічі на рік пекла до великих свят!..» [5, с. 343].

Хліб є продуктом колективної праці багатьох людей. І хоч продукт харчування не можна вважати мистецьким витвором, але його створення, як і створення будь-чого прекрасного, облагороджує людину, робить її кращою. Праця на землі тут постає мистецтвом, оскільки потребує багато часу, майстерності та наполегливості:

«Все раптом скидалося на ту першу табличку, де кожна цифра множиться на «1» і від того не стає більшою. Що казати? Я був радий і за це. Адже було цілком зрозумілим: поки на стіл ляже паляниця хліба, не одна крапля поту впаде на землю» [5, с. 335].

Паралельно з оповідачем-митцем, котрий переконує та навчає дітей своїм словом, у новелі звертаємо увагу також на книжку, яку оповідач приносить із собою. Вона має не менший вплив на дітей, допомагає закріпити знання та наштовхує на роздуми щодо щойно почутого уроку. Книга є продуктом колективної мистецької праці багатьох людей та виконує навчальну функцію. Герой згадує, що ще з дитинства сам любив читати та постійно захоплювався тією силою впливу, котру мають книги:

«Адже була це не просто собі книжка, а ціла низка перлин, що служать не єдино для матеріальної прикраси, а самі на світ являються скарбами народної душі, незгасної мудрості і сердечної щедрості. І хіба могло бути щось краще, ніж розповідь про народну казку, закарпатських казкарів і дбайливих шукачів та збирачів мудрості народної? Серед яких, звичайно, були і мої вчителі, що відкривали дивний світ казки» [5, с. 340-341].

Книжка та зібрані в ній історії оповідач порівнює з коштовними перлинами, котрі не лише милують око та прикрашають людину ззовні – а що найголовніше – прикрашають її зсередини, вдосконалюють душу:

«Казки-бо для книги були дібрані з такою ретельністю, що рівняється хіба з працею досвідченого і вибагливого творця тих перлин, що до намиста дорогоцінного нанизує тільки найкращі, найкоштовніші» [5, с. 347- 348].

Оповідач мистецьки підводить слухачів до думки про те, що все, створене з любов'ю руками людини, що наповнене сенсом, є творчістю, яка

облагороджує, чи це робота вчителя, пекаря, лікаря, агронома, всі вони є митцями у своїй сфері діяльності.

Звичайно ж, центральним образом, що організовує композицію твору, є образ хліба. Це підкреслено назвою оповідання. Хліб, в концепції роздумів автора, – це святиня, бо хліб – це життя. А життя – найцінніше, що в людини є, найбільша цінність. Саме розповіддю про хліб Чендей порушує екзистенційні проблеми людського буття (проблему матеріального й духовного, проблему життя й смерті і под.), проблему істинних цінностей у житті кожної людини і здатності її зробити правильний вибір

Твір має повчально-дидактичний характер. Оповідна манера від імені персонажа створює довірливу атмосферу, зближує досвідченого, поважного письменника-наратора з молодшою генерацією. Психологічної правдивості оповіді надають і прийоми ретроспекції, застосування такого виражального засобу, як звертання тощо.

Отже, ідея оповідання «Да святиться ім'я його!» полягає в утвердженні думки про те, що мистецтво здатне впливати на людину та змінювати її погляд на світ, формувати її духовний світ, естетичний смак. Герой-оповідач виступає митцем, котрий вправно володіє словом та скеровує його силу на свідомість і емоції слухачів. Паралельно з образом оповідача-митця, у новелі важливе місце відводиться образу книги, яку оповідач приносить із собою. Вона має не менший вплив на дітей, адже виступає символом знань, мудрості, духовних цінностей, прихованих таємниць світу, які опановує той, хто бере її до рук, нарешті є показовим зразком плідної творчої праці усіх причетних до її створення.

Центральний образ твору – хліб актуалізує екзистенційні проблеми, утверджує необхідність гармонійного поєднання в людині матеріального й духовного начал. Автор наголошує не естетичній функції мистецтва, здатного збудити в читача розуміння красивого й потворного, добра й зла, викликати відповідні емоції й емпатію.

Література

1. Бойко В. Етнічний і національний дискурс творчості Івана Чендея: дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук. 10.01.01. українська література. Київ, 2017. С. 202.
2. Чендей-Трещак М. Жага прекрасного була сонцем... (гортаючи сторінки щоденника Івана Чендея). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2010. № 23. С. 149.
3. Чендей І. Вибрані твори: В 2-х т. Київ: Дніпро, 1982. Т.1. 623 с.
4. Федака Д. Іван Чендей. Письменники Срібної Землі. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2006. 331.

Вікторія Цогла, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *В.В. Барчан*, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Ужгородського національного університету.

Дзвенислава ЯСТРЕМСЬКА

МОДЕРНІСТИЧНИЙ ДИСКУРС МЕМУАРНОЇ ПРОЗИ ІВАНА ФРАНКА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

«На дня моїх споминів, десь там у найглибшій глибині горить огонь. Невеличке огнище неблискучого, але міцного огню освічує перші контури, що виринають із темряви дитячої душі. Се огонь у кузні мойого батька» [4, с. 159].

Окремий пласт прозового доробку Івана Франка займає його мемуарна проза, чи радше автотематична проза. До цього дискурсу належать мемуарні есе, об'єднані підзаголовком «Із моїх споминів» – «У кузні» (1902), «У столярні» (1902), «Гірчичне зерно» (1903).

Так, збірка «Малий Мирон» теж має відчутну автобіографічну основу, але автор ще у передмові застерігає, що хоч «автобіографічний елемент виступає у них досить живо, то все-таки не можна... приймати їх без застережень як частину моєї автобіографії, бо в усіх крім автобіографічного елементу маються також виразні артистичні змагання, що домагаються певного групування й освітлення автобіографічного матеріалу» [3, с.5]

Автотематичність – це явище в літературі, коли письменник повертається до власних тем, мотивів, сюжетів і образів у своїх творах. Причин звернення до автотематизму може бути безліч, але найактуальнішою є використання автотематизму для висловлення своєї особистої ідентичності або рефлексії над власним життям, адже повернення до тих самих тем може допомогти відобразити розвиток чи зміну власної особистості.

На зламі століть Іван Франко почав свій шлях на зустріч модернізму, він почав змінювати ракурси своїх творів та акцентувати на трохи іншій тематиці. Не дивно, що письменник мав потребу і звернутись до своїх спогадів, які водночас і гріли йому душу, і ятрили її. Природно, що людина рано чи пізно хоче згадати людей, які залишили сильні спогади, ще раз поглянути на них та, можливо, переусвідомити вчинки.

«Повернення до джерел, *in illo tempore*, пов'язано у Франка з потребою узагальнення й переосмислення швидкоплинності життя і водночас його вічної тривалості у Слові, врешті, з верифікацією само ідентифікації», [3, с. 441] – підсумовує Микола Легкий.

Мемуарне есе «У кузні» було написане на честь 100-ліття від народження батька Івана Франка – Якова і повністю присвячене дитячим спогадам автора, який проводив час разом з батьком у кузні за роботою.

Текст обрामований авторськими роздумами про спогади, складається із кількох вставних історій, при чому у ньому повністю відсутня фабула. Есе дуже колоритне, адже І.Франко зміг написати його із ракурсу дитини, яка сміливо

висвітлює свої думки та відчуття, дитини, уява якої «залюднена марами, упирями, страчуками» [4, с. 160]. Абсолютно вся робота батька (виварювання сокири, сплав двох окремих елементів, натягування обруча на колесо), а також люди, які приходять у кузню, та їхні історії викликають у малого Івана безпосередній захват – «я слухав тих оповідань, як фантастичних казок про далекі, зачаровані краї» [4, с.164].

Наступне мемуарне есе «У столярні» має теж філософський початок: «В житті, мов у довгій дорозі: що з воза впало, те пропало. А спомини, мов затурбований хазяїн, ідуть по довгих літах тою дорогою і шукають-питають давно загубленого» [4, с. 171].

Це есе присвячене першим трьом рокам життя автора у місті, коли він був учнем Дрогобицької нормальної школи. Тут теж автор звертається до дитячих спогадів, які залишили емоційний відбиток у його свідомості. Відчутна теплота, а також іронічність погляду на деякі події (розписування цьоцею скринь, свічки, зарізання телят).

Цікавою є думка Романа Голода про імпресіоністичність цього мемуарного есе, адже тут увага письменника концентрується на «експресивно наповненому окремо взятому яскравому кадрі-фрагменті з неминучим ігноруванням фабульної, подієвої багатометражності епосу» [1, с. 233]. Такий підхід до аналізу твору допомагає краще зрозуміти його ціль та метафоричність.

Мемуарні есеї «У кузні» та «У столярні» об'єднані символічністю назви, вони стають «топосами, котрі позначають певні періоди на життєвому шляху автора» [2, с.443].

А оповідання «Гірчичне зерно», присвячене періоду навчання у Дрогобицькій гімназії, вже різниться як формою, так і змістом. Сюжет є по суті розгорнутою євангельською притчею про гірчичне зерно, перенесеною на життя автора. Літературні дискусії з старим учителем Лімбахом стали тим гірчичним зерном, яке згодом виросло буйним розкішним деревом, стали переломним періодом у житті письменника.

Як відомо, згадані дискусії з учителем дуже вплинули на творчий шлях молодого письменника, а саме оповідання звертається і до аналізу твору «Лесишина челядь» І. Франка, про початок якого вчитель відгукується схвально, а от кінець його не задовольняє.

Отже, в аналізованих есе Іван Франко звертається до своїх дитячих спогадів, актуалізуючи враження від батьківської кузні та періоду навчання у Дрогобичі, використовуючи яскраві метафори й символіку картини. Автор, безперечно, використовує автотематичність як засіб виразити свої почуття та роздуми, відтворюючи не лише спогади, а й власне переживання світу навколо. Його творчість стає своєрідним відображенням його інтелектуального й духовного розвитку на зламі століть, і спогади є важливим компонентом цього процесу.

Література

1. Голод Р. Іван Франко та літературні напрями кінця ХІХ – початку ХХ століття. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. 288 с.
2. Легкий М. Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці: монографія. Львів, 2021. 608 с.
3. Франко І. Оповідання (з вступом та примітками Петра Коструби). Львів: Накладна Укр. Книгарні та Антикварні у Львові, 1929. 85 с.
4. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и томах. Київ: Наукова думка, 1980. Т. 21. 501 с.

Дзвенислава Ястремська, аспірантка філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Науковий керівник – *В.С. Корнійчук*, доктор філологічних наук, професор кафедри історії української літератури імені М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка.

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Єлизавета АДЖЕНІЛОК

ВИДИ РЕКЛАМИ У ВИДАННЯХ «THE WASHINGTON POST» ТА «THE NEW YORK TIMES»

Розвиток інтернет-технологій, онлайн-платформ, цифрових медіа відіграють ключову роль у поширенні новин та формуванні глобальної інформаційної системи. У світі нараховується близько 5 мільярдів користувачів інтернету. Це означає, що 64,4% населення у світі мають доступ до всесвітньої мережі. За минулий рік кількість інтернет-користувачів зросла на 1,9% [1]. Тож актуальними є медіа, які використовують крім традиційної форми виробництва контенту ще й онлайн-версії. При цьому досвід існування та просування рекламного продукту таких видань, як «The Washington Post» та «The New York Times» є корисним в аспекті комплексного розуміння функціонування провідних демократичних ЗМІ.

У ході дослідження ми спиралися на праці науковців, які досліджували подібну тематику – Дженніфер Д. Гріра, Д. Менсінг, М. Кіци, які вивчали тенденції та особливості використання реклами в онлайн-виданнях.

Мета: аналіз видів реклами у виданнях The Washington Post та The New York Times.

Газета «The Washington Post» – одна з найстарших та найвпливовіших газет світу. Сьогодні наклад видання сягає 500 тис. екземплярів [2]. «The New York Times» – найстаріша газета у світі, а перший випуск видання зараз можна знайти у відкритому доступі [9].

Видання активно працюють над розвитком та вдосконаленням своїх онлайн-платформ. Залучення рекламодавців дозволяє підтримувати високу якість матеріалів та забезпечити стабільний розвиток цифрової версії. Проте, підвищена або нерелевантна реклама може негативно вплинути на сприйняття контенту читачами. Тому важливо досліджувати різні види реклами, які використовують провідні видання, а також оцінити їх ефективність і вплив на аудиторію.

Проаналізувавши різні види реклами онлайн-видання «The Washington Post», виявляємо:

1. Банерну рекламу. Такий рекламний макет може містити гіперпосилання, натиснувши на яке читач може перейти на сайт рекламодавця та ознайомитися з певним товаром або послугою. Сам макет може виглядати, як звичайна ілюстрація з текстом, GIF-анімація, слайд-шоу або короткий відеоролик. «The Washington Post», на наш погляд, зловживає даним видом реклами, адже під час перегляду статті читач переглядає близько 5-8 банерів.

2. Контекстну рекламу. Це найбільш ефективний вид реклами, адже базується на інтересах кожного конкретного користувача: що шукає в пошукових системах, які сайти відвідує, які теми найбільше цікавлять. Сама реклама пов'язана з одним словом, яке описує її. Таким чином, такі рекламні оголошення є менш «нав'язливими» для цільової аудиторії та виглядають більш органічно. «The Washington Post» використовує від 3 до 5 контекстних реклам в одній статті: над заголовком, з правого боку від основного тексту та вкінці.

3. E-mail розсилки. Це вид реклами, який полягає у розсилці рекламних листів читачам онлайн-ресурсу, які підписалися або погодилися отримувати такі сповіщення на свою електронну адресу. Такий підхід потребує обов'язкової згоди користувачів на отримання повідомлень від певного інтернет-видання. «The Washington Post» у кожній статті пропонує підписатися на актуальні новини про вибори, передвиборчу кампанію та отримувати інформацію/сповіщення одразу на свою електронну адресу.

4. Рекламні модулі pop-up. Це різновид банерної реклами, що з'являється під час перегляду певного онлайн-ресурсу. «The Washington Post» використовує цей вид реклами 1-2 рази між абзацами в одній статті.

5. Нативну рекламу. Це вид реклами, який за визначенням А. Мелехова, є «природньою» рекламою як такою, і здатне інтегрувати у звичний Інтернет-простір користувача, тож природність нативної реклами обумовлена тим, що вона «відповідає формату, функціям і тематиці платформи, на якій розміщується та сприймається користувачами як оригінальний, рідний контент, що повинен бути релевантним інтересам користувача» [7]. У редакційному матеріалі «Ваше волосся виглядає шикарно. Це коштувало ... скільки?!» є порівняння послуг, цін, сервісу перукарні в торговельному центрі з приватним салоном краси. Авторка статті використовує коментарі експертів, досвід користувачів даних послуг та зводить до того, що краще обрати зазначений у тексті салон краси, ніж перукарню в торговельному центрі. (URL: <https://www.washingtonpost.com/style/of-interest/2024/03/18/hair-stylist-salon-expensive/>)

Класифікація видів реклами в онлайн-виданнях сформована на основі таких джерел [4; 5; 6; 7].

«The New York Times» в порівнянні з «The Washington Post» використовує такі види реклами на своїй онлайн-платформі: банерна реклама (у кожній статті одну банерну рекламу, що мінімум у 5 разів менше, ніж у «The Washington Post»); пейвóл (англ. paywall — платна стіна) (система платного доступу до контенту на веб-сайті), внаслідок чого інтернет-користувач може ознайомлюватися з матеріалами, відповідно до правил ресурсу та самостійно обраної моделі користування контентом. За проаналізований період «The New York Times» використовував у кожній статті банер на якому зображена пропозиція оформити підписку на видання та отримати додаткові можливості.

У цьому дослідженні було проаналізовано різні види реклами, які використовують провідні онлайн-видання «The Washington Post» та «The New

York Times». Результати показують, що обидва видання активно застосовують рекламу для монетизації свого контенту та підтримки діяльності онлайн-платформи. У ході дослідження було виявлено, що «The Washington Post» використовує більш різноманітні види реклами, ніж «The New York Times», застосовуючи банерну, контекстну, розсилки електронною поштою, модулі спливаючих вікон та нативну рекламу. Натомість, «The New York Times» обмежується переважно банерною рекламою та платним доступом через пейвол.

Варто зазначити, що використання реклами, особливо банерної та спливаючих модулів, може негативно вплинути на сприйняття читачами та відштовхнути аудиторію. Тому виданням необхідно збалансувати демонстрацію реклами, забезпечуючи при цьому високу якість контенту.

Література

1. Головні висновки звіту Global Digital 2023. URL: <http://surl.li/slyuho> (дата звернення: 15.04.2023 р.)
2. День ЗСУ та вихід першого номера The Washington Post: 6 грудня в історії. URL: <https://kanal.dim.tv/den-v-su-i-vyhod-pervogo-nomera-the-washington-post-6-dekabrya-v-istorii/> (дата звернення: 11.04.2023 р.)
3. Кіца М. Тенденції інтернет-реклами в ЗМІ України та зарубіжних країн: порівняльний аспект. *Теле- та радіожурналістика*. 2016. Випуск 15. С. 178–183.
4. Куклінова Т.В. Інтернет-торгівля як засіб підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах глобалізації. Теоретичні, методологічні та практичні аспекти конкурентоспроможності підприємств: монографія / за заг. ред. О. Г. Янкового. Одеса: Атлант, С. 183–191.
5. Мальчик М. В. Маркетинг: навч. посіб. за ред. М. В. Мальчик. Рівне: НУВГП, 444 с.
6. Хамініч С. Ю. Третьяк К. В. Інтернет-реклама як основний чинник просування товару в сучасних умовах. *Глобальні та національні проблеми економіки*. № 7. С. 504–507.
7. Jennifer D. Greer, Donica Mensing. *The Evolution of Online Newspapers. A longitudinal content analysis*. 1997–2003. 20 с.
8. The oldest newspaper in the world. URL: <https://www.nytimes.com/1880/01/08/archives/the-oldest-newspaper-in-the-world.html> (дата звернення: 19.04.2023 р.).

Єлизавета Адженілок, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Є.О. Соломін*, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, завідувач кафедри журналістики Ужгородського національного університету.

Сніжана БЕЗКРОВНА

РОЛЬ ЖУРНАЛІСТИКИ У ФОРМУВАННІ ТА СПРОСТУВАННІ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Вплив журналістики на суспільство незаперечний. Журналістика відіграє значну роль у формуванні уявлень, переконань і ставлень, особливо коли мовиться про гендерні стереотипи. Зображення статі в ЗМІ може або посилити наявні стереотипи, або кинути їм виклик.

Одним із основних способів, якими журналістика сприяє формуванню гендерних стереотипів, є зображення людей у стереотипних ролях. Дослідження показали, що поширення стереотипних уявлень у ЗМІ підсилює віру в гендерні стереотипи та зміцнює традиційні гендерні норми [5]. Постійна трансляція цих стереотипів через різні медіа-платформи може призвести до нормалізації гендерних упереджень і очікувань, тим самим зберігаючи суспільну нерівність. Дослідження, що вивчають взаємозв'язок між уявленнями ЗМІ та гендерними стереотипами, підкреслили, що об'єктивація та вузьке зображення гендерних ролей можуть формувати сприйняття і ставлення людей до гендеру [5]. Це свідчить, що те, як журналісти зображують гендер у своїх репортажах, може суттєво впливати на громадську думку та сприяти укоріненню шкідливих стереотипів [5].

Однак журналістика може не тільки вкоренити гендерні стереотипи, а й спростовувати їх. Як жінки, так і чоловіки-журналісти мають можливість звільнитися від традиційних гендерних соціальних ролей і норм у своїх публікаціях, таким чином кидаючи виклик припущенням про те, що і як вони повинні висвітлювати [5]. Дослідження показали, що різноманітне представлення в засобах масової інформації, включно з різноманітним зображенням статі, може допомогти боротися зі стереотипами та просувати більш інклюзивні та справедливі суспільні норми [5]. Активно беручи участь в інклюзивному та збалансованому висвітленні, журналісти можуть відігравати вирішальну роль у руйнуванні шкідливих стереотипів та просуванні гендерної рівності [3].

Український медійний простір також характеризується домінуванням чоловічих образів та імен у ЗМІ. Дослідження показали, що жінки згадувалися у новинах значно рідше, ніж чоловіки, і частіше зображувалися у традиційних жіночих ролях, таких як сфера побуту або культура [2].

Перше, що варто відзначити, – це домінування чоловічих образів та імен у теленовинах. Чоловіки частіше займають активні та домінуючі позиції, їх імена та відзнаки називаються у матеріалах більш конкретно та професійно, що підсилює їхню авторитетність. З іншого боку, жінки частіше представлені у традиційних жіночих ролях, їх згадування та представлення здійснюється за допомогою опосередкованих апеляцій до чоловіків, від яких вони залежать.

Наприклад: «Щаслива домогосподарка», «Турботлива матуся», «Прикраса» та ін [2].

Такий дисбаланс у представленні гендерних ролей створює і утримує стереотипи. Наприклад, коли у теленовинах жінки регулярно виступають як «дружина такого-то» чи «мати такого-то», це підтримує уявлення про їх другорядність та залежність від чоловіків. Така установка зміцнює патріархальні структури суспільства, де чоловік зазвичай вважається «головою родини», а жінка – його підтримкою [4].

Водночас жінки рідко виступають як експерти чи авторитетні джерела інформації у теленовинах, навіть у високофемінізованих сферах, таких як освіта чи охорона здоров'я. Це поглиблює стереотипи про жіночу некомпетентність у професійних справах та зводить їхню роль до домогосподарки або об'єкта сексуального привабливості [4].

Наприклад, жіночі героїні в телевізійних програмах часто представлені в стереотипних ролях, таких як домогосподарки, або в залежних відносинах з чоловіками. У той же час, чоловічі герої частіше виступають як герої-лідери, сильні та впевнені у собі [2].

Одним із важливих аспектів, на який потрібно звертати увагу в журналістиці, є уникнення підміни понять та правильне використання термінології. Наприклад, гендерні проблеми часто сприймаються як винятково жіночі, що не відображає повну картину та може сприяти зменшенню уваги до проблем чоловіків у цій сфері. Також важливо уникати стереотипних уявлень про гендерні ролі та можливості, а натомість дбати про більш об'єктивне та різноманітне представлення гендерних питань у ЗМІ.

Роль журналістики у формуванні та спростуванні гендерних стереотипів важлива та значуща. Журналістика, як ключовий інструмент формування суспільної свідомості, має великий вплив на розуміння гендерних ролей та сприяння становленню гендерної рівності. Однак, на жаль, часто самі ЗМІ стають платформою для утвердження стереотипів, які обмежують роль жінок та чоловіків у суспільстві.

Гендерні стереотипи, що наявні в журналістських матеріалах, часто виникають через орієнтацію на аудиторію та через світогляд журналістів. Наприклад, деякі видання активно просувають ідеалізовані образи «досконалої жінки», яка повинна відповідати застарілим стандартам краси та поведінки. Це сприяє утвердженню гендерних стереотипів і навіть дискримінації на основі статі [1].

Наприклад, УНІАНLite активно просуває стереотипні уявлення про ролі жінок у суспільстві. Зокрема, рубрика «Мода» та «Здоров'я» часто мають вигляд, що виключно спрямовані на жінок, та часто навіть підтримують ідею, що краса і стрункість - єдині критерії успіху для жінки [1].

Також видання, подібно до ТСН, відіграють не найкращу роль у поданні гендерно нейтральної інформації. Частіше матеріали про особисте життя та здоров'я спрямовані на жінок, що підтримує стереотипи про гендерні ролі [1].

Зважаючи на великий вплив медіа на суспільну свідомість, важливо, щоб журналістика виконувала свою роль у формуванні позитивних гендерних стереотипів та сприяла становленню рівноправного суспільства. Журналісти повинні бути обачні щодо того, як вони подають інформацію про гендерні ролі та уникали створення стереотипів, які обмежують можливості жінок та чоловіків у суспільстві [1].

Наприклад, журналісти можуть активно просувати ідею гендерної рівності шляхом представлення різноманітності гендерних ідентичностей та ролей у суспільстві, а також сприяти усвідомленню та спростуванню стереотипів, що існують щодо жінок та чоловіків.

Щоб позбутися цих стереотипів чи уникнути їх, потрібно застосувати комплексний підхід [3].

По-перше, ключову роль відіграє освітня робота. Журналістика має бути підтримана знаннями про гендерні питання, включно з гендерною теорією, закономірностями гендерного паритету та значенням гендерної рівності для суспільного розвитку. Журналісти повинні бути переконані в шкідливості гендерних стереотипів і розуміти їх вплив на суспільство.

По-друге, необхідно активно інформувати громадськість про гендерні стереотипи та їх шкідливість. Це може бути реалізовано через різні жанри та формати журналістики – від конкретних життєвих історій до викладу статистичних даних з коментарями експертів.

По-третє, важливо використовувати напрацювання колег з інших країн, де проводять активну роботу з питань гендерної рівності. Наприклад, підручники та методичні матеріали з критики гендерних стереотипів у ЗМІ, які були розроблені у Швеції чи Німеччині, також UNICEF and the Geena Davis Institute on Gender in Media, що можуть бути корисними для журналістів в Україні.

Отже, журналістика має великий потенціал у боротьбі з гендерними стереотипами та сприянні формуванню рівноправного суспільства. Шляхом уникання утвердження стереотипів та активного просування ідеї гендерної рівності, журналісти можуть стати справжніми агентами змін у боротьбі за справедливе та рівноправне суспільство.

Література

1. Макаренко А. «Поради для господинь»: чому українські медіа досі підтримують гендерні стереотипи? *Медіакритика*. URL: <http://surl.li/hewwtj> (дата звернення: 23.04.2024).
2. Оксана Кісь Сексизм у ЗМІ: протидіючи комунікативному потокові. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія «Спеціальні та галузеві соціології»*. Том 8. Випуск 3 (80). Донецьк: Вебер, 2007. С. 221–241.
3. Haim M. Stereotypes and sexism? Effects of gender, topic, and user comments on journalists' credibility. *Sage Journals*. URL:

<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/14648849211063994> (дата звернення: 22.04.2024).

4. Halonen T. Combating gender stereotyping and sexism in the media. URL: <https://rm.coe.int/168064379b> (дата звернення: 23.04.2024).

5. Rollero C. Gender and Media Representations: A Review of the Literature on Gender Stereotypes, Objectification and Sexualization. *PubMed Central (PMC)*. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10218532/> (дата звернення: 23.04.2024).

Сніжана Безкровна, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *В.В. Шаркань*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Ужгородського національного університету.

Марія БОНДАРЕНКО

ВИЯВ СТИЛЬОВОЇ КОНТАМІНАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СТУДЕНТСЬКОМУ ВИДАННІ

Студентські видання відіграють важливу роль у формуванні світогляду молодих людей, їхніх цінностей, поглядів. Вони мають бути не лише джерелом інформації та розваг, а й мовним еталоном. У деяких текстах студентських видань закономірним є таке явище, як стильова контамінація.

Дослідження стильової контамінації та інших важливих аспектів сучасного медіатекстотворення здійснювали такі українські науковці, як Шаповалова Г. В., Шебештян Я. М. [3-4]; Ганжело С. М. [1]; Редько Є. [2] та ін.

Контамінація стилів у текстах – це змішування різних стилів, що призводить до нової комбінації письмових елементів у тексті. У контексті публіцистики це відбувається при написанні тексту на тему науки, мистецтва чи релігії завдяки включенню характерних для цих стилів ознак (терміновжитку, відповідної лексики тощо). Це може включати інтеграцію різних літературних технік, тональностей або структур, створюючи унікальну суміш, яка може відрізнитися від оригінального або традиційного стилю [1].

Детально види стильової контамінації розглянуто у табл. 1.

Таблиця 1

Види стильової контамінації

Види стильової контамінації	Характеристика	Приклад
1	2	3
1. Змішування офіційного та неофіційного стилів	Це найпоширеніший вид стильової контамінації. У тексті можуть використовуватися розмовні слова та вирази поряд з канцеляризмами,	Наша команда впевнено йшла до перемоги, але, на жаль, суперники виявилися сильнішими.

	науковою термінологією або літературними метафорами.	У підсумку ми програли з рахунком 2:1.
--	--	--

Продовження табл. 1

1	2	3
2. Змішування наукового та публіцистичного стилів	Цей вид стильової контамінації часто трапляється в студентських наукових роботах. У тексті можуть використовуватися наукові терміни та поняття поряд з публіцистичними кліше та емоційно забарвленими висловами.	Дослідження показало, що проблема є надзвичайно актуальною для суспільства. На наш погляд, необхідно взяти заходів для її вирішення.
3. Змішування художнього та документального стилів	Є в художніх творах, де автор використовує документальні вставки. У тексті можуть описуватися реальні події та факти поряд з вигаданими персонажами та сюжетами	1 вересня 1939 року розпочалася Друга світова війна. Мій дідусь пішов на фронт і воював до самої перемоги.
4. Змішування різних мов	Буває в текстах, написаних для міжнародної аудиторії. У тексті можуть використовуватися слова та фрази з різних мов, що може ускладнювати його розуміння.	Наша компанія пропонує широкий спектр HR послуг: MarHR, розробку онбордингових програм, Upskilling&Reskilling персоналу тощо.
5. Змішування різних жанрів	Трапляється в текстах, написаних для розважальних цілей. У тексті можуть поєднуватися елементи різних жанрів, наприклад, детективу, комедії та фантастики.	Шерлок Голмс, відомий детектив, розслідував чергову загадкову справу. Йому довелося йти слідами злочинця, щоб розкрити таємницю його злочину.

Джерело: складено автором на основі [1–2]

Стильова контамінація є важливим засобом для створення багатофункціональних текстів, які здатні відповідати різноманітним комунікативним потребам. Крім того, вона впливає на зв'язність і послідовність

тексту, ускладнюючи читачеві розуміння задуманого автором повідомлення [1].

Однак змішування різних стилів може бути ефективним, сприяти розширенню кола читачів або слухачів. Хоча науково-публіцистичний стиль може бути складним для сприйняття кваліфікованими людьми.

Контамінація дозволяє авторам більш гнучко виражати свої думки та ідеї. Це особливо корисно, коли необхідно охопити різні аспекти питання – від наукового аналізу до особистих рефлексій.

У студентському журналі, вона урізноманітнює медіа твір, сприяючи більш глибокому та комплексному розумінню предмета. Включення елементів наукового або художнього стилю до публіцистичного тексту може зробити складний матеріал більш зрозумілим та доступним для широкої аудиторії. А використання засобів різних стилів стимулюватиме творчий процес, дозволяючи автору досліджувати нові форми виразності та підходи до комунікації.

Отже, стильова контамінація відкриває широкі можливості для створення багатошарових, глибоких та ефективних текстів, які можуть відповідати різноманітним потребам молодіжної аудиторії.

Література

1. Ганжело С. М. Фразеологічна контамінація як один із способів посилення емоційності мовлення. *Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XVII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ/За заг. ред., С. 212.* URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/63/1/Aktualni_problemy_XVII_2015.pdf#page=212 (дата звернення: 22.04.2024)
2. Редько Є. Словотвірна контамінація в сучасних інноваційних процесах. XX–XXI століття: жанрово-стильові й лінгвістичні метаморфози в українській мові і літературі: *Колективна монографія*. Оломоуц: VUP, 2016. С. 205–229. URL: <http://surl.li/mveure> (дата звернення: 22.04.2024)
3. Шаповалова Г.В., Шебештян Я.М. Український медіатекст як невід’ємна частина сучасного публіцистичного мовлення. *Мова. Суспільство. Журналістика: Збірник матеріалів і тез XXIV міжнародної науково-практичної конференції з проблем функціонування й розвитку української мови «Мова. Суспільство. журналістика» (Київ, 2 листопада 2018)*. Київ, 2018. С. 63–65.
4. Шаповалова Г. В., Шебештян Я. М. Теоретико-практичні питання текстознавства. Ужгород: Гражда, 2016. 100 с.
5. Contamination. Literature. *Encyclopedia Britannica. Сайт*. URL: <https://www.britannica.com/art/contamination> (дата звернення: 22.04.2024)

6. Common Stylistic Errors. *Writing on History*. Сайт. URL: <https://qcpages.qc.cuny.edu/Writing/history/editing/errors.html> (дата звернення: 22.04.2024)

7. The 5 most common mistakes in academic writing. *Englist*. Сайт. 2021. URL: <https://englist.com/en/5-most-common-mistakes-in-academic-writing/> (дата звернення: 22.04.2024)

Марія Бондаренко, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Г.В. Шаповалова*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Ужгородського національного університету.

Дмитро ВОРОБІЙОВ

МЕМИ ЧАСІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В епоху стрімкого розвитку інформаційних технологій і зростання значення інформації дуже важливо мати навички орієнтування в інформаційному просторі. Часто це ускладнюється різними видами інформаційних атак, одним із яких є явище медіаманіпуляції. Мемі, своєю чергою, є відносно новим явищем, яке ще не є повністю вивченим сучасною наукою. У цій статті їм приділено особливу увагу, оскільки мемі – це повсякденне для кожної людини явище, яке може використовуватися як медіаманіпуляція. Особливо важливо розглянути подібну проблему в контексті інформаційного протистояння та військової агресії російської федерації в Україні: керівництво країни-агресорки регулярно застосовує медіаманіпуляції як інструмент інформаційних кампаній для посилення своєї влади у внутрішній політиці та дестабілізуючою метою у пострадянських країнах, Європи та світу. Важливо розуміти, яким чином створюються і застосовуються подібні медіаманіпуляції, щоб мати змогу протистояти їм у майбутньому і запобігти повторенню долі росії, у якій були знищені критичне мислення, політична конкуренція та людська емпатія.

Уперше цей термін «мем» використав дослідник Р. Докінз у своїй книзі «Егоїстичний ген» у 1976 році. Там мем був описаний як «одиницю культурного успадкування, або одиниці імітації» [2]. Таким чином мемами він вважає крилаті вислови, ідеї, рухи і навіть доводить приналежність ідею Бога до категорію мема. Сьогодні це доволі широке поняття, яке має мультидисциплінарне значення. У словнику іншомовних слів Володимира Лук'янюка наведено 4 визначення мему: загальне, а також профільні психологічне, соціологічне та культурологічне визначення. Загальне визначення описує мем так: «Одиниця культурної інформації, поширювана від однієї людини до іншої за допомогою імітації, навчання тощо». Також, оскільки журналістика є спорідненою наукою з соціологією, вважаємо за потрібне

навести визначення мему з точки зору цієї науки. За нею, мем – це одиниця суспільної взаємодії [4]. У своїй науковій роботі дослідник С. Чемеркін описав мем як «ідею, образ, об'єкт культури (нерідко нематеріальної), який переймається та передається багатьма членами співтовариства» [6, с. 115]. Ці визначення уже дають достатньо інформації для того, щоб окреслити для себе, що ж таке мем. На відміну від загальноприйнятої думки, що мем – це лише смішна картинка в Інтернеті, його наукові визначення доводять, що це поняття набагато ширше. Наприклад, опираючись на наведені вище терміни, ми можемо впевнено віднести до категорії мемів певні крилаті фрази, смішні звуки, короткі відео, картинки або навіть рухи. Отже, підсумовуючи наведені нами визначення, можна виділити кілька визначних характеристик цього явища: основною одиницею інформації є ідея, що не обмежує мем у певній конкретній формі; наявність метатексту (певного сенсу, який не описаний прямо, а є «прихованим»); висока здатність до поширення.

У такий спосіб меми одночасно виконують одразу кілька функцій у журналістських матеріалах. Очевидно, що меми виконують і комунікативні, і мислетворчі функції. Це зумовлено природою журналістики як такої (створювати комунікацію між людьми у суспільстві) та мемів (їх здатність до перенесення у свідомість прихованих сенсів та думок, які, своєю чергою, впливають на їх свідомість).

У першу чергу меми виконують фатичну функцію. Хай там як, вони переважно стосуються реальних речей, що оточують нас, а отже описують світ, яким він є. По-друге, в мемах чітко простежується емотивна функція. Вони апелюють до емоцій людей та намагаються викликати їх. Також у мемах журналісти реалізують експресивну функцію. Використовуючи мем, журналіст може виказати свою позицію і своє ставлення до подій, які він описує, адже часто він і відповідає за підбір матеріалу до публікації. Таким чином він має можливість обрати мем, який найближче виражає його думки, емоції та позицію. Щодо мислетворчих функцій, меми виконують й пізнавальну, й нагромаджувальну функцію. Вони доволі різноманітні за своєю природою, а тому можуть використовуватися у різних контекстах. Також, враховуючи індивідуальність людей, кожен може сприйняти мем по-різному: хтось може дізнатися нову для себе інформацію, а хтось лише довершити вже існуючу базу знань щодо певної теми.

Варто також зазначити, що меми – хороший спосіб привернути увагу людей до матеріалу, особливо серед представників молодого покоління. Про це також зазначив А. Рязанов: «Мем, який є простим та виразним, привертає увагу аудиторії, переважно молоді, яка є найбільш лабільною та чисельною групою користувачів інтернета. Саме молодь використовує все нове та застосовує будь-які засоби комунікації заради привернення уваги, створюючи меми та особливо активно на них реагуючи» [5, с. 78]. Повністю погоджуючись з його думкою, відзначимо, що меми привертають увагу. На жаль, сучасна журналістика не викликає інтересу у молоді, що є критично важливою складовою формування

громадської думки та громадянського суспільства й національної свідомості. Саме тому цілком зрозуміло, що журналісти вдаються до таких нестандартних методів під час створення своїх матеріалів.

Ми можемо простежити ці тенденції на прикладах матеріалів УНІАН та «Вектор медіа». Наприклад, у редакційній статті УНІАН «У районі Бердянська ліквідовано генерал-лейтенанта: що відомо», журналісти використали коментар радника мера міста: «Зараз кажуть, що могилізація проведена остаточно» [3]. Ця цитата, вважаємо, була використана не випадково. Це цілком можна назвати крилатим висловом, який має певний сенс викликає асоціації, пов'язані з гумористичним підходом до висвітлення провалів російської армії в Україні. Це, своєю чергою, має терапевтичний ефект. Такий підхід до висвітлення новини безперечно впливає на моральний стан реципієнтів, а відтак і на загальні суспільні настрої. Також можна чітко сказати, що, використавши коментар саме в такому вигляді, журналіст висловив своє ставлення (позитивне) до події.

Видання «Вектор-медіа» у матеріалі «Стратегія стратегій. Як в РНБО не змогли відповісти на наші питання про облік користувачів «ВКонтакте» подає зображення (див. Додаток 1) (мем) у класичному розумінні цього терміну. Його використання може носити декілька складових. По-перше, як спосіб привернути увагу та її утримання, особливо серед представників молодого покоління. По-друге, цей мем можна назвати маніпуляцією, адже редакція себе представляє з позиції сили, а РНБО робить комічним органом. Це дозволяє збільшити прихильність аудиторії і наперед налаштувати аудиторію у бік думок, вигідний їм. Це є прямою маніпуляцією. Через універсальність мемів та можливість застосування в різних сферах людського життя, за допомогою них можна маніпулювати значним обсягом інформації, у тому числі в політичній сфері. Конструювання образу ворога набуває в Інтернеті особливої популярності. За допомогою мемів часто здійснюється ідентифікація «свій-чужий».

Якщо розглянути досвід країни-агресорки, можна чітко простежити тенденцію використання подібних прийомів у сфері зовнішньої політики. Так на початку протистояння росії з Україною, у період 2014–2015 рр., у російському інфополі з'явилося багато відверто ксенофобських мемів, що принижують українців як націю. Серед таких можна відзначити «понадусерового швайнокарася», «майдаунов», «хохлов» та ін. Вони були створені саме через потребу російського керівництва демонізувати Україну і українців, щоб їх агресивна кампанія проти них не викликала спротиву. Варто зазначити, що випадок «понадусерового швайнокарася» достатньо показовий. Він був створений російською пропагандою (або її прихильниками) і його першочерговим завданням було висміяти прагнення українців обрати свій шлях самостійно. Автори перекурили слоган «Україна понад усе», висміявши його, та перефразувавши у першу частину цього мему – «Понадусеровый». Цей випадок також цікавий і тим, що вже у 2022 р., під час нової фази російсько-

української війни цей мем згадали вже українці, нівелювавши його попередній зміст. З того часу «швайнокарась» є одним із українських мемів, який також відобразився в культурі (з ним було створено безліч мемів та навіть авторських зображень). Хоча варто відзначити, що меми не є основним методом демонізації України росією, а явище медіаманіпуляцій регулярно застосовується в російських програмах і є фундаментом їхньої пропаганди. Таким чином, через призму мемів розмивається адекватне сприйняття реальності, що є дуже небезпечним в умовах війни та для побудови здорового суспільства з європейськими цінностями.

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну й українці також почали відверто глузувати з росіян у своїх мемах. Журналістка Л. Бровко у своєму матеріалі «Меметика у війні: як меми стають зброєю» зазначила, що для цього було декілька причин: висміювання й деморалізація ворога; підтримка морального духу «своїх»; ідеалізація особистості» [1]. Хоча це й виправдовує подібні дії, важливо пам'ятати про шкоду такої стратегії інформаційної протидії. Вона може спотворити картину світу в головах українців. Через це їх здатність мислити критично та адекватно реагувати на сучасні виклики значно зменшуються. Подібне маніпулювання шкодить як самим громадянам, адже, стикаючись із невідповідністю зображеної картини світу з реаліями, вони можуть стикнутися з емоційним потрясінням. Це стосується й України як держави в цілому. Така інформаційна політика негативно впливає на залученість людей до допомоги армії (наприклад, волонтерства), а також на готовність людей самостійно ставати на захист своєї держави, що, безперечно, є мінусом. Тож українці мають не піддаватися подібним маніпуляціям, застосовувати навички медіаграмотності й критично мислити для того, щоб не повторити долю російської держави і її громадян. Медіаманіпуляції – справжня зброя у сучасних інформаційних війнах. Вони можуть застосовуватися в кожній сфері життя людини: від економіки до політики, що є небезпечним, адже вони діють не прямо, а приховано. Своєю чергою, меми – це достатньо нове явище. По суті, це революційний засіб комунікації, який допомагає транслювати певні ідеї, думки або емоції на масову аудиторію. Усі ці фактори зумовлюють зв'язок мемів та медіаманіпуляцій і в певному сенсі ототожнюють ці поняття.

Література

1. Богуславська К. Стратегія стратегій. Як в РНБО не змогли відповісти на наші питання про облік користувачів «ВКонтакте». *Вектор-медіа*. 6 жовтня 2020 року.
2. Лещенко Л. В районі Бердянська ліквідовано російського генерал-лейтенанта: що відомо. *УНІАН*. 11 липня 2023 року.
3. Лук'янюк В. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/sis/>

4. Рязанов А. Меми в українській інтернет-журналістиці. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. Вип. 13. 2018.

5. Чемеркін С. Інтернет-мем – що це? *Культура слова*. № 82. 2015.

Дмитро Воробйов, студент філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Є.О. Соломін*, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, завідувач кафедри журналістики Ужгородського національного університету.

Михайло КОШТУРА
Нікіта ЛІСОВЕЦЬ

СТВОРЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНОГО НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ТЕЛЕЖУРНАЛІСТИКА»: СПЕЦИФІКА ВИРОБНИЦТВА ТА ПОШИРЕННЯ

Масова популяризація навчальних курсів стала значущою частиною сьогодення. Охочі з легкістю та швидкістю можуть здобути бажанні знання за короткий термін на різних технологічних платформах. Від початку російсько-української війни у 2014 р., пандемії коронавірусу українська освіта почала переходити в онлайн формат. Першими платформами для відеоконференцій стали «ZOOM», «Google Meet», а навчальні онлайн-курси розмістились на ресурсах «Moodle», «Prometheus» та ін. З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну онлайн-платформи як засоби комунікації, донесення та обміну інформацією, навчання набули свого подальшого розвитку. Різні ресурси у тому числі у сфері журналістської освіти набули нового значення, адже російсько-українську війну супроводжує війна інформаційна, тому фактчекінгові та ресурси з медіаграмотності й медіагієни, SMM стали ваговою складовою сучасного суспільства, а індустрія навчальної галузі доволі стрімко розвинула курси – від послуг, у т. ч. освітніх, до продажів реклами. Аналізуючи вподобання аудиторії та її принципи перегляду контенту, нами встановлено, що онлайн-курс має бути актуальним, швидким, легким у розумінні та коротким. Вміння поширювати творчий і разом з тим навчальний контент на різних платформах дозволяє охопити якнайширшу аудиторію. А публікація його на відкритих платформах, таких як YouTube, дозволяє просто та безперешкодно ділитися з широким загалом.

Ураховуючи, що журналістика стала невід’ємною частиною сучасного медіаландшафту та поширенню смартфонів та камер, цифрового обладнання, документування подій та явищ, їх оперативне поширення відкрило нові можливості для широкого залучення аудиторії до створення цифрових медійних ресурсів. Потреба у якісному контенті зростає. Швидкий розвиток

інформаційних технологій та інтернету - вимагає вдосконалювати свої навички в зйомці, обробці та поширенні відзнятого матеріалу, написанні текстів, аналітичній журналістиці. У час відсутності формальних перешкод у доступі до технологій оперативного інформування, соціальних мереж та вебресурсів, виникає потреба в оволодінні навичками швидкого просування створеного контенту та різних платформах. Новітні інформаційно-комунікативні новації, які стали доступними в епоху цифрових технологій, сприяли процесу трансформації медіа від традиційних форм, притаманних [2, с. 198] постіндустріальному суспільству до конвергентних, характерних для інформаційного суспільства, що знаменувало зміну підходів до медіавиробництва, пришвидшило розвиток журналістики, змінило її контент. Нова масово-комунікативна ситуація зумовлює трансформації медіаосвіти, завданням якої – підготовка не вузьких спеціалістів для галузі, а мультимедійних журналістів, які б поєднували у своїй діяльності систему сучасних знань та технологій. симбіозу традиційних знань у галузі журналістики з новими технологічними інструментами і технологіями, що дасть ринку універсальних журналістів, орієнтованих на комплексний підхід в роботі з інформацією в конвергентних редакціях, які здатні одночасно працювати з текстом, фото-, аудіо-, відеоматеріалом, створювати графіку, писати блоги, працювати в Мережі, й вільно орієнтуватися у виборі оптимальної медійної платформи для поширення контенту: «Конвергенція вплинула і на характер журналістської професії – журналіст повинен бути поліфункціональним у межах одного засобу і бути готовим працювати в інших засобах масової інформації» [4, с. 25]. Щодо «універсальності», то «журналіст – це не письменник». Точніше, він є не лише письменником, а й, наприклад, продавцем, психологом, актором... і ще багато ким. А творче натхнення, що спирається на політ фантазії, потрібно йому так само, як потрібні й воля та цілеспрямованість, які беруть початок у твердому ґрунті життєвої реальності. У цьому – універсальність журналістики як сфери професійної діяльності», – відзначає В. Голубєв [1, с. 3].

У процесі створення курсу, ми ретельно підійшли до розробки сценарію, оскільки проект може стати частиною навчальної програми таких дисциплін, як «Майстерність телезйомки», «Теорія та практика тележурналістики», «Конвергентний ньюзрум», «Документальна режисура» та «Віртуальна телестудія». На цьому етапі одним із головних завдань було узагальнити знання здобуті в університеті з галузей соціальних комунікацій. Тобто, в одному відеоуроці вмістити увесь матеріал можливо, та це буде занадто важко для сприйняття та розуміння. Тож, ще одним завданням нашого курсу було розподілити категорії проекту на логічні частини. Зокрема, прикладом є блок під назвою «Звук», де спікер розповідає про специфіку застосування мікрофонів і демонструє особливості їх застосування на практиці. Після проходження учасником теоретичного блоку (відеоурок) наступний етап – практична робота, яка має на меті застосувати знання на практиці: «створити

відео з використанням трьох видів мікрофонів». Це дає розуміння того, як буде змінюватися звук із застосуванням тих чи інших видів мікрофонів.

Нами було розроблено дев'ять блоків (частин) курсу і дев'ять практичних завдань. А також фінальне завдання, яке дасть можливість підсумувати усі здобуті навички на курсі «Тележурналістика».

Після створення та узгодження сценарного плану, нашим наступним етапом була зйомка практичного курсу. На початку ми обрали локацію для запису та підготували технічний план. Також, врахували такі фактори як світло, схему кадру, композицію, простір для якісного аудіозапису. Характерною ознакою нашого курсу є виготовлення якісного продукту, з зрозумілим наповненням та логічним відеорядом.

Важливим етапом є поширення (розміщення) курсу в мережі інтернет та технологічних платформах. Ретельно аналізуючи наявні ресурси для онлайн-навчання, вдалося виокремити як і позитивні сторони платформ, так і негативні аспекти. Наприклад, Академія Української преси проводить свої курси в прямому ефірі на відеоконференціях «Zoom». Перевага такого навчання полягає в тому, що учасник може одразу ставити запитання спікеру й отримати відповідь. Однак, змоги повторного виконання практичних завдань не передбачено, що, на наш погляд, негативно впливає на результативність. Запропонований проєкт «Тележурналістика» розміщений на платформах «YouTube» та «Дискурс» (студентська платформа для навчання). Під час налаштування курсу розробники врахували індивідуальну траєкторію студентського навчання, вибір пріоритетних тем для першочергового опрацювання, підсумковий фідбек та генерація сертифікату з підсумковими балами за курс. Розроблений курс може стати частиною неформальної навчання з основ тележурналістики.

Література

1. Голубєв В. Універсальна журналістика. Навчальний посібник. Рівне: ОГО, 2016. 155 с.
2. Соломін Є. Телевізійні новини. Луганський досвід: монографія. Ужгород : ФОП Береза А.Е., 2015. 209 с.
3. Сташен Б. Мобільна журналістика: практичний посібник /пер. з нім. В. Климченка. Київ: Центр вільної преси, 2021. 260 с.
4. Сучасна українська журналістика: історія, теорія, практика : збірник матеріалів звітної наукової конференції за 2018 рік (секція «Журналістики»). Львів : ПАІС, 2019. 140 с.

Михайло Коштура, Нікіта Лісовець, студенти філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Є.О. Соломін*, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, завідувач кафедри журналістики Ужгородського національного університету.

ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ЖУРНАЛУ «ПЕРЕЦЬ» ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Журнал «Перець» є одним із найпопулярніших і найстаріших сатиричних журналів в Україні. Його історія бере початок ще з 1922 року. Незважаючи на свій поважний вік, «Перець» завжди намагався бути актуальним і відображати найбільш гострі проблеми сучасності.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році стало найбільшим випробуванням для всієї держави та її громадян. Це відбилося і на тематиці публікацій у журналі «Перець»

Теоретичну основу дослідження склали праці низки українських науковців, що вивчають гумористичну та сатиричну складові у ЗМІ. Зокрема, Алли Демічевої [1], Василя Загороднюка [4], Зиновія Коваля [5], та ін. Серед найгрунтовніших – монографія Катерини Єремєєвої, присвячена становленню і функціонуванню журналу у системі радянського політико-ідеологічного контролю, специфіці розповсюдження та сприйняття матеріалів «Перця» радянськими громадянами [3]. Тему російсько-української війни, у контексті репрезентації образу зовнішнього ворога в карикатурі часопису, у своїй науковій статті розглядала Лілія Питльована [7]. Проте публікацій, які б розглядали проблемно-тематичне наповнення журналу «Перець» під час війни в Україні 2022–2023 рр. Наразі не існує, чим і зумовлена актуальність дослідження.

Метою статті є демонстрація основних тем та проблем, висвітлених у гумористично-сатиричному виданні «Перець» за 2022–2023 рр. під час російсько-української війни.

Свій науковий інтерес ми зосередили на текстовій частині публікацій.

Журнал «Перець» є одним з провідних українських сатирично-гумористичних видань зі 100-річною історією. Як зазначає Катерина Єфремова, часопис неодноразово доводив свою актуальність у кризові моменти в історії нашої держави [3].

Ще до повномасштабного вторгнення росії в Україну, на сторінках «Перцю» велика увага надавалася висміюванню російської влади. Після цієї події видання оперативно перебудувало свою роботу, і наразі переважна більшість матеріалів стосуються російської агресії та опору українців.

Зокрема, видання змінило своє гасло, що розміщене на обкладинці. Раніше воно звучало так: «Хай щирий сміх єднає всіх!». З № 6 за 2022 рік його замінили на «Смерть російсько-фашистським окупантам», а з №8 за 2022 рік – «Смерть рашистській нечисті», яким воно залишається й до сьогодні.

За період повномасштабного вторгнення, до грудня 2023 року вийшло 44 номери часопису. Поруч зі звичними читачу рубриками «Новини у міжнародній палітрі», «Вінегрет із Перцем», «Літературний друшляк»,

«Еротика з Перцем», «Вісті з запорєбрика» та ін., з'явилося кілька нових, а саме: «Рядки написані війною», «Ко-ро-тки-ми че-рга-ми», «Перець внутрішніх справ», «Навчити миру», «Картини з життя печерної росії», та ін. Пропонуємо оглянути найцікавіші з них детальніше.

Варто зауважити, що після 24 лютого 2022 року, провідною у виданні стала рубрика «Вісті з запорєбрика». У 2021 році вона траплялася раз на кілька випусків. Наразі цей розділ є обов'язковим елементом кожного номеру і з'являється на перших сторінках. У ній гостро висміюється російська влада та внутрішній стан справ у цій країні. Основний формат рубрики – карикатура, але з'являються також прозові тексти та вірші.

Серед нових рубрик - «Рядки написані війною». В ній містяться сатиричні поезії із серйозним підтекстом, які пише один з авторів часопису – Оникій Шевчук.

Ще одна нова рубрика має назву «Ко-ро-тки-ми че-рга-ми». Її графічний запис нагадує чергу вистрілів з автомату, адже слова поділені на склади, які записані через дефіс. Форма викладу, відповідно, коротка – це чотиривірші на воєнну тематику.

У №13 за 2022 рік з'являється рубрика «Перець внутрішніх справ». Оскільки, з початком повномасштабного вторгнення журнал присвятив свою роботу тематиці війни та висміюванню російської влади, редакція вирішила додати розділ, що висвітлює проблеми в українській політиці. Рубрика наповнюється як карикатурами, так і віршами та гуморесками. Також, тут з'являються гумористичні народні приказки, наприклад: «*Зло проникає у байдуже суспільство як вода в діряве судно*» (Юрій Береза. Перець. №14, 2023. С. 6), «*Ні грама дару, а скільки піару*» (Василь Конопелько. Перець. №1, 2023. С. 11).

У рубриці «Навчити миру» автори видання, за допомогою карикатур та текстів, показують наслідки війни для Російської Федерації, зокрема вплив санкцій та світову ізоляцію. Через номер з'являється підрубрика «Швейк доповідає», де від імені персонажа розповідається певна історія. Надалі персонаж бравий вояка виходить за межі підрубрики і з'являється на сторінках видання частіше.

Окрім цього, від початку повномасштабного вторгнення, в журналі «Перець» з'явилася традиція на початку випуску розмішувати нотний ряд та текст пісні. Зазвичай це жартівливі композиції вигадані працівниками редакції. Наприклад, у №6 за 2022 рік міститься «Пісня про Путлера», слова до якої написав Пилип Юрик. Зустрічаються й ліричні пісні. Зокрема, у №7 за 2022 рік, той же автор склав текст до композиції «Навіщо вам воля чужа?».

Разом з появою нових рубрик редакція запровадила й нові гештеги, за якими відбувається рубрикація матеріалів у виданні: #Рядки написані війною, #Перець внутрішніх справ, #Навчити миру, тощо.

Ми проаналізували тематику текстових публікацій у виданні «Перець» від початку російського повномасштабного вторгнення, а саме з №5 за 2022 рік

по №24 за 2023 рік та виокремили основну проблематику, що порушується на сторінках видання. В душах подаємо приклади публікацій.

- висміювання антиукраїнської пропаганди Кремля («Комунізм: а з чим його їсти?»). Ярослав Борсук. Перець. №18, 2023. С. 8);
- зображення неадекватності військового та політичного режиму росії («Подяка Путіну». Микола Білокопитов. Перець. №5, 2022. С. 3);
- сатиричне зображення недолугості російських солдатів («Поповнення бандформування», «Ставка на манкуртів». Валентина Шульга. Перець. №18, 2022. С. 3);
- порушення тем внутрішньої політики України, зокрема корупції та резонансних ситуацій («Купити за Цельсієм, вкрати за Фаренгейтом». Анатолій Наумов. Перець. №16, 2023. С. 5);
- піднесення українського патріотизму та героїзму ЗСУ («Ярмаркування». Тетяна Дубровська. Перець. №16, 2022. С. 15).

Отже, проведений аналіз публікацій українського сатирично-гумористичного часопису «Перець» у 2022–2023 роках засвідчує активну реакцію видання на новітні суспільно-політичні реалії, пов'язані з російсько-українською війною.

Для порівняння, у 2021 році 6 з 24 обкладинок номерів журналу стосувалося Росії. У 2022 році ця цифра сягає 22 з 26 титульних сторінок, що присвячені саме Російській Федерації, але усі 26 стосуються російсько-української війни.

Щодо наповнення журналів, то у 2021 році, в середньому 12 публікацій з 59, тобто 1/5 були присвячені висміюванню Російської Федерації. Здебільшого, це публікації в рубриках «Новини у міжнародній палітрі» та «Вісті з Запоребрика». А вже у 2022 рік – у 52-ох з 62-ох, тото 4/5 матеріалів було згадано Росію.

Були створені нові рубрики, зокрема «Рядки написані війною», «Коротки-ми че-рга-ми», «Перець внутрішніх справ», «Навчити миру», та ін., що висміюють ворога, підтримують бойовий дух українців та порушують важливі теми.

Журнал «Перець» вкотре продемонстрував свою здатність оперативно реагувати на нові виклики, виконуючи інформаційну та консолідуючу місію. Попри трагізм ситуації, гумор залишається ефективною психологічно зброєю у боротьбі з окупантом.

Література

1. Демічева А. Сучасний політичний гумор як поліфункціональне явище. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2019 (4). С. 96–100.
2. Денискіна Г. Мовно-жанрова еволюція анекдоту в газетних текстах. *Національна періодика початку ХХ ст.: розвиток і реалізація української ідеї*

державотворення: матеріали *Міжн. наук. конф., присвяченої 100-літтю газети «Рада»*. Київ, 8–9 груд. 2006 р. Київ, 2006. С. 113–114.

3. Єремєєва К. Бити сатирою: журнал «Перець» в соціокультурному середовищі Радянської України. Харків, Раритети України. 2018. 200 с.

4. Загороднюк В. Зарубіжний гумор у жанрово-тематичному вимірі українського журналу «Перець. Весела республіка» 2019 року. 2023. С. 204–206.

5. Коваль З. Гумор та сатира як механізми інформаційно-психологічного впливу. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ*. Вип. 1 (81). Одеса. 2020. 120 с.

6. Коць Т. Лінгвософія сучасного гумору й сатири в журналі «Перець». *Культура слова*. 2019. Вип. 91. С. 122–133.

7. Питльована Л. Ю. Репрезентація образу зовнішнього ворога у карикатурі журналу «Перець» під час російсько-української війни 2022 року. *Військово-науковий вісник*. 2022. Вип. 38. С. 24.

8. Словник журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті / за ред. Ю.М. Бідзілі. Ужгород : Закарпаття, 2007. 224 с.

9. Attardo S. Humour texts: a Semantic and Pragmatic analysis. Berlin, NY: Mouton de Gruyter, 2001. 238 p.

Анастасія Лабик, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *О.В. Барчан*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Ужгородського національного університету.

Мирослав ЛИСОВИЧ

ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ЖУРНАЛУ ДЛЯ МОЛОДІ «SOUNDS»

В Україні чимало серйозних екологічних викликів, які вимагають негайних та ефективних рішень. Забруднення повітря, води, ґрунту, втрата біорізноманіття, зміна клімату, виснаження природних ресурсів, – лише деякі з проблем. Швидкий темп індустріалізації та споживацький спосіб життя призводять до негативного впливу на екосистеми і природні ресурси.

Найзахідніша область України – Закарпатська – також потерпає від людського втручання. З відкритих джерел відомо про значний природний потенціал регіону: «лісистість території становить 50%, а лісовий фонд становить 694 тис. га; мінерально-сировинна база представлена понад 30 видами корисних копалин; налічується понад 360 різних за хімічним складом і лікувальними властивостями джерел мінеральних вод тощо» [1]. Утім природні ресурси вичерпуються, а за відсутності екологічної культури можуть досить швидко закінчитися.

Для подолання наслідків негативного втручання у довкілля, його збереження потрібні спільні зусилля громадян, усвідомлене природокористування, та вольові рішення на рівні влади. Першим важливим кроком є всебічне інформування про екологічні проблеми, освітня, просвітницька діяльність для усвідомлення загроз та пошук оптимальних рішень. Неабияку роль при цьому відіграє екологічна журналістика, яка висвітлює актуальні питання, пов'язані зі здоров'ям населення, економікою, природними ресурсами та різними науковими дослідженнями [3].

Утім екологічні медіа в Україні розвиваються досить повільно, їхня кількість недостатня, а становище погіршується під час війни. Популярнішими на національному рівні є мультимедійні тематичні спецпроекти в онлайн-виданнях. У регіональних ЗМІ екологічна проблематика трапляється ще рідше, виходять друковані наукові видання, звітти відповідних служб та організацій, а також працює, однак не оновлюється, тематичний інтернет-ресурс. Тому актуальним, на наш погляд, є створення екологічного журналу для молоді під назвою «Sounds» і який, на думку авторів, може спонукати до змін, покращення екологічної культури мешканців Закарпаття, України загалом та привернути увагу громадськості з-за кордону. Це і визначаємо метою розвідки.

Екологічну журналістику досліджують українські науковці Д. Олтаржевський, О. Беляков, О. Ковальчук, Т. Бондаренко, С. Харченко, В. Шинкарук. Темою виховання екологічної культури, психологічними питаннями в контексті екології займаються О. Волошок, А. Львовчіна та інші. В закордонному науковому дискурсі проблематику екологічних ЗМІ вивчають А. Лопез, Саймон С. Естока, С. Раст, С. Монані, Ш. Кубітт etc. Слушною є думка дослідника О. Белякова, що чим частіше аудиторія отримує інформацію про довкілля, тим більше задумується над проблематикою і, відтак, формує свою екологічну позицію [2].

Екологічний журнал для молоді «Sounds» – ініціатива студентів кафедри журналістики, які створюють його в рамках дипломного масмедійного проєкту. Це зумовлено потребою заповнення відповідних прогалін в екологічній журналістиці, а також відсутністю спеціалізованого друкованого журналу на Закарпатті. Основною метою видання є всебічне інформування про проблеми довкілля, пошук шляхів вирішення, популяризація позитивних практик природокористування, виховання екологічної культури.

Для журналу розроблено 7 рубрик: «Звуки лісу», в якому об'єднані художньо-публіцистичні й аналітичні матеріали про забруднення лісів, неправильне поводження з твердими побутовими відходами; «Флора», де розміщено інформаційно-аналітичні публікації про рослини; «Зелена енергетика», в якій читачам пояснюють позитивні й негативні наслідки встановлення вітряків у горах; розповідають про шкідливі викиди в повітря від промислових підприємств. У розділі «Треш» (з англійської означає «сміття» та «жахіття») йдеться про ті проблеми, що подеколи виглядають абсурдними, яких можна було б уникнути, якби людина була уважнішою до природи. Також є

розділи «Екосвідомість», де популяризуються освітні проекти та екосвідому молодь; «Екокультура» – у матеріалах висвітлюють проблеми поводження з домашніми улюбленцями, забруднення річки Тиси та фільми на екологічну тематику. До розділу «Екощоденник» увійшли матеріали про запровадження єдиного в Україні екологічного острівця в обласному центрі Закарпаття, а також фотофакти про екологічне життя регіону.

Як бачимо, в інформаційно-аналітичних матеріалах, створених для журналу, порушено актуальні екологічні проблеми, до прикладу, встановлення вітряків на гірських хребтах, забруднення води, лісу, сортування сміття і відсутність полігонів; висвітлено екодіяльність молоді, як участь та організацію екопікніків, суботників, освітньо-просвітницьких заходів; проведено екологічний експеримент і висвітлено його результати тощо. Крім цього, до журналу включили багато інтерактивних елементів, таких як фото- та відеоматеріали, QR-коди з покликаннями на додаткову інформацію, інтерактивні карти, опитування та інше. Це дозволяє залучити аудиторію та зробити процес читання інтерактивним, спонукати до дослідження екологічних питань. Публікації спрямовані на те, щоб проінформувати і спонукати читачів до активної участі в захисті довкілля та глибоко осмислити екологічні проблеми. Наразі автори підготували для журналу 25 різножанрових публікацій: інтерв'ю, огляди, аналітична кореспонденція, розширена замітка, есе, сторителінги.

Таким чином, на нашу думку, вищезазначений проект може стати джерелом важливої інформації та джерелом натхнення для молоді, оскільки його мета – не лише популяризувати екологічну проблематику, а й спонукати до конкретних дій та збереження довкілля для майбутніх поколінь. Також «Sounds» може стати своєрідною платформою для поширення інформації, здобуття знань, підвищення екологічної свідомості, що сприятиме вихованню покоління активних громадян, які дбають про довкілля та природу. Крім цього, слугуватиме популяризації та підтримці місцевих екологічних ініціатив, проектів та подій, що спрямовані на збереження природи Закарпаття. Окрім того, подібний студентський стартап може розвиватися в різних напрямках і в подальшому стимулювати розвиток екологічної журналістики на локальному й національному рівнях.

Література

1. Беляков О. О. Сучасні проблеми розвитку екологічної журналістики в Україні. *Культура народів Причорномор'я*. 2001. № 22. С. 149–152. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/81093/31-Belyakov.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.04.2024).
2. Волошок О. Екологічна свідомість студентської молоді та шляхи її формування. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Випуск 6. С. 32–37.

3. UCLUSTER. Закарпатська область. URL: <https://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2005-study/zakarpattya-oblast/> (дата звернення: 5.04.2024).

Мирослав Лисович, студент кафедри журналістики філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Н.В. Толочко*, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики Ужгородського національного університету.

Валерія МАЛЕНТА

ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СИМВОЛІКИ В КОМЕРЦІЙНІЙ РЕКЛАМІ

Використання патріотичних символів у комерційній рекламі в період війни є складним та суперечливим питанням. З одного боку, це може бути щирим вираженням солідарності з українським народом та підтримкою бойового духу. З іншого боку, є ризик експлуатації теми війни з метою отримання комерційної вигоди.

Згідно ст. 20 Конституції України, «державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України» [1].

- **Державний Прапор України** – це стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів. Де синій означає небо, а жовтий – золоті ниви.

- **Державний Герб України** складається зі знака Княжої Держави Володимира Великого. Встановлюється з урахуванням малого Державного Герба, як головного елемента, і герба Війська Запорізького. Затверджується не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

- **Державний Гімн України** – національний гімн на музику Михайла Вербицького зі словами Павла Чубинського. Гімном є перший куплет і приспів пісні Ще не вмерла України і Слава, і Воля.

Також законом України «Про рекламу» заборонено «використовувати або імітувати зображення Державного Герба України, Державного Прапора України, звучання Державного Гімну України, зображення державних символів іноземних держав та міжнародних організацій, міжнародних об'єднань, якщо такі використання або імітація пропагують неповагу до них або вводять споживачів в оману» [1].

Щодо використання державних символів законодавством передбачена кримінальна відповідальність (ст. 338 КК України «Наруга над державними символами»): публічна наруга над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України – карається штрафом до

п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років.

Під час війни особливо загострилась потреба у демонстрації споживачам патріотичних переконань та настроїв. Компанії почали частіше використовувати державну символіку, елементи української історії та культури в рамках маркетингових кампаній. Бренди додавали кольори національного прапора, створювали аудіоконтент, що включав українські пісні, та використовувати патріотичні гасла, такі як «Все буде Україна!», «Україна понад усе!», «Доброго вечора, ми з України» і т. д.

Одним з прикладів є флешмоб, який відбувся у квітні 2022 р.: «соцмережами прокотилися яскраві фото білбордів із меседжем «Be Brave Like Ukraine», ідею якого розробили Міністерство цифрової трансформації України спільно з Banda Agency. Згодом найпотужніші українські агенції Carat Ukraine та Posterscope Ukraine разом із партнерами з Dentsu забезпечили масштаб промоції цього проекту через інші канали комунікації за кордоном. Це насправді вражає: понад 5,5 тисяч діджитал-екранів та білбордів на вулицях 130 міст по всьому світу» [3, с. 654].

З одного боку така активна підтримка України у всьому світі за допомогою використання народних та офіційних патріотичних символів є виявом поваги та способом підтримки у важкі часи. А з іншого боку така хвиля патріотизму привела до недоречного та неетичного використання трагічних подій для отримання комерційної користі.

Одним з яскравих прикладів неетичного використання теми війни та патріотичних символів стала реклама стоматологічної клініки Dental Soprano у місті Львів. У рекламі зображено три зуба, на яких розташовані прапори України, Польщі та росії. Зуб з прапором росії тисне збоку на зуб з українським стягом. Над ілюстрацією додано текст: «Такий сусід не потрібен», а під нею: «Видалення зубів від 1770 грн».

Етичним прикладом використання патріотичних символів в комерційній рекламі може слугувати відеоролик від компанії «Київстар». У рекламі спочатку демонструють військових, які розмінують поля, ризикуючи своїм життям. А вкінці бренд Київстар повідомляє про можливість донату на обладнання для саперних груп через їх застосунок. Така реклама має на меті не тільки підтримку бойового духу, стимулювання патріотизму та гордості за свій народ, а й допомагає матеріально підтримати Збройні Сили України.

Але хвиля експлуатації військової тематики не залишилась непоміченою. Тому, у зв'язку з необхідністю перешкодити експлуатації у комерційних цілях подій, під час яких загинули люди, унеможливити випадки використання інших чутливих назв, образів та знаків, пов'язаних з опором російській агресії, було підготовлено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження використання патріотичної тематики при реєстрації торговельних марок та в рекламі». Проект пропонує «заборонити **реєстрацію торговельних марок, назви яких:**

- відтворюють повністю чи частково назви подій, пов'язаних російською збройною агресією;
- відтворюють назви населених пунктів та місцевостей, постраждалих через бойові дії;
- містять згадування бойових дій та військових операцій;
- відтворюють найменування виробників, назв типів і видів озброєння;
- військової і спеціальної техніки;
- відтворюють назви родів військ, військових підрозділів ЗСУ, інших військових формувань (підрозділів);
- відтворюють привітання ЗСУ [2].

Законопроект свідчить про те, що в українському суспільстві існує певна стурбованість щодо неконтрольованого використання патріотичної тематики в комерційних цілях. Деякі люди вважають, що таке використання може бути недоречним, експлуатувати патріотичні почуття людей або навіть принижувати державні символи.

Ми пропонуємо комплексний підхід до контролю за дотриманням правил використання державної символіки в рекламних повідомленнях. Вік складається з таких компонентів як:

1. Законодавче регулювання:

- вдосконалення існуючого законодавства, яке регулює використання державної символіки;
- ведення чітких норм та правил щодо використання патріотичної символіки в рекламі;
- запровадження кримінальної відповідальності за порушення цих норм та правил.

2. Саморегулювання:

- розробка етичного кодексу для рекламодавців та рекламних агентств, який би чітко окреслював допустимі та недопустимі способи використання патріотичної символіки;
- створення органів саморегулювання, які б контролювали дотримання етичних норм рекламодавцями.

3. Громадський контроль:

- підвищення рівня обізнаності населення про проблему неетичного використання патріотичної символіки;
- заохочення громадян до активної позиції та моніторингу рекламних кампаній;
- створення онлайн-платформ, де люди могли б повідомляти про випадки неетичного використання патріотичної символіки.

4. Освітня робота:

- проведення просвітницьких заходів для рекламодавців, рекламних агентств та медіа;
- включення інформації про етичне використання патріотичної символіки до навчальних програм з маркетингу та реклами;

- проведення тематичних семінарів та тренінгів.

Отже, патріотична символіка – це важливий елемент національної ідентичності, який відіграє значну роль у формуванні патріотичних почуттів та єднанні суспільства. Однак останнім часом спостерігається зростання проблеми неетичного використання патріотичної символіки в комерційній рекламі. Це явище викликає стурбованість у багатьох людей, адже воно може принижувати державні символи, експлуатувати патріотичні почуття людей та спотворювати історичну пам'ять.

Проблема неетичного використання патріотичної символіки в комерційній рекламі є комплексною і потребує комплексного вирішення.

Застосування комплексу заходів, таких як законодавче регулювання, саморегулювання, громадський контроль та освітня робота, допоможе мінімізувати цю проблему та зберегти цінність державних символів.

Література

1. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр#Text> .

2. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження використання патріотичної тематики при реєстрації торговельних марок та в рекламі. *Електронний кабінет громадянина*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41592>

3. Трансформація ринку рекламної і pr-комунікації під час війни: тренди, виклики, прогнози на майбутнє. «Innovations and prospects of world science : матеріали Міжнар. конф., м. Ванкувер, 2022. С. 654. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/05/INNOVATIONS-AND-PROSPECTS-OF-WORLD-SCIENCE-25-27.05.22.pdf>.

Валерія Малента, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *О.В. Барчан*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Ужгородського національного університету.

Поліна МОРУГА

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРВ'Ю ЯК МЕДІАЖАНРУ

(на прикладі телеканалу «1+1» за січень-березень 2024 року)

Інтерв'ю – один із найпоширеніших жанрів сучасної журналістики, позаяк допомагає налагодити комунікацію між журналістом та соціумом. Це досить гнучкий та динамічний жанр, для якого характерна відкритість до масмедійних тенденцій та інноваційних упливів. Сучасне інтерв'ю вирізняється комунікативністю та рівноправністю взаємодії всіх його учасників, до яких тепер

відносять не тільки інтерв'юера та респондента, але й глядацьку аудиторію, яка може коментувати, залишати свої реакції чи поширювати інтерв'ю у соціальних мережах.

Дослідженням типологічних особливостей інтерв'ю, специфікою його функціонування займалися: В. Здоровега, О. Тертичний, М. Недопитанський, О. Чекмишев, О. Кузнецова, М. Василенко та ін.

Наукова новизна розвідки полягає у тому, що в ній досліджено специфіку та особливості реалізації інтерв'ю як медіажанру на телеканалі «1+1» (за січень - березень 2024 року). Емпіричною базою нашого дослідження стали 92 випуски програми «Сніданок з 1+1» та 13 випусків програми «Мосейчук +» на телеканалі «1+1».

«Сніданок з 1+1» – українська телевізійна ранкова програма, яка виходить на каналі «1+1». Вона включає в себе різноманітні рубрики: новини, розважальні сегменти, інтерв'ю з гостями, кулінарні поради, прогноз погоди та ін. Програма зазвичай виходить зранку у прямому ефірі та стала популярною серед глядачів завдяки інформативності та різноманітності контенту. Головна мета ранкового шоу – надати позитивні емоції, мотивацію та додаткову цікаву інформацію на цілий день [3].

Для аналізу 92 випусків програми «Сніданок з 1+1» ми використали такі класичні класифікації інтерв'ю: за формою транслявання; за кількістю осіб; за жанровими підтипами (моделями).

За формою інтерв'ю в аналізованій програмі належать до середньо- та короткотривалих. Програма виходить у будні дні з 6:30 до 9:30. Проте інтерв'ю тривають у середньому 15-40 хвилин, позаяк стосуються окремої підтеми. Наприклад, до середньотривалих віднесли: «*Фактчекерка Альона Романюк про розповсюдження дезінформації з боку Росії*» (Сніданок з 1+1, 28.01.2024 URL: <https://www.youtube.com/watch?v=TqOwGaBNAJc>; час 46/2.36); «*Розмова з військовим Максимом Несміяновим*» Сніданок з 1+1, 17.01.2024 URL: <https://www.youtube.com/watch?v=k48guXOhuHg>; час 1.16/2.30) та ін. Короткотривалими є інтерв'ю «*Бесіда з директоркою «сучасного погляду» Олесею Перепеченко*» (Сніданок з 1+1, 17.01.2024 URL: <https://www.youtube.com/watch?v=tKPwKHCwoIU>; час 2.08/2.30); «*Розподілення коштів: Міністр освіти і науки України*» (Сніданок з 1+1, 17.01.2024 URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cNbxejcdBQc>; час: 1.09/3.0) та ін.

Щодо класифікації за кількістю осіб, то у «Сніданку з 1+1» переважають індивідуальні інтерв'ю, позаяк розмова ведеться з одним гостем. До прикладу, «*Актуальна розмова з Міністром охорони здоров'я Віктором Ляшко*» (Сніданок з 1+1, 22.02.2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ooPjQhm5yOA>, час: 1.18.22/3.01). Значно рідше в інтерв'ю бере участь одразу кілька людей: «*Актуальна розмова з сім'єю Овчинникових щодо заборони входу до бомбосховищ з тваринами*» (Сніданок з 1+1, 26.02.2024 URL: <https://www.youtube.com/watch?v=E8ZXt-PUDIik>, час: 1.21/3.00).

Звернули увагу і на кількість інтерв'юерів. Один випуск «Сніданку з 1+1» ведуть двоє або троє ведучих, які виступають і в ролі інтерв'юерів. Проте загалом до роботи у різних випусках залучено семеро медійників: К. Грубич, І. Циганик, В. Хамайко, Є. Гордєєв, Н. Шовкопляс, Р. Сенічкін, Л. Барбір.

За класифікацією В. Здоровеги (за жанровими моделями) [1] нами було виявлено наступні види:

Інтерв'ю-діалог – «Фактчекер та програмний директор «Детектор медіа» Вадим Миський» (Сніданок з 1+1, 17.01.2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=q2oSfUEzPPA>; час: 1.18/3.0).

Інтерв'ю-пресконференція – «Гіулі Аласанія про сина та судові розслідування» (Сніданок з 1+1, 23.02.2024 URL: <https://www.youtube.com/watch?v=q2oSfUEzPPA>; час: 2.37/3.05).

Інтерв'ю-полілог – «Хакерська атака та відповідь Андрія Дубаса» (Сніданок з 1+1, 23.02.2024 URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8GRPwRJs-7g>; час: 1.10/3.0).

Інтерв'ю-звіт – «Нові ін'єкції: про це та більше від Наталі Самойленко» (Сніданок з 1+1. 23.02.2024 URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8GRPwRJs-7g>; час: 1.43/3.0).

Інтерв'ю-нарис – «Художниця Євгенія Гапчинська про картину «Тато»» (Сніданок з 1+1, 15.01.2024 URL: <https://www.youtube.com/watch?v=16DjbTOv1Zw>; час: 1.19/3.0).

Інтерв'ю-анкета – «Різдяний кураж й підготовка» (Сніданок з 1+1, 15.01.2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YfQkCwxq3qo>; час: 2.15/2.30).

Можемо підсумувати, що більшість інтерв'ю програми «Сніданок з 1+1» ведеться у вигляді діалогу, полілогу чи пресконференції.

Свою увагу зацентували ще на одній телепрограмі — «Мосейчук+», що є авторським проектом ведучої Наталії Мосейчук на телеканалі «1+1». Головна ідея нового проекту — інтерв'ю з відомими українцями, людьми, які впливають на долю нашої країни. У програмі обговорюються актуальні теми, зокрема ті, що турбують багатьох українців.

За аналізований нами період вийшло 13 програм [2], серед яких виокремили середньотривалі випуски (40-50 хв.), наприклад: «Мосейчук+ Воїни світла» (Мосейчук +, 21.01.2024. URL: <https://youtu.be/xO177hKw08s?si=Z8UUmY7DEzr4KW2J>) та довготривалі випуски (1-2 год.): «Мосейчук + Хранителі національної пам'яті» (Мосейчук+, 21.01.2024 URL: <https://youtu.be/2IhQukQ942A?si=PvHt9sCz0z8lkHtU>). Відзначили, що переважають довготривалі інтерв'ю.

Слід наголосити, що програма «Мосейчук+» побудована у формі *інтерв'ю-діалогу* з одним запрошеним гостем: «Мосейчук+ Лайма» (Мосейчук+, 21.01.2024. URL: <https://youtu.be/9SOqYrKkUSQ?si=c2dOS-JviYRSD7Ch>); «Мосейчук+ Буданов» (Мосейчук+, 21.01.2024. URL: <https://youtu.be/1nIDoAaN1IY?si=eGROMUS0We16XoX0>).

Щодо популярності випусків, то кількість переглядів варіюється в залежності від медійності запрошеного гостя. Зокрема, є випуски, що мають кілька мільйонів переглядів: «*Мосейчук+ Зеленський*» (Мосейчук+, 21.01.2024. URL: https://www.youtube.com/watch?v=g_jbz7w-Rks). Хоча в середньому під відео 200-600 тис. переглядів: «*Мосейчук + Хранитель національної пам'яті*» (Мосейчук+, 21.01.2024. URL: <https://youtu.be/2IhQukQ942A?si=PvHt9sCz0z8lkHtU>).

Можемо резюмувати, що обидві проаналізовані програми порушують актуальні теми для українського суспільства. Проте інтерв'ю «Мосейчук+» вирізняються політичною значущістю випусків та впливовими гостями, а у «Сніданку з 1+1» під час розмови з гостями порушують більш суспільні теми.

Література

1. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості. Львів: ПАІС, 2004. 268 с.
2. Програма «Мосейчук+» URL: https://www.youtube.com/playlist?list=PLzg4Ge9VHZEyWvknemb4_Xo5fzrC9OLIA (дата звернення: 25.01.2024).
3. Програма «Сніданок з 1+1». URL: <https://www.youtube.com/@snidanok> (дата звернення: 25.01.2024).

Поліна Моруга, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Г.І. Геуко*, кандидат філологічних наук, доцентка кафедри журналістики Ужгородського національного університету.

Анастасія МУДРА

ВИСВІТЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА ТЕМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Моральні аспекти висвітлення теми внутрішньо переміщених осіб у медіа є актуальними у сфері сучасного журналізму. Такий контент дозволяє привернути увагу громадськості до життя людей, постраждалих від війни, і сприяти формуванню співчутливого ставлення до їхньої ситуації. Але, на жаль, у наших ЗМІ є великі етичні проблеми з розкриттям цього суспільно вагомого питання.

Дуже часто журналісти невміло подають відомості про переселенців, тим самим викликаючи у реципієнтів негативне ставлення до них, нерозуміння їхньої біди, породжуючи протистояння мешканців різних регіонів. Так, зокрема, у медіа можуть дуже часто називати внутрішньо переселених осіб некоректними словами, а особливо це помітно у заголовках. Наприклад, у самій лише назві публікації на сайті «ГоловнеinUA» «У Львові побилися патріоти-

львів'яни і «ватники»-харків'яни» [1] редакція нетактовно «розділяє» людей із різних куточків нашої держави, напряду говорячи, що львів'яни є патріотами, які і справді люблять свою країну, а харків'яни – колаборанти, що, до речі, навіть зазначено й у тегах онлайн видання. Така ж сама ситуація зневаги присутня й у самому тексті новини, у якому йдеться: «За словами очевидців, харків'яни спровокували сутичку негативними висловами про Україну – на вигук «Слава Україні!» вони грубо відповіли: «Ідіть нах*й зі своєю Україною!»[1]. Вважаємо не коректною вказівку на те, звідки є людина, яка розпочала цей конфлікт. Адже слова, які були сказані під час перепалки також, міг промовити й уродженець Львівщини або Рівненщини, але автор журналістського твору вирішив підкреслити походження ініціатора конфлікту, тим самим демонструючи «мову ворожнечі» в суспільстві.

У воєнний час загострилися мовні проблеми. Зрозуміло, що російська мова спілкування переселенців зі Сходу України, потерпілих від російського окупанта, викликає громадський осуд. Однак у ЗМІ типовим є відтворення цієї ситуації подібно до однієї з публікацій, у якій «злі переселенці» чи не на смерть б'ються з людьми, що роблять їм зауваження щодо російської мови. Наприклад, в «Українській правді» у тексті під заголовком «У Львові чоловік скоїв замах на вбивство через зауваження колеги про російську мову»[2] розповідається, що чоловік із з Лисичанська, напідпитку, вдарив свого колегу ножом. У цій публікації наче і є винний, який скоїв злочин, за що його можна засуджувати. Але знову-таки це могла зробити й людина, яка все життя говорила російською й необов'язково є переселенцем з Луганської області.

Такі некоректно висвітленні події формують у масової аудиторії не лише хибне уявлення про те, що всі внутрішньо переміщенні особи у нашій країні «неадекватно» сприймають українську мову, а й іноді дають відчуття, що їй ненавидять усе українське. Подібний випадок трапився в Тернополі, де у бібліотеці відмовилися давати 7-річному хлопчику книги, коли дізналися, що той є переселенцем. Виправдовувалася бібліотекарка, яка не хотіла давати книжки тим, «що він як переселенець може написати «Слава Росії» у книжках» [3]. І хоча в публікації коректно висвітлили цей інцидент: більшість людей у цьому конфлікті стали на бік хлопчика, усе ж ця відтворена ситуація показує, що не поодинокі повідомлення про життя переселенців, які наше медіа подає не зовсім тактовно, все-таки вплинули на сприйняття працівницею бібліотеки людей цього соціального прошарку, і в неї з'явилася думка, що люди з ВПО є озлобленими на все українське.

Слід зазначити, що ще на початку повномасштабної війни Інститут масової інформації оприлюднив статтю під назвою «Нахабні біженці та русофобія. Що не так з новинами про переселенців в українських медіа» [4]. У ній зроблений аналіз публікацій онлайн-газети «Страна», та викривленого в них висвітлення подій. Автор наголошує, що більшість із новин (які за змістом були схожі на ті, що прокоментовані вище), котрі подавала ця газета розводять мову

ворожнечі та, грубо кажучи, нацьковують жителів із заходу на жителів зі сходу.

Також автор цієї статті сформував п'ять правил про те, як правильно писати про переселенців та біженців у морально-правовому полі України. Вони звучать так: «1. Уникати емоційного цитування щодо переселенців; 2. Не брати цитати із соцмереж і не публікувати їх як власний контент; 3. Не узагальнювати та не стереотипізувати ВПО; 4. У матеріалах кримінальної хроніки не вказувати, що людина є ВПО. Оскільки злочин ніяк не стосується походження людини. Окрім росіян; 5. Не поширювати стереотипів щодо утисків російськомовних українців. Оскільки цей наратив став одним з головних виправдань для російського вторгнення» [4]. Ці рекомендації є дуже корисними для правильної підготовки будь-якої інформації, яка пов'язана з людьми з ВПО, але, на жаль, навіть на третьому році війни, цими правилами нехтує більшість журналістів.

Треба пам'ятати, що у нашій країні в такий складний для всіх воєнний час медіа є основним чинником формування громадської думки. І неправильна подача будь-якої інформації, будь-то про переселенців, військових або цивільних, може породити розкол у нашому суспільстві, скомпрометує ідеї цілісності української держави, що піде на користь ворогу, та не приведе нас до перемоги. Тому журналістам треба професійно та компетентно висвітлювати такі складні теми, аби не допомагати агресору та не створювати в країні ще тяжчі умови для тих, хто й так усе втратив через війну.

Література

1. Інститут масової інформації. Нахабні біженці та русофобія. Що не так з новинами про переселенців в українських медіа. URL: <http://surl.li/iwgebf> (дата звернення: 1.04.2024 р.).

2. ТСН. Скандал у Тернополі через «заставу» за книги для переселенців: що розповіла мама читача і як відреагували в бібліотеці . URL: <http://surl.li/wjmivz> (дата звернення: 5. 04.2024 р.).

3. У Львові побилися патріоти-львів'яни і «ватники»-харків'яни. ГоловнеinUA. URL: <https://glavnoe.in.ua/news/society/u-lvovi-pobylysyia-patrioty-lviviany-i-vatnyky-harkivyany> (дата звернення: 10.04.2024 р.).

4. У Львові чоловік скоїв замах на вбивство через зауваження колеги про російську мову. Українська правда URL: <https://life.prawda.com.ua/society/2023/11/06/257477/> (дата звернення: 10.04.2024 р.).

Анастасія Мудра, студентка факультету журналістики Міжнародного Економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука.

Науковий керівник – *В. М. Галич*, доктор філологічних наук, Професор кафедри соціальних комунікацій Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука.

НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ СОЦІАЛЬНІЙ РЕКЛАМІ

Цінності в соціальній рекламі є важливим фактором впливу на суспільство, особливо в період кризових ситуацій, таких як повномасштабне вторгнення. Розуміння того, які цінності використовуються в відеорекламі зараз, дозволить краще врахувати потреби та очікування суспільства у процесі створення ефективних комунікаційних стратегій.

Цінності у різних аспектах вже неодноразово були у полі зору науковців. Зокрема, суспільні цінності у соціальній рекламі досліджувала Ф. Тихомірова [7]. Питанням національних інтересів та цінностей займалися О. Ткаля [8], С. Матяж та А. Березянська [3]. На автентичні цінності українців у контексті захисту національних інтересів звертала увагу Л. Станіславенко [5].

Науковиці С. Матяж та А. Березянська при класифікації цінностей пропонують виділяти наступні категорії:

- 1) абсолютні (доброта, любов, справедливість, свобода, чесність);
- 2) національні (патріотизм, національна гідність, історична пам'ять, змагання до єдності);
- 3) громадянські (права і свободи, обов'язки, соціальна гармонія);
- 4) сімейно-родинні (подружжя вірність, турбота про дітей, стосунки у сім'ї, пам'ять предків);
- 5) особистісні (риси характеру, поведінка, самоповага) [3].

Предметом нашого дослідження були національні цінності в українській соціальній рекламі під час повномасштабної російсько-української війни. На переконання О. Картунова, національні цінності – матеріальні й духовні цінності, які нація отримала у спадщину від своєї «етнічної сировини», тобто цінності тих етнічних чи расових спільнот, які об'єднались у націю, а також усі цінності, які були вироблені й накопичені всіма її членами протягом спільного існування [2].

До цього ціннісного ряду можна віднести: власну територію, державу чи державне утворення, спільні економічні, соціальні й політичні здобутки, національний генофонд, спільну національну мову і культуру («високу»), спільний спосіб життя, спільні інтереси й цілі, спільну свідомість, психологію, характер, спільні звичаї й традиції, спільну історичну пам'ять, спільні міфи й легенди, спільну волю і бажання жити разом, спільну назву тощо [5].

Дослідниця О. Ткаля зауважила, що ядро домінуючих цінностей українського народу становлять: патріотизм, права і свободи людини, соціальна справедливість, матеріальні та духовні надбання українського народу, національна безпека, природні ресурси, конституційний лад [8].

Ми проаналізували національні цінності, які найчастіше зустрічаються в українській соціальній рекламі періоду повномасштабного вторгнення.

До прикладу, відеореклама від Мінкульту «Стань частиною 3 полку ССО» (2024), опублікована з інформаційною та мотивувальною метою: *«Ми сили спеціальних операцій. Для нас це спосіб життя. Ми не женемось за винагородами чи визнанням. Про більшість наших операцій ви ніколи не дізнаєтеся. Але будьте певні, кожного дня, без перерви на вихідні, ми якісно робимо свою роботу там, де ворог не очікує. Приєднуйся»* [6]. Упродовж усього відеоролику на екрані окрім візуальної складової розміщений номер телефону, за яким можна приєднатися до ССО.

У тексті цієї реклами яскраво простежуються як абсолютні цінності, серед яких честь, безпека, праця, так і національні – патріотизм, національна свідомість, спільні інтереси, національна безпека. Зокрема, у повідомленні *«Ми не женемося за винагородами чи визнанням. Про більшість наших операцій ви ніколи не дізнаєтеся...»* можна виокремити апеляцію автора до почуття честі та гідності людини, оскільки виконання завдань в ССО ніколи не принесе слави, але всі дії спрямовані на знищення ворога та збереження державності. Тобто служити в 3 полку ССО – це честь, що також може підвищити рівень самоповаги. У реченні *«...Але будьте певні, кожного дня, без перерви на вихідні, ми якісно робимо свою роботу там, де ворог не очікує»* автор одночасно апелює як до соціальних цінностей (праця), так і до національних (національна безпека), позаяк щоденна діяльність полку пов'язана з безпекою країни. Слід наголосити, що цінності патріотизму, спільних інтересів, національної свідомості простежуються впродовж усього відеоряду. Логічним є і завершення відеоролику – заклик людей приєднуватися до ССО, оскільки всіх нас об'єднує одна спільна мета – збереження України цілісною та незалежною державою.

Варто виокремити відеоролик від Vanda «Однієї сміливості: наш дім» (2022), метою якого є психологічна та моральна підтримка населення: *«Ми однієї сміливості. Ті, хто лишилися вдома і ті, хто мав лишити свій дім. Сміливість одна на всіх. Її не розлучити»* [4]. Як бачимо, яскраво виражена апеляція до почуття єдності українців: *«ми однієї сміливості»*. Також вирізняються цінності спільних інтересів, адже усіх громадяни України зараз об'єднала спільна мета. У реченні *«Ті, хто лишилися вдома і ті, хто мав лишити свій дім»* автор звертається до цінності поваги та намагається донести до аудиторії, що сміливими є всі українці, завдяки цьому ми незламні.

Звернули увагу і на відеорекламу від Мінкульту «День пам'яті жертв Голодомору» (2023), оприлюднену для інформування населення про річницю жахливих подій, що відбулися в минулому столітті, а зараз, на жаль, робиться спроба їх повторити: *«Голодомор 1932-1933 років. Порожні будинки, викрадене з України зерно, смерть безневинних українців... Це був геноцид. Дев'яносто років потому знову. Руйнування, викрадене зерно, вбивство безневинних українців, вони завжди кажуть «можемо повторити». Злочини кремля»* [1]. Простежуємо перш за все національну цінність – спільну історичну пам'ять. Якими б жахливими не були події 30-х років минулого століття, але це наша історія, яку повинні пам'ятати та не допустити повторення геноциду. Як і дев'яносто років тому, наше

прагнення до свободи залишається пріоритетним, а спогади про минулі злочини залишаються живими і правдивими. У реченні «Порожні будинки, викрадене з України зерно, смерть безневинних українців...» акцентується на найбільшій цінності людини – збереженні життя, яку постійно порушують росіяни. Виділяємо й порушення громадянської цінності – викрадення українського зерна, що є правом власності нашої держави та наших громадян. Нехтування цінністю оселі (*зруйновані будинки*) можна трактувати як порушенням громадянських, так і сімейних цінностей.

Підсумовуючи, відзначимо, що під час повномасштабного вторгнення в соціальній рекламі нашої держави акцентується увага саме на національних цінностях, які сприяють формуванню певних стереотипів та ідеалів, що відображають культурні та моральні стандарти суспільства, підвищують ефективність та емоційний зв'язок з аудиторією, мотивують її до певних дій.

Література

1. День пам'яті жертв Голодомору. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XSDIS3beQoE> (дата звернення: 10.02.2024).
2. Картунов О. В. Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник. Київ: Ін-т економіки, управління та господарського права, 1999. 300 с.
3. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. 2013. Т. 225, Вип. 213. С. 27-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2013_225_213_7 (дата звернення: 25.03.2024)
4. Однієї сміливості: наш дім. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=k3sMK3Vr5bs> (дата звернення: 15.02.2024).
5. Станіславенко Л. А. Автентичні цінності українців у контексті захисту національних інтересів держави-нації. *Політичне життя*, 2019. № 3. С. 87-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2019_3_16 (дата звернення: 18.03.2024).
6. Стань частиною 3 полку ССО. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=eCeKH6oDDvo> (дата звернення: 05.03.2024).
7. Тихомірова Ф. А. Відображення суспільних цінностей у соціальній рекламі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філософія». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. Вип. 18. С. 103-111.
8. Ткаля О.В. Національні інтереси та цінності як основа існування і розвитку національної держави. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2022. № 4. С. 58–61. URL: http://lsei.org.ua/4_2022/zmist.pdf (дата звернення: 25.03.2024).

Наталія Панич, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Г.І. Гецько*, кандидат філологічних наук, доцентка кафедри журналістики Ужгородського національного університету.

Микита ПЕДЧЕНКО

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ІСТОРИЧНИХ ФАКТІВ ЯК СКЛАДОВА АНТИУКРАЇНСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ РОСІЙСЬКИМИ ПУТАМИ У МЕРЕЖІ ТЕЛЕГРАМ

З початком повномасштабної війни росії проти України розгорнулася інформаційна війна, в якій російська пропаганда намагається перекрутити історичні факти на свою користь. Ця проблема є актуальною, оскільки поширення викривлених історичних даних може мати серйозний вплив на суспільну думку та сприйняття конфлікту. Особливо небезпечне поширення історичних фейків та перекручування фактів у соціальних мережах, месенджерах, зокрема в телеграмі. Привертають увагу випадки викривлення інформації про походження міст України, історію Київської Русі, так званий «зв'язок з Росією», а також використання сфальсифікованих цитат.

У цій розвідці схарактеризовано приклади історичних фейків та перекручувань, які поширюють у телеграм-каналах «Отряд Ковпака» та «Open Ukraine | Открытая Украина». Наведено цитати з неправдивою інформацією про походження міст України, історію Київської Русі та її зв'язок з Росією, а також сфальсифіковані факти.

Від початку повномасштабної війни росія провадить агресивну інформаційну війну проти України. Щупальці російської пропаганди, на жаль, охопили інтернет-ресурси, соцмережі, месенджери, якими користуються українці. Одною з ключових тез ворожої пропаганди є перекручування історичних фактів на користь росії. В телеграмі це активно поширюють різноманітні канали, групи, боти та інші. Тому варто перевіряти інформацію, яка опублікована в цій соціальній мережі.

Візьмемо за приклад один із найбільших російських пропагандистських телеграм каналів «Отряд Ковпака», який нараховує 113039 підписників (дані від 04.04.2024). Він поширює багато пропагандистських тез, наприклад про те, що українці нацисти, карателі, вбивають нещадно росіян, водночас поширені заклики вбивати українців, не щадити, стріляти на ураження. Крім того, транслюють «історичні тези», про нібито «русскую землю» і те, що це українці окупанти. Так, у дописі від 3 лютого 2024 року пропагандисти пишуть, що територія України – історична земля росії, що росіяни відстоювали її, і що тут зароджувалась «большая Россия»: *«Никакой Украины, никогда в течение тысячелетней истории не было»*, при тому, що самої росії тисячу років тому ще не було, а згадки про Україну вже були. Вперше назва «Україна» («Оукраина») згадується ще в 1187 році у Київському літописі в значенні «край», «земля» і стосується Середньої Наддніпрянщини [2, с. 39]. Цікаво, що захищають вони, ракетами, бомбами як українців, так і тих нечисельних росіян, які проживають на території України. Далі вони пишуть банальні пропагандистські тези про нібито кураторів із заходу і врешті-решт

перелічують низку фактів. До прикладу, що Миколаїв – російське місто, яке начебто було створено в 1789 році князем Григорієм Потьомкіним, але підтверджень у дописі немає. Насправді ж поселення на території сучасного Миколаєва були ще до 1798 року, одне з найбільших – це велике портове місто Дикий Сад, його населяли, ймовірно, киммерійці. Життя в ньому вирувало ще в XII-VIII до н.е. У 1399 році князь Вітовт заснував неподалік колишнього Дикого Саду фортецю Вітовку, а з кінця XV століття тут формувались козацькі поселення – зимівники, слободи, паланки [6]. Наступний «факт» – про Херсон, який теж називають російським, і який нібито виник в 1778 р. Що, звісно, не так, адже там теж були поселення з давніх часів, наприклад скіфи, чий поховання часів IV–III ст. до н. е. та поховання сарматів часів II ст. до н.е. – IV ст. н. е. Також неподалік сучасного Херсона на Великому Потьомкінському острові було слов'янське поселення часів Київської Русі. А починаючи з XV століття територія Нижнього Придніпров'я перебувала під владою Туреччини [3, с. 22]. Ще один «факт», оприлюднений у дописі, про те, що Одеса нібито була створена росіянами. На місці сучасної Одеси ще в VI–II століттях до нашої ери були колонії давніх греків, під назвою «Гавань Істріан» та «Гавань Ісіакон» та ще десяток інших. Після них там були поселення гунів, а вже пізніше, близько 1324 року, ці території захопило Литовське царство та заснувало на території сучасної Одеси місто Качибей, яке через певний час османи перейменували в Хаджибей. Тільки в 1789 році російська імперія захопила ці території [4]. Пропагандисти пишуть, що й інші міста України були створені росіянами, але ніяких підтверджень не надають. Тут можемо спостерігати перекручування фактів на користь пропагандистів, і що найцікавіше – аргументів та доказів у них немає, а тільки окремі тези і дати, щоби люди, котрі не знають історії, повірили, адже маніпулювати, використовуючи цифри, легше.

Ще один приклад історичних фейків – цитата святого Лаврентія Чернігівського наприкінці відносно недавнього російського пропагандистського допису (24.09.23) на каналі «Open Ukraine | Открытая Украина», який має 208 тисяч підписників (на 10.04.2024): *«Пригадуються мені слова прп. Лаврентія Чернігівського: «Наші рідні слова – Русь і руський. І обов'язково потрібно знати, пам'ятати і не забувати, що було Хрещення Русі, а не Хрещення України. Київ – це другий Єрусалим і мати руських міст. Київська Русь була разом із великою Росією. Київ без великої Росії і окремо від Росії немислимий ні в якому і ні в якому разі»* (переклад авт. з рос. мови). Ці слова – фейк, адже святий Лаврентій Чернігівський цього ніколи не говорив[5], немає достовірних джерел, де були б зафіксовані такі тези. Слова про хрещення Київської Русі, а не України – це маніпуляція, адже назва «Україна» з'явилася достатньо давно, та «Поступово термін «Україна», «Країна», «Вкраїна» персоніфікували і вживали як власну назву всієї території, де проживав український етнос» [2, с. 39]. Тому фактично було хрещення України, але назва нашої держави тоді була іншою. Висловлювання про те, що Київська Русь була

разом із «великою» росією, а Київ не може бути без московії, теж є відвертою фальсифікацією, адже Київська Русь виникла у 862 році [2, с. 42], а Київ офіційно виник ще в 482 році [7], а в ті часи ще навіть московії ще не існувало, тому вони не могли бути з великою росією.

Поширення історичних фейків та перекручувань фактів російською пропагандою в інформаційному просторі, зокрема в месенджері «Телеграм», є серйозною проблемою в умовах інформаційної війни. Аналіз прикладів із телеграм-каналів «Отряд Ковпака» та «Орен Ukraine» демонструє, що російська пропаганда систематично намагається фальсифікувати історію українських міст, применшити чи заперечити давні корені української державності та культури. Адже як писав у своїй розвідці Ярослав Дашкевич, доктор історичних наук Національної Академії Наук України: «Московські царі, а пізніше російські, розуміли, що без великого минулого неможливо створити велику націю, велику імперію. Для цього потрібно було прикрасити своє історичне минуле і навіть привласнити чуже» [1, с.1].

Для цього використовуються різноманітні маніпулятивні техніки: безпідставні твердження, відсутність посилань на джерела, перекручування історичних термінів та подій. Спростування наведених фейків з використанням достовірних історичних фактів та праць показало абсолютну неспроможність російських міфів про нібито «споконвічно російські» корені українських земель.

Протидія поширенню такої недостовірної інформації є надзвичайно важливою в контексті інформаційної безпеки України. Розвінчування історичних фальсифікацій допомагає формувати об'єктивне сприйняття подій, зберігати історичну пам'ять та ідентичність українського народу. Відтак, критичний аналіз пропагандистського контенту та оперативне спростування фейків мають стати пріоритетними напрямками інформаційного фронту в протистоянні російській агресії.

Література

1. Дашкевич Я. Як Московія привласнила історію Київської Русі. *Універсум*. 2011. № 11/12 (217/218). С. 4–6.
2. Лазарович М. Історія та культура України : підручник. Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 731 с.
3. Мойсієнко І.І. Урбанофлора Херсона : автореф. дис. ... канд. біол. наук : 03.00.05. Херсон, 1999. 386 с.
4. Одеса. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Одеса>.
5. Релігійно-інформаційна служба України. Фальшиві «пророцтва» як виправдання війни: сектантські містифікації московського патріарха Кирила – РІСУ. *Релігійно-інформаційна служба України*. URL: https://risu.ua/falshivi-proroctva-yak-vipravdannya-vijni-sektantski-mistifikaciyi-moskovskogo-patriarha-kirila_n133852

6. Хруленко О. Історія виникнення міста Миколаєва. *Участь молоді у розбудові агропромислового комплексу країни* : матеріали 29-ї студент. науково-теорет. конф., м. Миколаїв, 22–24 берез. 2017 р. Миколаїв, 2017.

7. Kyiv – Ancient Capital, Slavic Culture, Kievan Rus. *Encyclopedia Britannica*. 1998. URL: <https://www.britannica.com/place/Kyiv/History>

Микита Педченко, студент філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Є.О. Соломін*, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, завідувач кафедри журналістики Ужгородського національного університету.

Віта ЧУЛЕЙ

СВОЄРІДНІСТЬ УЗГОДЖЕННЯ ЛІНГВАЛЬНОГО І ПАРАЛІНГВАЛЬНОГО КОМПОНЕНТІВ ДРУКОВАНОГО ВИДАННЯ ДЛЯ МОЛОДІ

«Контент журналу – це не лише його зміст. Форма подання інформації, кольори, місцезрештування елементів, візуальні наголоси є не менш важливими засобами передачі сутності повідомлення». На думку В. Шевченко, наука про соціальні комунікації традиційно вважає текст основним носієм змісту видання, натомість зображальним компонентам увагу приділяють як допоміжному інструментові відображення контенту. Відповідно, візуальна культура сучасних ЗМІ як прояв загальної інформаційної культури ще не отримала належного наукового вивчення [3, с. 314].

Дизайн журналу виступає як ключовий чинник у сприйнятті інформації, надаючи змісту візуальний контекст і допомагаючи читачеві краще зрозуміти його сутність. Зараз, коли конкуренція серед ЗМІ надзвичайно велика, добре продуманий дизайн стає не лише маркером стилю, а й інструментом привертання уваги та збереження читацького інтересу.

Нинішні реалії змінили традиційне уявлення про беззаперечну вагомість і домінантність вербалізованого контенту. Адже читачі спочатку переглядають журнал, читаючи його вибірково. Таким чином, існує необхідність привернути увагу до конкретних матеріалів. Графічний символ є елементом візуальної мови. У цьому сенсі і будь-який шрифтовий знак стає візуальним акцентом, коли він відповідно оформлений, має особливий малюнок, колір, композицію, розмір. Крім того В. Шевченко зазначає, що зображальна оповідь може розглядатися як своєрідний текст. А у комунікаційній системі усяка візуальна форма (символ, малюнок, фотографія, інфографіка) має внутрішню семіотичну структуру і відповідає ознакам мови, що диференціюється через структурну і семантичну системність [3, с. 315].

Кожен елемент в журналі має своє навантаження та власний зміст унікальний для сприйняття інформації читачем. Це може бути розташування основного матеріалу, використання відступів та проміжків, розміщення ілюстрацій та цитат. До того ж, смислове значення кожного елемента сприймається читачем на різних рівнях – дещо розуміють негайно, а щось вимагає замислення. Навіть креативне використання простору на сторінці може підсилити ефект змісту та зробити читання більш приємним.

Індивідуальний стиль молодіжного видання створюється за рахунок усвідомленого і виправданого вибору різних засобів дизайну: великий логотип, заголовки і фотографії, активне використання кольору, рамок і лінійок створюють більш помітний агресивний стиль, ніж виділення за допомогою «повітря», гарнітури шрифту, суцільного фону і мінімальної кількості друкарських елементів. В ідеалі верстка повинна бути різноманітною – тобто жоден матеріал, особливо в межах розвороту, не повинен бути оформлений так само, як інші [2, с. 128].

Успішна комунікація з аудиторією вимагає відповідності між формою та змістом, лінгвальними та паралінгвальними компонентами. Використання різних прийомів композиції залежно від конкретного контенту дозволяє досягти максимального ефекту в передачі інформації та емоційного впливу на читача.

Симетрична композиція може бути відповідним вибором для формальних або серйозних матеріалів, тоді як асиметрія може створити динаміку та цікавість у візуальному представленні більш творчого або експериментального контенту.

Головний елемент композиції не завжди є найбільшим або найяскравішим, іноді це може бути менший елемент, але з великою семантичною вагою або особливим значенням для змісту. Важливо враховувати, що візуальна привабливість та ефективність передачі повідомлення можуть бути досягнуті не тільки через розмір або яскравість, але й через розташування та контекст елемента на сторінці.

Вибір правильних шрифтів та типографіки відіграє важливу роль у створенні естетичного вигляду журналу. Правильно підібрані шрифти повинні бути легкими для читання, відповідати стилю та образу журналу, а також доповнювати графічне оформлення сторінок.

Вибір формату та розміру журналу, як ми переконалися, також впливає на його сприйняття. Оптимально обрані параметри дозволяють забезпечити комфортне читання, зручне тримання та зберігання журналу. Крім того, ці параметри можуть відображати стиль та особливості видання.

Молодіжне видання зазвичай спрямоване на підтримку певного стилю життя або субкультури. Паралінгвальні засоби характерні для певної молодіжної групи, відповідні графічні елементи, допомагають відобразити неформальний, оригінальний колорит.

Симбіоз використаних графічних елементів створення візуального складника журналів, за умови дотримання всіх правил і принципів їх застосування, утворює цілісний функціональний комплекс графіки [1, с. 101].

Отже, якість журналу для молоді насамперед залежить від уміння поєднувати різні елементи композиції, вибирати відповідні шрифти та типографіку, враховувати формат і розмір видання, використовувати паралінгвальні засоби для підтримки певного стилю та сприйняття молодіжного видання. Поєднання графічних елементів утворює цілісний та функціональний дизайн, який забезпечує як візуальну привабливість, так і ефективність передачі повідомлення.

Література

1. Ворона А.Г. Елементи створення візуального складника журнальних видань. Київ: актуальні питання масової комунікації, 2013. С. 99–102.
2. Мудра І.М. Оформлення газети як засіб медіамаркетингу. URL: http://wsc.kyumu.edu.ua/toms/09/wsc_tom9.pdf#page=128
3. Шевченко В.Е. Виразність та естетичність контенту журналу. Київ: Видавнича справа та редагування, 2014. 314 с.

Віта Чулей, студентка філологічного факультету Ужгородського національного університету.

Науковий керівник – *Я.М. Шебештян*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Ужгородського національного університету.

Наукове видання

СТУДІЇ З ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

Збірник наукових праць

Випуск 9

Студії з філології та журналістики: зб. наук. праць / редакційна колегія: Ю. Бідзіля, Г. Шкурко, О. Харківська та ін. Вип. 9. Ужгород, 2024. 183 с. У збірнику вміщено матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів «Актуальні проблеми філології та журналістики» (Ужгород, 7–8 травня 2024 року). Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів і всіх, хто цікавиться проблемами мовознавства, літературознавства та журналістикознавства.

УДК 80 (066)+070